

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

JEAN JACQUES ROUSSEAU'NUN SİYASET FELSEFESİNDE
İNSANIN TOPLUMSALLAŞMASI VE EĞİTİM

Kezban BÖYÜKYILMAZ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Örsan Ö. AKBULUT

Ankara, 2015

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**JEAN JACQUES ROUSSEAU'NUN SİYASET FELSEFESİNDE
İNSANIN TOPLUMSALLAŞMASI VE EĞİTİM**

Kezban BÖYÜKYILMAZ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Örsan Ö. AKBULUT

Ankara, 2015

KABUL VE ONAY

Kezban BÖYÜKYILMAZ tarafından hazırlanan "Rousseau'nun siyaset felsefesinde insanın toplumsallaşması ve eğitim" başlıklı bu çalışma, 23.10.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Nuran SAVAŞKAN AKDOĞAN

Danışman: Prof. Dr. Örsan Ö.AKBULUT

Üye: Yrd. Doç. Dr. Elif GÖZDAŞOĞLU KÜÇÜKALIOĞLU

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Kezban BÖYÜKYILMAZ

Anneme ve Babama...

TEŐEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde birçok kişinin önemli katkıları olmuştur. Baőta, çalışmanın başlangıcından bitimine kadar büyük bir özveriyle bana zaman ayıran ve rehberliğini hiç esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Örsan . AKBULUT 'a teőekkürlerimi sunarım. Ayrıca bana her konuda destek olan aileme ve arkadaőlarıma da teőekkür ederim. Aynı zamanda bu çalışmada yararlandığım kaynakçada adı geçen, eserlerinden ve makalelerinden yararlandığım herkese teőekkürü bir borç bilirim.

Son olarak bana zaman ayırıp tezimi okuyan ve tez savunmama katılan Doç. Dr. Nuran SAVAŞKAN AKDOĞAN' a ve Yrd. Doç. Dr. Elif GÖZDAŞOĞLU KKALİOĞLU' na teőekkür ederim.

ÖZET

Bu çalışmanın temel sorunsalında, Rousseau'nun mevcut toplumsallaşmaya olan eleştirisi ve bu eleştirinin odağında bulunan insanın bütünlüğünün bozulması yer almaktadır. Ayrıca bu bütünlüğün bozulmasında mevcut toplumsallaşmanın etkili olması ile bütünlüğün görelisi de olsa yeniden kurulmasında genel veya özel anlamda eğitimin etkisinin olup olmadığı tartışılmaktadır. Rousseau, buradan hareketle bir eğitim kavramı geliştirmektedir. Bu bağlamda tezde Rousseau ve eğitim merkeze alınmaktadır. Bu durumda Rousseau'ya özgü eğitim kavramı var mıdır? Rousseau'nun eğitim ve siyasete ilişkin düşünceleri, insan karakterinin doğaya göre biçimlenmesine odaklı olduğundan, eğitim, özgürlüğe geri dönüş ya da özgür olmak için önemli olmaktadır. Bu çalışmada aynı zamanda, Rousseau'nun toplum ve doğa kavramından yola çıkılarak, onun topluma ve doğaya dayanan eğitim felsefesine odaklanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rousseau, insan ve doğa, toplumsallaşma, olumlu eğitim, yurttaşlık eğitimi

ABSTRACT

Main problematic of this study is consisting of, critiques of Rousseau on current socialisation and deterioration of the unity/integrity of society, who is at the focal point of these critiques. This study also examines the effects of current socialisation on deterioration of social integrity/unity, meanwhile the generic and particular effects of education on relative re-establishment of the unity/integrity is questioned. Starting from this standpoint, Rousseau develops an education concept. In this sense, Rousseau and education is the focal point of this thesis. In this case, is there an "education concept" peculiar to Rousseau? Since Rousseau's opinions on education and diplomacy are based on the idea of "formation of the human character depends on the nature", education plays an important role on independency and gaining freedom. Starting from the Rousseau's Society and Nature Concept, it is focused on his "Education Philosophy" which depends on the society and the nature.

Key Words: Rousseau, Human and Nature, Socialisation, Positive Education, Citizenship Education

İÇİNDEKİLER

ÖZET

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

1

I.BÖLÜM

J.J.ROUSSEAU'NUN SİYASET FELSEFESİNDE TOPLUMSALLAŞMANIN KONUMLANDIRILMASI BAKIMINDAN İNSAN VE DOĞA

1.1.J.J.ROUSSEAU'NUN SİYASET FELSEFESİNİN TEMEL
KARAKTERİSTİKLERİ

6

1.2.J.J.ROUSSEAU'NUN SİYASET FELSEFESİNDE İNSANIN
KONUMU

12

1.2.1. Rousseau'nun Felsefesinde İnsan ve İnsanın Ele Alınışında Yöntem13

1.2.2. Rousseau Felsefesinde Eğitimin Temellendirilmesinde İlk Adım: Doğa
Durumu ve Doğal İnsan

19

1.2.3. Doğal İnsanın Toplumsal İnsana Dönüşümü

28

DEĞERLENDİRME

39

II. BÖLÜM

ROUSSEAU'NUN SİYASET FELSEFESİNDE TOPLUM İNSAN İLİŞKİSİ TEMELİNDE EĞİTİMİN KONUMU

2.1.ROUSSEAU' DA TOPLUMSALLAŞMA ve EĞİTİM SORUNU	41
2.1.1. Rousseau'nun Siyaset Felsefesinde Toplum Sözleşmesi ile Öngörülen Toplumsallık	48
2.1.2. Rousseau Felsefesinde Olumlu Eğitimin Temeli Olarak Toplum Sözleşmesi	52
2.1.3. Rousseau'nun Özgürlük Sorunsalı Bağlamında Eğitim	58
2.1.4. Rousseau'da Yurttaş Olmak ve Genel İradenin Özdeşliği	65
2.1.5. Toplumsal Gerçekliğin Dayanak Noktası Yasa Sorunsalı ya da Halk Egemenliği	70
2.2. ROUSSEAU'NUN SİYASET FELSEFESİNDE YURTTAŞ/İNSAN İLİŞKİSİ ve EĞİTİM	72
2.3.ROUSSEAU'DA TOPLUMSALLAŞMA ve EĞİTİLME	77
2.3.1. Rousseau Felsefesinde Doğa Eğitimi ve Olumsuzlanan Eğitim Sorunsalı	80
2.3.2. Rousseaucu Olumlu Eğitim ya da Yurttaşlık Eğitimi	83
DEĞERLENDİRME	90
SONUÇ	92
KAYNAKÇA	96
ÖZGEÇMİŞ	100

GİRİŞ

Jean Jacques Rousseau 1712-1778 yılları arasında yaşamış, ortaya attığı görüşlerle gerek siyaset felsefesinde gerekse eğitim felsefesinde birçok felsefeci ve düşünürün esin kaynağı olmuştur. Rousseau, aydınlanma çağı düşünürlerinin aksine siyaset felsefesini, insan-doğa-toplum ilişkilerinde uyumu vurgulayan bir durum olarak konumlandırmaktadır. Rousseau, insan kavramını ele alırken insanın sosyolojik, felsefi, hukuksal, tarihsel, ekonomik ve antropolojik yönleriyle çözümlenmesini yapmaktadır. Toplumsallaşmaya ilişkin gözlemleri ve çıkarımları onu gözlem ve ampirik yönü çok güçlü bir “etik rasyonalist” (Akbulut, 2015:85) olarak ön plana çıkarmaktadır.

Siyaset felsefesi geleneği içinde J.J. Rousseau'nun siyaset felsefesinin ele alınması, tezin ana sorunsalı açısından önem taşımaktadır. Rousseau'nun felsefesinde insanlar doğduklarında iyi, eşit ve mutludurlar. Toplumun yozlaşmasıyla insanlar da bozulmaktadır. Bu nedenle güçsüzler güçlüleri ezmekte, kanunlar güçlülerin elinde güçsüzlere karşı bir silah olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla insan hayatı ön plana çıktığından, insan kendi kendisinin efendisi olarak hayatını yönetmeli, iyi ve kötü ayrımının farkında olarak, kendisini ve çevresindekileri düzeltmeli ve eğitmelidir. Ona göre amaç insanların daha iyi insan olmasını sağlamaktır. Bu bağlamda Rousseau'nun siyaset felsefesinde insanın toplumsallaşması ve eğitilmesi konunun önemi açısından yönetsel ve kavramsal düzeyde tartışılacaktır.

Rousseau'ya göre bu kapsamda bir çocuk, uygarlıkla doğallığını yitiren ve yozlaşan bir toplumdaki soyutlanacak ve iyi bir yurttaşlık eğitimiyle yetiştirilecektir. Dolayısıyla Rousseau'da, insan/yurttaş ya da doğal insan/toplumsal insan ikiliği gerçek anlamına kavuşacaktır. Böylece insanın sadece toplumda gerçekleşen eğilimlerden meydana gelen doğası nedeniyle insan/yurttaş ikiliği aşılmaz bir çelişkiye ya da uyumlulaşmış bir ikililiğe de dönüşebilecektir. Rousseau felsefesinin bu temel nitelikleri çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın temel sorunsalını, Rousseau'nun mevcut toplumsallaşmaya olan eleştirisi ve bu eleştirinin odağında bulunan insanın bütünlüğünün bozularak, bu bütünlüğün bozulmasında mevcut toplumsallaşmanın etkili olması ile bütünlüğün görece de olsa yeniden kurulmasında genel veya özel anlamda eğitimin etkisinin olup olmadığı oluşturmaktadır. Rousseau, buradan hareketle bir eğitim kavramı geliştirmektedir. Bu bağlamda tezde Rousseau ve eğitim merkeze alınmaktadır. Bu durumda Rousseau'ya

özgü eğitim kavramı var mıdır? Rousseau'nun eğitim ve siyasete ilişkin düşünceleri, insan karakterinin doğaya göre biçimlenmesine odaklı olduğundan, eğitim, özgürlüğe geri dönüş ya da özgür olmak için önemli olmaktadır. Bu çalışmada aynı zamanda, Rousseau'nun toplum ve doğa kavramından yola çıkılarak, onun topluma ve doğaya dayanan eğitim felsefesine odaklanılmaktadır. Rousseau'nun felsefesinde eğitim, insanın kendini bulmasına ve kendini bilmesine yardımcı olacak biçimde konumlandırılmıştır. Bu kapsamda olmak üzere, insanların yönetme haklarını sözleşme ile devrettikleri siyasal sistem (devlet), onların eğitimle doğal olana yakınlıklarını sorgulayacak ve toplumun temel siyasal/toplumsal haklarını ve özgürlüklerini koruma altına alacaktır. Dolayısıyla Rousseau'ya özgü eğitim, bir yandan doğaya bağlı, doğayla birlikte öğrenme biçimi olacağından, doğa her şeyin gerçekleştiği alan olacaktır. Söz konusu eğitim ile aynı zamanda mevcut toplumsallaşmanın eleştirisi de ortaya konulacaktır. Önemli olan insanın kendi doğasıyla uyumlu yaşamasıdır. Özgürlük bunu gerektirdiğinden insanların toplumsallaşması, toplumsal kurumların oluşması, özgürlüklerin kısıtlanmasına neden olacaktır.

Rousseau'nun eğitime yönelik felsefi bakış açısı, insanın doğasında iyi olduğu ve insanı en iyi doğanın gücünün eğiteceği iddiasına dayanmaktadır. İnsanın alışkanlıklarına son verilse de hiçbir şekilde doğasının gidişatına tam anlamıyla engel olunamayacaktır. Bu nedenle Rousseau eğitim felsefesinde, doğanın eğitimini olanaklı kılmak için insanın gözlemlenmesine, *Emile'* adlı eserinde de herhangi bir nesne ve kurumun şekillendirmesine izin vermeden, insanın toplumda var olabilmesini sağlayacak ve toplumsallığa uyumunu gerektirecek bir eğitim öngörülmektedir.

Bu bağlamda, Rousseau'da üç eğitim kavramı ele alınacaktır. Bunların birincisi, doğa durumundaki eğitimidir. Rousseau doğa durumundaki eğitimi mevcut eğitimden farklı anlamda kullanmıştır. Bu eğitim olumlu ve insana bir bilinç yüklemeyen bir süreci ifade etmektedir. Bu kavrama aynı zamanda insanın olağan devresi, durumu da denilebilecektir. Fakat Rousseau doğa durumundaki bu eğitime günlük olağan anlamı vermediğinden ikinci eğitim kavramı, toplumsallaşmada görülen eğitim kavramıdır ki, Rousseau mevcut toplumu eleştirdiği için bu eğitim kavramını olumsuz anlamda kullanmıştır. Söz konusu eğitim, günümüzdeki olağan eğitimi kapsamaktadır. Bu durum Rousseau'nun eleştirdiği toplumsallaşmada ortaya çıkmakta ve olağan eğitim kavramı, eğitimin olumsuz yönünü vurgulamaktadır. Üçüncü eğitim kavramı ise, Rousseau'nun toplum sözleşmesi aşamasında öngördüğü eğitimidir. Bu bir yurttaşlık eğitimidir ve ilk anlamdaki eğitim bağlamına, doğa durumundaki eğitime yakındır. Bu eğitim insanın

bütünselliğini yeniden kurmak için gerekli olacağından bu eğitim kavramı tezin ana konusunu içermektedir. Rousseaucu eğitim, toplum sözleşmesiyle eğitim ya da olumlu eğitim olarak ele alınacaktır. Kısacası bu çalışmada bu üç eğitim kavramından hareketle Rousseau'nun felsefesinde eğitim incelenecektir.

Bu çalışmada, doğaya dönüşün, yurttaşlığın övgüsünün, özgürlüğün yüceltilmesinin önemini vurgulayan J.J.Rousseau'nun, insanın toplumsallaşması ve eğitim anlayışı çerçevesinde ortaya koyduğu yönteminin genel özelliklerinin tespit edilmesi amaçlanırken, çalışma, yeni görüşler öne sürmekten ve öğretici olmaktan çok, Rousseau'nun siyaset felsefesinde insanın toplumsallaşması ve eğitim sorununu tartışmak ve ortaya atılan iddiaları savunmak amacıyla kaleme alınmıştır. Bu bağlamda, Rousseau'nun siyaset felsefesinde toplumsallaşma ve eğitime ilişkin olarak yapılan bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

- Rousseau'nun siyaset felsefesinde eğitim, insanı doğal olana yakınlaştırmak için toplum sözleşmesi ile kurulan düzende ön görülen bir unsurdur mudur?
- İnsan toplumsallığını reddetmeyen bir insan doğasına uyum ve insanı köleleştirmeyen bir toplumsallık mümkün müdür?
- Rousseau'nun eğitim olgusunu açıklaması bağlamında, insanın doğallığı daha da önemlisi toplumsallığın konumu nedir?
- Rousseau'ya özgü eğitim kavramları bulunmakta mıdır?
- Rousseau'dan hareketle insan/yurttaş ikiliği denen problem Rousseau'cu anlamdaki eğitime hangi anlamda denk düşmektedir?
- Eğitilmiş birisi olmak; insan olmakla mı, doğal insan olmakla mı, toplumsal insan olmakla mı, yurttaş olmakla mı bağlantılıdır?
- İnsan/yurttaş ikiliğinin aşılabilirliği kapsamında, Rousseau eğitimini nasıl konumlandırıyor?
- Toplum insan doğasını değiştirmekte midir, insanın masumiyetini bozarken, insanın ahlaki karakterini geliştirebilir mi ve insanın siyasi özgürlüğünü elde edebileceği daha yüksek bir düzlem oluşturmak mümkün müdür?

Bu bağlamda çalışmanın temel savı, insanın toplumsallığını reddetmeyen bir insan doğasına uyum ve insanı köleleştirmeyen bir toplumsallık bağlamında Rousseau'nun siyaset felsefesinde olumlu eğitim, insanı doğal olana yakınlaştırmak için toplum sözleşmesi ile kurulan düzende en iyi biçimde yetiştirileceğidir.

Bu bağlamda çalışma, literatür taramasına dayalı yöntemle yapılmıştır. Dolayısıyla tezin konusuyla ilgili, Türkçe 'ye çevrilmiş birincil ve ikincil kaynaklar; kitap ve dergiler

taranmıştır. Bu çalışmalar sonucu elde edilen bilgiler çözümlenerek, bunların tamamı sistemli bir şekilde sentezlenmiştir. Birinci ve ikinci el kaynakların büyük bir bölümü Ankara'da bulunan kitapevleri ve kütüphanelerinden elde edilmiştir. Aynı zamanda çalışma için elektronik bilgi ortamından yararlanılmıştır.

Bu çalışmanın sınırlılıkları, J.J.Rousseau'nun siyaset felsefesinde insanın toplumsallaşması ve eğitimiyle ilgili görüşleridir. Yazarın düşünceleri özellikle toplum/insan ilişkisi ekseninde, eğitimin konumuyla birlikte ele alınacaktır.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümü Rousseau'nun siyaset felsefesinde toplumsallaşmanın konumlandırılması bakımından insan ve doğaya ilişkindir. Bu bölümde insanın doğa ve toplumla bütünleşikliği ortaya konulmuş, Rousseau'nun siyaset felsefesinde insanın konumu çözümlenmiş ve insanın ele alınışının yöntemi tartışılmıştır. Rousseau'nun eserlerinde insanın konumlandırılması, topluma, insana ve doğaya yönelik düşüncelerinin özü ortaya konulmaya çalışılmış, düşüncelerinin kaynağına odaklanılmış ve sonrasında doğa durumu ve doğal insan kavramı, eğitim kavramı ile ilişkilendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde siyaset felsefesinde toplum insan ilişkisi ekseninde eğitimin konumu ele alınmıştır. Öncelikle toplum ve insan ilişkisi değerlendirilmiş ve buradan hareketle Rousseau'da toplumsallaşmaya odaklanılmıştır. Siyaset felsefesinde toplum sözleşmesinin oluşumuna etki eden nedenler ve toplum sözleşmesinin oluşumu ortaya konulmuş, yurttaş olmak ve genel irade özdeşliği incelenmiş, Rousseau'ya özgü olumlu eğitim/yurttaş eğitimi kavramı tartışılmış, özgürlük sorunsalı, eğitimle bağdaştırılmak suretiyle incelenmiş ve yasa sorunsalı ve halk egemenliği sorunsalı eğitimle ilişkilendirilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Rousseau'nun topluma ve mevcut toplumsallaşmaya yönelik eleştirileri; *Emile* ve *Toplum Sözleşmesi* kitaplarında ön plana çıkan insanın doğası, doğallığı ve doğal eğitimin önemi vurgulanarak, mevcut toplumsallaşma içinde insanın yeniden doğasındaki iyiliğine, özgürlüğüne ve eşitliğine kavuşması için toplumun yeniden yapılandırılması tartışılmıştır.

I. BÖLÜM

J.J.ROUSSEAU’NUN SİYASET FELSEFESİNDE TOPLUMSALLAŞMANIN KONUMLANDIRILMASI BAKIMINDAN İNSAN veDOĞA

Bu başlık altında, Rousseau’nun siyaset felsefesinde toplumsallaşmanın konumlandırılması bakımından insan ve doğa anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Tezin temel konusunun anlaşılması için toplumsallaşmanın ve insanın bulunduğu yer bakımından Rousseau’nun düşünce yapısı önemlidir. Bu bakımdan Rousseau’cu eğitim anlayışının özünde yatan doğallık ve insanın doğasının iyiliği ön plana çıkmaktadır. Eğitimin ana ögesi insandır ve onun etrafında oluşan her şey eğitimin bir unsurudur. Rousseau’da bu bağlamda mevcut toplumsallaşmanın ve toplumdaki kurumların eleştirisini yapmaktadır. Bunu yaparken de insanı başlangıçtaki konumundan ele alarak daha sonra toplumun merkezine oturtmakta ve insanın toplumsallaşması sonucunda artan bağımlılıklarıyla birlikte bozulan doğasını ve toplumun yapısını eleştirmektedir. Onun idealine göre insanın doğasına ve doğal insana kavuşmanın yolu toplumu ve insanı düzeltmekten geçmektedir. Bunun içinde olan gerçekliğin farkına varılıp olması gereken üzerinde durulmalıdır. Bu nedenle Rousseau çağının Fransız toplumundan başlayarak, küçük burjuvazinin içinde bulunduğu değerlerin, döneminin tarihsel gerçekliğini gözler önüne sunmaktadır. Rousseau mevcut toplumsallaşmadan hareket ederek kendine ait eğitim anlayışı geliştirmiştir. Rousseau eğitime bakış açısını üç kavram etrafında oluşturmaktadır. Bu kavramlardan ilk ikisi bu bölümde ele alınacak olan konuların temelini oluşturmaktadır. Özellikle Rousseau’nun, düşünce yapısını kavramamız açısından onun insana bakış açısını öncelikle ele alınması gerekmektedir.

Dolayısıyla bu bölümde ilk başlık altında “J.J. Rousseau’nun siyaset felsefesinin temel karakteristikleri”ne yer verilecektir. Onun felsefesinin nasıl bir bütünü oluşturduğu tartışılacaktır. Bu tartışmanın nedeni Rousseau’cu eğitim anlayışında asıl olanın öneminin kavranması için doğa, insanlar ve çevrenin bulunduğu alanın, toplumun anlaşılması gerekmektedir.

Bu bölümde ayrıntılı olarak tartışılacak olan diğer başlık ise Rousseau’nun siyaset felsefesinde insanın konumudur. İnsan tezin ana konusu açısından önemlidir. Söz

konusu başlığın alt başlıkları olarak ise ilk önce, Rousseau'nun siyaset felsefesinde insan ya da insanın ele alınmasında yöntemdir. Burada Rousseau'nun insanı ve yöntemi hakkında tartışılacaktır. Diğer iki başlıkta ise doğa durumu ve doğal insanı ve son olarak doğal insanın toplumsal insana dönüşümü yer alacaktır. Bu başlıklar altında, Rousseaucu eğitim kavramının özünün anlaşılması açısından bir temel arz etmektedir. Yer alan tartışmalar sonunda ise bölüme ilişkin sonuçlar değerlendirilecektir.

1.1.J.J.ROUSSEAU'NUN SİYASET FELSEFESİNİN TEMEL KARAKTERİSTİKLERİ

Rousseau'nun siyaset felsefesinde insan ve doğa vazgeçilmez bir unsurdur. Özellikle toplumun var olmasında insan ve doğanın bütünlüğü birinden biri olmadan bir anlam ifade etmemektedir. Tezin ana kapsamına ilişkin insan - doğa ve toplum biraradalığı Rousseaucu eğitim anlayışının özünü kavramamız açısından tartışmanın ana merkezini oluşturmaktadır. Bu kapsamda, Rousseau'nun insan ve doğa kavramı Rousseaucu eğitim anlayışının ilk boyutunda insanın doğal eğitiminde ve Rousseaucu eğitim anlayışında, toplum sözleşmesiyle eğitim, yani yurttaşlık eğitiminin ana kavramını ifade etmektedir. Onun buradaki eğitim anlayışı olumlu anlamda bir eğitimidir. Bu olumlu eğitimin doğa durumunda eğitimidir ki bunu da Rousseau *Emile* adlı eserinde ortaya koymuştur. Söz konusu eğitim anlayışı insan toplum ve doğanın bütünlüğünün önemini yansıtmaktadır.

Rousseau'nun düşüncesinde insan ve doğa, toplumsallaşmanın konumlandırılması bakımından ve Rousseaucu eğitim anlayışının vazgeçilmez iki değerli unsurudur. Özellikle onun eğitim anlayışında ele alınan ilk kavram doğa durumunda eğitimidir.

İnsan içinde bulunduğu yeri doğadan alıp doğaya verebilen bir konumda sürekli hareket halinde olan bir bütündür. İnsan, asla statik, durağan olmamıştır. Doğanın üretkenliği, insanı insan yapan, insani özelliklerini duyumsatan gerçeklik düzleminin gözlemlenip insanın varoluşunun ana özüdür. Doğa insan ilişkisinin yorumlanabilmesi ve Rousseau'nun felsefesinin anlaşılabilmesi için doğa sorunsalının çözümlenmesi çalışma açısından önemli olmaktadır.

Doğa-insan arasındaki ilişki, bireysel ve tikel olanın anlamlı bütünlüğünü oluşturmaktadır. İnsan büyük nesne içinde küçük bir nesne, yani insan bu büyük doğada yer alan küçük bir doğadır. Doğanın bir parçasıdır. İnsan bu büyük nesnellüğün

içinde olduğundan bu durum da toplumsallığı oluşturmaktadır. İnsan, insan olma niteliğini veren doğa ve toplumla dolayimli ilişkiye girerek bütünüün unsurlarını oluşturmaktadır

Antik Yunanda, Stoacı felsefenin özünde de insan akli evrensel logos'un (ortak/evrensel akıl) bir parçasıdır. Böylece erdemli-insan, doğanın evrensel ilkesine göre bireysel ruhunu, ilahi kozmik düzene göre hizaya sokarak yaşayan kişidir. Bu nedenle gerçekliğe erişen insan duyguları ve izlenimleri, bilginin güvenilir temelleridir. "Natüralizm akımının önde savunucularından" (Bakır,2007;103) Rousseau'ya göre, 'Doğaya dön!' (Zurück zur Natur!) çağrısı, döneme hatta yüzyıllara damgasını vurmaktadır. Bu etki, kaynağını doğaya yönelmekte arayarak her türden araştırmanın doğanın kanunlarına ve ilkelerine uygun olarak yapılması eğiliminden yana olup toplumsal düşünce yapılarını da insan-doğa-toplum üçgeninde değiştirmektedir. Dolayısıyla oluşmuş olan bütünlük, doğanın vazgeçilmez, esrarengiz yapısının kaynağını meydana getirmektedir.

Rousseau insan kavramını ele alırken, insan problemini de, sosyolojik, tarihsel, felsefi, hukuksal, ekonomik ve antropolojik yönleriyle birlikte analiz etmektedir (Atak, 2006:119-126). Aynı zamanda, Rousseau, insanı topluma, toplumu doğaya karşı konumlandıran 18.yüzyıldaki (Aydınlanma) düşünürlerinin aksine, doğa-insan-toplum ilişkilerinde, düşünceleriyle uyumu vurgulamaktadır. Böylece Rousseau, modern bilimin ve Aydınlanmanın ilerleme düşüncesinin ve klasik liberalizmin temel varsayımlarına eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır (Mollaer, 2005:58).Bu durumda insan doğanın bir parçası olduğu için doğaya uyumlu doğar. Ancak doğduktan sonra insanlar zamanla kendi doğasına aykırı hale gelmektedirler. Bu da toplumsal süreçlerin etkisini ortaya koymaktadır(Bağçe,2009;106). Onun düşünceleri bir eserinden diğerine önemli gelişmeler göstermektedir. Rousseau'nun, edebiyat, sanat, bilim ve felsefeye kadar uzanan çok farklı alanlardaki eserleri "*insan doğasının özü itibariyle iyi olduğuna ve toplumsallaşmış insanın bozulmuşluğuna vurgu yapıyor*" (Heywood, 2012:297). Bu kapsamda, Rousseau, toplumsal düşünür olarak tanımlanmaktadır.Dolayısıyla Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev(First Discourse-1750)*, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı (Second Discourse-1754)*, *Ekonomi-Politik Üzerine Söylevi (1755)* ile ün kazanmıştır. Bu eserlerinin ortak noktası siyasi düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Rousseau'nun bu eserlerinde amacı toplumsal doktrinleri sorgulamaktır (Wood, 2012: 28). Onun siyasi fikirlerinin ilham kaynağı insanın tarihsel bağlamının incelenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Burjuva felsefesinin oluşturduğu soyut

insandan başlayarak eşit haklara sahip bir demokratik toplum oluşturmayı istemektedir (Sarıca, 1996;83).Rousseau, günümüzde böylesi bir demokratik toplumu oluşturmak için ilkel toplumlardaki doğal insanın sahip olduğu erdemleri yaşatarak yeniden canlandırabilmeyi amaçlamaktadır (Aybek;2008;66).

Rousseau *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni Üzerindeki Söylev* 'de (1755) üç durumu göz önünde bulundurmaktadır. Fiziksel ya da doğal eşitsizlik diye anlatılan, sınırlı eşitsizliğin vurgulandığı *doğa durumu*, mülkiyetin icadıyla *toplumsal durumun doğuşu* ve bundan yola çıkarak siyasal ya da *ahlaksal eşitsizliğinve karşılıklı toplumsal rekabetin ve savaşın gelişmesi ve mülk sahiplerinin zoruyla ve hukuk yoluyla meşrulaşan kesin bir toplumsal durum* 'dur (Corcuff,2008;35). Bu bağlamda, eşitlik olmadan özgürlük olmaz diyen Rousseau, insanlar arasında tam eşitliği vurgulamakta ve toplumsal bütünün üstün gücüyle bireylerin özgürlüğünü bir madalyonun iki yüzü olarak görmektedir(Göze, 2013;236). Aynı zamanda, *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev (I.Söylev)* ile *Eşitlik Üzerine Konuşma (II. Söylev; İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma)* adlı yapıtlarında Rousseau'nun kuramı toplumsal bir eleştiridir. İnsana ilişkin olumsuz her şey toplumsal ilişkilere ve toplumsal yaşama indirgenmektedir. Özellikle *İkinci Söylevde*, insanın doğuştan özellikleri veya doğal yapısının doğrudan uzantıları olmadığı görüşünün bir savunusu yapılmaktadır. İnsan toplumsal ilişkiler ağını kurduktan sonra, kendini eşitsizlik, bağımlılık ve özel mülkiyetin neden olduğu, her türlü zorlamanın hâkim olduğu bir alanda bulmaktadır. Dolayısıyla insan yaşamında hüküm süren kötülüklerin hepsinin kaynağı toplumsal ilişkiler olduğundan, insanların sorunlarının sorumluluğu topluma yüklendiğinde olumsuzlukların kaynağını analiz etmek mantıken anlamlı ve olanaklı olmaktadır. Bu çerçevede çözümler toplumun içinde aranmaya başlanmakta, doğaüstü güçler ya da doğa artık bir kurtuluş sunamamakta, kurtuluşunda kötülüğün de alanı toplum olmaktadır(Savran,2013;77).

Rousseau, burada toplumun kendi içindeki değerlerini vurgulamaktadır. Rousseau'nun özgünlüğü toplumun bölünmüşlüğüne ve soyut bütünselliğine karşı toplumda eleştirel bir yaklaşımı benimsemesinde yatmaktadır. Bu bağlamda, bir özgürlük filozofu olan Rousseau, sivil toplumun¹ çelişkilerini sorgularken "*insan/yurttaş, doğa/toplum, kır/kent, ilişkilerinin*" öne çıkarmaktadır(Savran,2013:115).Rousseau'nun felsefesinde insanın doğuştan iyiliği, toplum tarafından asıl doğasından uzaklaştırılmakta ve insanın doğal

¹ Burada altının çizilmesi gereken önemli bir nokta, sivil toplum kavramıdır. Savran'a göre "*Sivil toplumun temelinde devletin müdahalesi dışında kalmış ve bireylerin kendi kendilerini yönlendirebildikleri bir alan olarak tanımlanan bir sivil toplum yatmaktadır*" (Savran, 2013:9-18).

özgürlüğünü yitirmesine neden olmaktadır. Bu nedenle onun asıl problemi, toplumla dolayım sız birliğin yeniden kurulması amacıyla, toplumdaki bireylerin rızasına dayanılarak gerçek bir toplum sözleşmesiyle toplumsal özgürlüğün sağlanmasına çalışmaktır (Rousseau,2008:'a',13).

Rousseau sivil toplumun çatışmalı doğası sorununu, insan/yurttaş ikiliğine yönelttiği eleştiride gündeme getirmektedir. Bu toplumdaki, toplumsallık, özel çıkarların karşılıklılığı aracılığıyla kurulmakta; bunun sonucunda toplumda bireyler toplumsal varlıklarıyla bireysel kimlikleri arasında bölünmektedirler. Bu ikilikte Rousseau, burjuva toplumunun çelişik doğasını ortaya koymakta, bu durumu ise doğa/toplum, insan/yurttaş, ben sevgisi/bencil sevgi, kent/kır ikilikleri olarak sorunsallaştırmaktadır(Savran,2013;115).

Rousseau'nun siyaset felsefesindeki sorunsalı, bilimlerle sanatları sorgulamak, eşitsizliğin kökenlerini araştırmak, ütopyik bir toplumun yaratılması, insanların ahlaki ilişkilerini geliştirebileceği özgür bir topluma, toplumsal özgür insana kavuşturulması, *Emilie*'deki önerileri vb. düşünceleri siyaset felsefesinden bağımsız düşünülemezdir. Bu nedenle Rousseau'da iyi insan ya da iyi halk ile iyi siyaseti birbirinden ayırmak mümkün olmamakta, insanın iyiliği içinde bulunduğu toplum ile bir anlam kazanmaktadır. Onun felsefesinde,siyaset ahlaktan soyutlanmamaktadır. Rousseau'nun deyişiyle "...toplumu insanlardan hareketle, insanları da toplumdan hareketle incelemek gerekir; siyasal ile ahlaki birbirinden ayrı olarak incelemek isteyenler, her ikisinden de bir şey anlamazlar"(Rousseau,2014:a,321).

Rousseau'nun düşüncelerini kesin ve etkileyici bir biçimde açıklarken kullandığı dil, insanın içine yerleşip insanı etkilemektedir. Söylemi ve eylemi arasında yakın bir ilişki, güçlü bir tutarlılık bulunan Rousseau'ya göre,"*İnsanlığın tarihsel yolculuğunda temel uğraş alanlarından sanat, felsefe ve bilimdeki ilerlemeler insanlığa mutluluğu ve huzuru getirmemekte; sanat, bilim ve felsefe gibi insana özgü alanlar, insanlığın ilerlemesine yardım etmediği gibi insanın ahlakını ve doğasını bozmakta, mutluluğunu ve özgürlüğünü elinden almakta, adeta insanı köleleştirmektedir*" (Rousseau,2013:'a' 43-44).Bu eleştirilerin anlaşılabilirliği için Rousseau'nun siyaset felsefesindeki insanlığın evrimini ve insanlık tarihi ile ilgili yapmış olduğu analizi bilmek gerekmektedir. Çünkü onun toplumsal sözleşme kuramı ve kuramının dayandığı felsefe Cemal Bali Akal'ın deyişiyle, antropolojik bir evrim olarak anlatılmaktadır(Akdemir,2008:64-). Ona göre toplumun temellerini araştırmakta olan filozoflar hep doğa durumuna kadar gitmek gereğini duymakta, fakat hiç biri o noktaya ulaşmamaktadır. Onlar var olmadan önce

geçmesi gereken zaman üzerinde düşünmemektedirler. Fakat sonunda araştırmacılar aç gözlülük, istek, gereksinme, baskı ve gururdan sürekli söz ederken toplumdan edindikleri fikirleri uygarlık öncesi doğa durumuna aktarmaktadırlar. Vahşi insandan söz ederken uygar insanı anlatmaktadırlar. Rousseau, kutsal kitapları temel alarak tufandan önce dahi insanların hiçbir zaman saf bir doğa durumunda bulunmadığını kabul ederek, insanların olağanüstü bir olay tarafından yeniden oluştuğunu belirtmektedir (Rousseau, 1998,87-88).

Bu bağlamda düşünüldüğünde, Rousseau'da insan ve toplum anlayışı kendi tarihsellik bağlamında ele alındığında daha doğru anlamlandırılabilir. J.L.Lecercl'e göre, 1750, yılında üçüncü toplumsal tabakanın (*tiers etat*)² en ileri kesimi eski rejime karşı genel taarruz amacıyla güçlerini bir araya topladığı dönemde Rousseau, *I.Söylevini* yayımladı. Bu dönem başlıca ideolojik dayanağı Katolik kilisesi olan derebeylik rejiminin ve mutlak krallığın temellerini yıkmaya girişilen ve bütün düşünce alanlarında (felsefede, doğa bilimlerinde, tarihte, ahlakta, hukukta vb.de) yeni bir dünya görüşünü işleyip ortaya çıkaran büyük eserlerin yaratıldığı dönemdir (Lecercl, 1998:8).Bu dönem, Fransa'nın tarihsel bağlamında, Rousseau'nun fikirlerinin ilham kaynağıdır (Wood,2012:217). Üçüncü toplumsal tabaka tek çeşitli ve bağdaşık bir toplumsal sınıf değildir. Nüfusun büyük çoğunluğunu teşkil eden küçük köylüler yığını bütün aristokratların ve krallığın aldığı vergilerin ağırlığını taşımaktadır. Buna karşın vergiyi toplayan, mutlak krallığın vergi düzeninden kâr sağlayan büyük burjuvalar; köylerde fakir köylüler, toprağı yeni kapitalist yöntemlerle işleten büyük çiftçilere karşıdır. Kentlerde manifaktürlerin başarılı rekabetine boyun eğen küçük zanaatkârlar bu

² Sınıf kavramından önce, Fransa'da toplum üç toplumsal tabakaya (état) ayrılırdı: 1.Asiller (Kılıçlılar); 2.Din Adamları (Cübbeliler); 3. Diğerleri, yani burjuvalar, zanaatkârlar, köylüler, işçiler (tiers état), üçüncü toplumsal tabakayı oluşturlardı (Lecercl,1998:7).

1712-1778 yıllarında, Fransa büyük ölçüde kırsal bir toplumdu ve ekonomisi de tarıma dayanıyordu. Halkın çoğunluğunu özgür köylüler oluşturmaktaydı. Fakat sahip oldukları toprak büyüklüğü çok azdı. Köylüler kiliseye, feodal beye ve devlete çeşitli vergiler ödüyorlardı ve bu vergiler gelirlerinin büyük bir bölümünü oluşturuyordu ve enflasyonla geriye kalan gelirleri azalıyordu. Köylüler toprak sahibi özgür kişiler olmalarına rağmen hala feodal haklar ve ödentiler altında sömürülüyorlardı. Birde bu tabakanın içinde yer alan işçiler, burjuvalar Ancien Regime'den hoşnut değillerdi. Fransa 18.yy da sanayileşme yönünde belirli bir gelişme göstermişse de İngiltere'nin gerisindeydi. Genellikle büyük kentlerdeki küçük fabrikalarda ya da içliklerde çalışan az sayıda işçiler düşük ücret alıyorlardı. Burjuvazi, zengin tüccarlar ile bankerlerden, doktorlar ile avukatlara, onlardan da küçük tezgâhlarını işleten zanaatkârlara kadar uzanan çok farklı kesimleri kapsıyordu. Burjuvazi ekonomik açıdan sürekli güçleniyordu. Ticaret ve finans artmaktaydı; ticaretin artmasıyla güçlendiler fakat köylüden daha az vergi ödüyorlardı. Burjuvazi feodalizmin ekonomik gelişmesini engellediği düşüncesi nedeniyle, kilise ile siyasal yapılanmanın değişmesini istiyorlardı. Tiers état'ın şimşeklerini üzerine çeken soylular feodal toplumun ikinci tabakasını oluşturmaktaydı. Soylular, önemli ekonomik ayrıcalıklara ve feodal haklara sahip mutlak monarşinin gelişimiyle siyasal ve yönetsel etkilerini büyük ölçüde yitirmiş nüfusun çok azını (%2) kapsamına rağmen toprağın aşağı yukarı (%25)'ini ellerinde tutmaktaydılar. Din adamları, Ancien Regime en büyük desteği ruhbanın oluşturduğu bu tabakadan alıyordu. Bunların toplumda ayrıcalıklı ve etkili konumları vardı ve saraya yakındılar (Ağaoğulları, 2010:182-186).

Sieyes'a göre "tiers état nedir? Her şey, fakat kösteklenen ve ezilen bir her şey", "Ulusa ait olan her şeyi kapsamaktadır; ulusun ta kendisidir" (Aktaran Ağaoğulları, 2010:193).

ortamdaki çıkar çelişkileri devrime kadar Rousseau'nun doktrinlerine de yansımıştır (Lecerclle, 1998:8-9). Rousseau'nun kavramlarının özellikle doğa-insan ve toplumun bütünlüğünün hayat sürmesi böylesi bir ortamda tehlikeye girmektedir. Böyle bir ortamda insanın doğası ve toplum bozulmaktadır. Dolayısıyla bundan en çok etkilenen insan olmaktadır. Rousseau'nun dönemine yapmış olduğu gözleminde toplumun bozulmasını ve yozlaşmasını eleştirirken ona esin kaynağı olmuş ve topluma dair yapabilecekleri hakkında düşünmesine ve yeni düşünceler üretmesine neden olmuştur.³ Rousseau, doğa durumunda eğitim ve topluma yönelik eleştirilerin kaynağını dönemin Fransası bağlamında düşünmektedir. Rousseau, İlk olarak kendisinden ve yakın çevresinden hareket ederek özgürlüğe ve eşitliğe insanın mutluluğunun tekrar kazanılması için düşünceler üretmesine neden olmuştur. Rousseau'nun eleştirisinin Savran'a göre;

“...farklı yönleri ve boyutları özgül bir bütün oluşturmaktadır. Burada ticaret, karşılıklı öz çıkar ve görelilik gibi belirgin olarak burjuva topluma özgü ilişki biçimleri, bir taraftan, aylalık ve lüks gibi soyluluğa özgü özellikler diğer yandan bunlar bir bütünün parçalarıdır. Bunlara birde, çok genel anlamda bir eşitsizliği ifade eden adil olmayan sözleşme eklendiğinde tarihteki çok özgün bir konjonktür, Ancien Regime (EskiRejim) ve bu karmaşık ilişkilerin yer aldığı alan, Paris çıkmaktadır. Aynı zamanda edebiyatçıların ve filozofların, soyluların salonlarında ürünlerini sattıkları yer de Paris'tir. Onun toplumsal eleştirisinde yaşadığı dönemin özgüllüğü göz önüne alındığında, burjuva toplumsal ilişkileri yer almaktadır. O dönemin

³ Rousseau'nun yaşadığı dönemin toplum gerçekliğinde, parçalanmış bir toplumsal yapı bulunmaktadır. Toplum üç tabakadan oluşmaktadır ve söz konusu bu tabakalar arasında ayrıcalıklar bulunmaktadır. Halkın çoğunluğunun kendine ait toprağı, toplumdaki aristokrat azınlıklara göre çok azdır. Bu bağlamda Rousseau bu dönemde halkın eşitsizliğini vurgulamaktadır. Rousseau, tarımsal bir ekonomiden yanadır ve ticaretin gelişmesine karşıdır. Derathe'a göre “bunun nedeni onun özellikle bolluk, lüks ve eşitsizlikten doğan kötülükleri engelleme kaygısındaki bir ahlakçı gibi bakması diye iddia edilmektedir. Rousseau yükümlülüklerin belli oranlar ve adalet ölçüleri dikkate alınarak eşit biçimde paylaşılmasından yanadır. Toplumsal düzenin kesinlikle zenginler lehine olduğu düşüncesini taşıdığından, gelirlerden gittikçe artan orandan vergi alınmasını önermez. “Toplumun bütün avantajları güçlülerden ve zenginlerden yana değil midir?” O halde bütün vergi yükünü bunların taşıması ve yoksulların vergiden muaf tutulmaları gerekir. Rousseau vergi düzenini, sosyal ve ahlaksa amaçlarla, servet eşitsizliğine bir çare getirmek ya da lüksün yaygınlaşmasını engellemek için istemektedir” (Rousseau, 2008, 'c':123-124). Rousseau, mülkiyeti reddediyor mu? Hayır. O sadece mülkiyetin, kötülüklerin kanayı olduğunu vurgulamaktadır. Rousseau büyük mülkiyet yapısına karşıdır. Onun karşı olduğu mülkiyet yapısı döneminin tarihsel gerçekliğindeki; 1700 lü yıllardaki İngiltere'nin büyüdüğü ve Fransa için de tehdit oluşturan yapıdır. O yıllarda Fransa'da büyük bir İngiliz sermayesi korkusu vardı. Fakat bu sermayeden başka, Rousseau, aslında insanın kendi kendine yetmesini sağlayabilecek mülkiyeti reddetmemektedir. Ona göre bu mülkiyet yapısı daha çok küçük mülkiyet yapısı üzerine kurulu ve bir tür pastoral toplumdur. Bu toplumda da yurttaşlığa dayalı hukuki eşitlik egemen olmaktadır (Akbulut, 2015: Yayınlanmamış ders notları).

bayağılaşmış ilişki biçimleri, eleştirinin hedefindeki 'radikal küçük burjuva' perspektifinden kaynaklanmaktadır"(Savran,2013:89-90).

Bu durumu, Lecercle; "küçük burjuva yığınlarına bir ideoloji vermiş bulunan Rousseau" diye belirtmektedir. Rousseau *Emile* adlı eserindeki kahramanın eğitiminde kullandığı kavramlardan dönemine ilişkin izler açıkça görülmektedir. Özellikle Rousseau, toplumeleştirisinde bulunurken, dönemine ilişkin izler kent-kır ve köylü-vahşi bakış açısında ve aile hayatına yönelik eleştirilerinde açıkça görülmektedir.⁴

Bu durumun da anlaşılmasında insanın toplumdaki yerine bakılıp toplumunda insana neler katıp neler kazandırdığı daha net ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Rousseau'nun felsefesinde insanın konumuna bakılması gerekmektedir.

1.2. J.J.ROUSSEAU'NUN SİYASET FELSEFESİNDE İNSANIN KONUMU

Rousseau'nun, insan ve doğa kavramsallaştırmasında felsefe ve tarihsel bağlamdaki insan hem birey hem de toplumun üyesi olarak kendine özgü bir yapıyı ve yaşamı oluşturmaktadır. Bu nedenle insan, bir canlı olarak her zaman için kendi kendine yeten, kendi kendinin efendisi ve toplumun, toplumsallaşmasında üretici bir konumdadır. Bu üretkenlik gerek liberalizm geleneğinin etkileri gerekse pre-modern dönem

⁴ "... Herkesin asıl görevine dönmesini istiyorsanız işe annelerden başlayın. Neden olacağınız değişiklikler sizi şaşırtacaktır. Her şey art arda bu ilk bozulmadan gelir: Tüm tarihsel düzen bozulur; yüreklerde doğallık yok olur; evlerin içi canlılığını yitirir; doğmakta olan bir ailenin dokunaklı görünümü artık kocaları bağlamaz, yabancılar saygı duymaz; çocukları görülmeyen anneye daha az saygı gösterilir; artık ailelerde ortak bir mekân yoktur; alışkanlık artık kan bağıını güçlendirmez; artık ne analar, ne babalar, ne çocuklar, ne erkek ne de kız kardeşler vardır. (...) Herkes artık kendini düşünür. Ev yalnız yürek karartıcı ıssız bir yer olduğunda elbette başka yerde ağlamaya gitmek gerekir (...) Aile yaşamının çekiciliği ahlaksızlığa karşı panzehirdir" (Rousseau, 2014, 'a':18-19).

"...Çocuk kentin kötü havasını soluyacak yerde gidip kırlarda temiz hava almasını yeğlerim. (...) İnsanlar karınca gibi üst üste yığılmak için değil, işlemek zorunda oldukları toprağa dağılmak için yaratılmışlardır; ne kadar çok bir araya gelirlerse, o ölçüde kokuşurlar. Vücudun sakatlıkları ve ruhun kötülükleri bu çok kalabalık olarak bir araya gelmenin kaçınılmaz sonucudur. İnsan hayvanlar arasında en az sürü halinde yaşayabilen hayvandır. (...) İnsanların soluğu türdeşleri için öldürücüdür. Kentler insan soyunun uçurumudur. Birkaç kuşak sonra soylar ölür ya da yozlaşır; onları yenilemek gerekir, bu yenilemeyi sağlayan da her zaman kırlardır" (Rousseau, 2014, 'a':40).

"...Köylülerin kentlilere göre genellikle daha doğru düşüncülerinin nedenlerinden biri söz dağarcıklarının daha az zengin olmasıdır. Düşünceleri azdır ama onları çok iyi karşılaştırırlar" (Rousseau, 2014, 'a':64).

"Vücutları sürekli çalışan iki tür insan vardır ki bunların ikisi de ruhlarını geliştirmeyi pek az düşünürler; köylüler ve vahşilerdir bunlar. Köylüler kaba sabadır, incelikten uzaktır beceriksizdir; duyularının güçlü oluşuyla tanınan vahşilerse zihinlerinin inceliğiyle daha çok tanınırlar (...) her zaman kendisine buyrulana ya da babasından gördüğünü veyahut gençliğinden beri kendi yaptığını yapan köylü hiçbir zaman göreneklerin dışına çıkmaz... Alışkanlık ve boyun eğme onda akıl yerine geçer. Vahşi ise kendisinden istenen bir görev almadığı, kimseye boyun eğmediği, kendi iradesinden başka bir yasa tanımadığı için yaşamının her etkinliğinde düşünce yürütmek zorundadır; önceden sonuçlarını düşünmeden hiçbir hareket yapmaz tek bir adım atmaz" (Rousseau, 2014, 'a':133-134).

Fransa'sında tipik insan davranışlarının bütününe hayat vermektedir. Bu hayat belirtilerinin toplumsal gerçekliğe yansması ve toplumsallaşmaya katkıda bulunması açısından Rousseau'nun insanına, bakılarak felsefesinin düşünsel boyutlarına yer verilecektir.

1.2.1.Rousseau'nun Felsefesinde İnsan ve İnsanın Ele Alınışında Yöntem

Toplumun insan doğasında neden olduğuna yönelik düşünülen bozulmayı ve insan doğasında yarattığı tahribatları ve güzellikleri anlayabilmenin yollarından biride ilk önce Rousseau'nun düşüncesinde var olan insan kavramının gerçekliği ve yapısı hakkında bir gözlemde bulunularak onun doğal insanının konumunu ve toplumda var oluş düzeyini eserlerinde değinmiş olduğu vurgu ile eleştirilerinin odağındaki insana uygun olarak çıkarımda bulunup düşünceleri tartışılabilir. Bu bağlamda Rousseau, insanı diğer varlıklardan farklı kılmaktadır. Böylece ideal bir insan tiplemesi ortaya koymaktadır. Bunu yaparken de insanın kökenini, geldiği noktayı, oluşumunu, geçirdiği evrim problemlerinin tartışmasına, değerlendirmesine girmeden daha çok insanın doğal durumu dediği dönemle işe başlamaktadır (Atak,2006:119-126). Rousseau'nun çelişkileri yüzeysel bir nitelik taşımakta, bu yüzeysellikten aranılarak eserlerinin özüne inildiğinde onun siyaset felsefesinin bütünlüğünün farkına varılmaktadır. Bu bağlamda onun eserlerinin arasında bir bütünlük bulunmaktadır. *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylevinden* itibaren bütün eserlerinde benzer anlayış ve ilkeler bulunmaktadır (Ağaoğulları,2010:21).

*Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylevi*⁵ Dijon Akademisinin 1749 da ortaya attığı "Bilimlerin ve sanatların gelişmesi ahlakın düzelmesine yardım etmiş midir?" sorusuyla, Rousseau'nun soruya cevabı yalnız ünlü söyleviyle değil, eserleri ve hayatıyla 'hayır' cevabını vermiştir. Bu söylevi Rousseau'nun yazarlık hayatında bir hareket noktası olmakta ve eserlerindeki başlıca tezi özetlemektedir. Rousseau hayatının sonuna kadar bu söylevdeki fikirlere sadık kalıp adeta bütün eserleriyle benzer fikirleri genişleterek ve ispatlayarak yazmaktadır (Rousseau:2013:'a',1 (V)).

⁵Rousseau'nun eserlerinde ön plana çıkan insanın konumlanması birbirinden ayrılmış değil aksine birbirini tamamlayan, bütünleyen bir düşünce perspektifi içinde devam etmektedir. Özellikle 1750'de Dijon Akademisinin düzenlemiş olduğu yarışmada Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev (Discours sur les Sciences et les arts; I. Söylev) adlı çalışmasıyla birincilik ödülünü kazanmıştır (Rousseau, 2013, 'a':1(V)).

Cassirer'e göre kendi çağında, siyasete ahlaki bir misyon yükleyen ve bu amaçla siyasal yapının kökten değişmesi gerektiğini ileri süren bir başka düşünür yoktur (Aktaran Ağaoğlu,2010:22). Rousseau, çeşitli düşüncelerini bu ahlakla bezenmiş siyaset sorunsalı odağı çerçevesinde geliştirdiği için bir bütünselliğe sahiptir. Bu nedenle Rousseau, örnekleri Antik Yunanda görülebilen bir siyaset filozofu olarak nitelendirilmektedir. (Ağaoğlu,2010;22). Rousseau'nun *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*'inde Aydınlanma çağının yücelttiği sanatların ve bilimlerin gelişimi, insanların ahlakını bozmaktadır. Doğuştan iyi olan insan, Aydınlanma sonucunda gerçekleşen bilimler ve sanatların yarattığı aşırı konforun, suni kültürün etkilerinin, esiri haline gelmekte ve bozulmaktadır. Doğaya uygun yaşanmazsa, insanlar köleleşmektedir. Rousseau'nun söylemiyle:

“Bilim, edebiyat ve sanatlar insanları bağlayan zincirleri çiçeklerle örter; özgür yaşamak için doğmuş görünen insanların damarlarında taşıdıkları özgürlük duygusunu söndürür. Onlara kölelik hayatını sevdirebilir; onları uygar milletler dediğimiz topluluklar durumuna sokar”(Rousseau, 2013:'a' 8).

Larry Arnhart'a göre, Rousseau insanların köleliğini hoş gören zihinsel ilerlemeyi lanetlemektedir ve modern bilgi gelişimini siyasal özgürlüğe yönelik bir tehdit olarak görmektedir. Çünkü Rousseau'ya göre, özgür bir toplum kendilerini tamamen topluluklarına adanmış yurttaşların vatanseverlik erdemine bağlıdır. Fakat bilim adamları ve filozoflar toplum tarafından sorgulanmaksızın kabul edilmiş ahlaki görüşleri ve alışkanlıkları sorgulamakla vatanseverlik ruhunu zayıflatmaktadırlar. Bir diğer nedeni ise bilim ve felsefe, yurttaşları etkileyerek kamusal faaliyetlerden uzaklaştırıp entelektüel yaşama yönlendirmektedir. Söz konusu durum sonucunda insan, sadece lükse, avareliğe göz yuman toplumlarda yaşam bulmaktadır. Böylece lüks ve avarelik nedeniyle yurttaşların karakterlerini zayıflatarak ulusal savunma için zorunlu olan savaş ruhunu yok etmektedir. Böylece zihinsel yeteneklerin ilerlemesi rekabeti ve eşitsizliği beslemektedir (Arnhart, 2005:280). Aynı zamanda, Rousseau'nun doğallığa ve insan doğasına yönelik değerlendirmeleri, onun genel felsefesinin temel ilkeleri üzerine azami ağırlığı oluşturmaktadır. Rousseau'ya göre, Tanrı her şeyi iyi olarak yaratmışken insan tarafından yapılan, sadece onu yozlaştırmaktır. Kötülük problemi her zaman insanın olmasa da onun yarattığı kurumların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Toku,2005:267-268). Bundan dolayı; 1954 yılında Dijon Akademisinin yeni bir yarışma düzenlemesi sonucunda ortaya atılmış olduğu *“...insanların arasındaki eşitsizliğin kaynağı nedir, vebu eşitsizlik doğa kanununa mı dayanır”* sorusu üzerine kaleme aldığı

İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni adlı eserinde, özgür ve eşit doğan insanın ekonomik siyasal köleliğe ulaştığı diğer eserinde *Toplum Sözleşmesinde* ise özgür ve eşit doğan, özgür ve eşit yaşaması gereken insanın köleleşmesi kabul edilebilir mi (Göze, 2013:213)? belirterek sorgularken insanların özgür ve eşit yaşayacakları toplumun kurulmasını ele almaktadır.

Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* ile ilgili olarak itiraflarında, böylesi büyük bir konuyu düşünebilmek için *Saint-Germaine*'e yedi sekiz günlük bir yolculuk yaptığını, ormanın derinliklerine dalıp orada, tarihini adamakıllı izlediğini ilk zamanların görüntülerini arayıp, bulduğunu; insanların küçük yalanlarının üzerine el attığını, insanın doğasını en sade haliyle, onların şeklini bozan şeylerin ve zamanın ilerlemesini izlemek, insan toplumunun insanını uygarlık öncesi doğa insanıyla karşılaştırarak, onlara insanın sözde yetkinleşmesi ve olgunlaşması için de insanın doğal durumunun asıl kaynağını göstermekte, durmadan doğadan yakınılmasına rağmen, dikkat edilmesi gereken bütün kötülüklerin aslında insanların kendilerinden geldiğini belirtmektedir (Rousseau, 1998:37-38). Wood'a göre, Rousseau'nun *II. Söylevi*'nde sosyal ve politik radikalizmi açık hale gelmektedir. Ona göre Rousseau eleştirmenlerini cevaplarken toplumsallığa saldırısını geleneksel şekilde yorumlayanları aşağılayarak reddeder ve özetle şöyle der:

"Bilgi kesinlikle bir işe yaramaz doğası gereği zararlıdır, sadece kötülük üretir. Artık kötülük, erdem, cehalet ayrıştırılmaz olur, bütün eğitilmiş insanlar yozlaşmıştır, bütün cahil insanlar dürüştür, kısaca ahlaksızlık yalnızca okumuşların arasında görülürken erdemli insan sadece hiçbir şey bilmeyendir. Dürüstlüğümüzü yeniden kazanmanın yalnızca bir yolu vardır; hem eğitimi, hem de eğitimlileri yasaklayarak, kütüphanelerimizi yakarak, akademi, kolej ve üniversitelerimizi kapatarak ve tekrar eski zamanların barbarlığına dalarak halletme yönünde hareket etmeliyiz. İşte bu bütün düşmanlarımdan çok etkili biçimde reddettikleri şeydir. Bunun dışında hiçbir şekilde düşünmedim tek sözcük etmedim. Ne de herhangi bir şey benim sistemime, bana yakıştırma iyiliğinde buldukları biçimde algıladıkları bu saçma doktrininden daha fazla karşıt olabilir"
(Aktaran Wood, 2012:219).

Rousseau, burada nedenlerin eğitiminin kendisinde değil, toplumsal bağlamda yattığını iddia etmektedir. *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma* adlı eser' inde (*II.Söyev*) Rousseau'nun indirgediği insanın tarihini

J.L.Lecerle'ye göre şu şekilde gösterilmektedir:Başlangıçtabilinci olmayan yalnız ve gelişmemiş hayvan niteliğinde; İlk toplum, insanın mutlu olduğu doğa durumundan biraz daha, ileride fakat ilk bozulmaların tohumları da bu dönemde görülmektedir; toplumsallaşmanın başlaması, insan toplumlarının ve özel mülkiyetin oluşmasıyla insanların aralarında hileli bir sözleşme yaptığı dönem; toplumsallaşan insanın kendi rızasıyla, kendi isteğiyle doğa durumundaki özgürlüğüne ve eşitsizliğine ulaşmak için gerçek toplum sözleşmesinin yapıldığı dönem (Aktaran Lecerle,1998:54). Bu dönemler farklı kaynaklarda farklı şekillerde sınıflanmaktadır. Bu durum ilerideki bölümlerde doğa durumunda daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bu bağlamda Rousseau'ya göre, insanların, kendileri hakkında edindikleri bilgiler en çok yararlı fakat en az ilerlemiş olmaktadır (Rousseau,1998:79).

“Kendi kendimizi tanımaya bir miktar ilgi duyuyorsak da, bizim, bizim olmayan her şeyi daha iyi tanıyıp tanımadığımızı bilmiyorum. Sadece kendi varlığımızı korumak için doğanın bize verdiği organları, biz sadece dış izlenimleri almak için kullanırız; kendi dışımızda genişletmekten ve kendi dışımızda var olmaktan başka hiçbir şey peşinde koşmayız. Duygularımızın görevlerini çoğaltmakla ve varlığımızın dış alanını büyütmeyle fazla meşgul olduğumuz için, bizi gerçek boyutlarımıza indiren ve bizi bizden olmayandan ayıran bu iç duyuyu çok az kullanırız. Oysa kendi kendimizi tanımak istersek kullanmamız gereken, bu duyudur; kendi kendimizi yargılayabileceğimiz biricik duyuyu, budur. Fakat bu duyuyu nasıl harekete geçirmeli ve ona bütün genişliğini nasıl vermeli? Onun içinde bulunduğu ruhumuzu, aklımızın bütün aldatıcı hayallerinden nasıl kurtarmalı? Biz, bu duyumuzu kullanma alışkanlığımızı kaybetmiş bulunuyoruz; bedensel duygularımızın dağdağası içinde, o kullanılmadan ve bir işe yaramadan kalmış; tutkularımızın ateşi onu kurutmuş; yürek, akıl, duyular hepsi ona karşı çalışmış bulunuyor(Rousseau,1998:180-181).

Bu nedenle o da bu konuya II. Söylev’inde değinerek felsefenin öneride bulunup, felsefecilerin çözümlenmeye cesaret edebilecekleri en zor sorunlardan biri, insanların kendilerini tanımaya başlamadıkları takdirde insanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağının bilinemeyeceği düşünülmektedir (Rousseau,1998:79).⁶

⁶ Cemal Bali Akal'a göre eşitsizliğin kaynağı üzerine söylev çift boyutludur: Goldschmidt, “Lea Strauss’un, kitabı, Rousseaucu temel düşünceleri içeren en felsefi yapıtı sağladığını,” aktarırken, Raymond Polin de onun çağdaş anlamda bir tarih felsefesi taşıdığı olduğunu belirtir. Buraya kadar filozof felsefe yapar. Claude Levi – Strauss’sa Rousseau’nun, Eşitsizliğin Kaynağı Üzerine Söylev’de, “...Etnolojik sorunsalı

Rousseau, *II. Söylevi*'ndeki konuşmasına; insandan söz edeceğini, insanı incelediğini, bilge kişilerin önünde insanlığın davasını güvenle savunacağını belirtmektedir. Rousseau, aynı zamanda ilerlemek için kaba kuvvetin yerini hukukun aldığını, böylece doğanın yasası'na boyun eğdiği an'ı saptadığını, güçlünün zayıfa hizmet etmeye ve halkın düşünceleriyle rahat olmayı gerçek mutluluk pahasına gerçekleştirmeye karar verdiğini ortaya çıkarmaktadır (Rousseau, 1998,87).

Rousseau, etnografik ve tarihi araştırmaların yokluğundan, onların yerine araştırmacı düşünceyi koymakta, zamanın toplumsal insanından başlayarak onu kendi hayal gücüyle, insandaki toplumsal olan her şeyden arındırarak boş soyut kavrama, yani doğa durumundaki insana ulaşmaktadır (Rousseau,1998:89). Bu konuda görüşülmekte olan araştırmaları tarihsel gerçekler ve var olan olarak kabul etmemek gerekirken, aksine bunları nesnelere asıl kaynağından daha çok toplumsal gerçekliğini aydınlatmaya yarayan varsayımsal yargılar olarak ele almaktadır. Din, insanlara yaradılıştan itibaren insanları doğa durumundan Tanrının çekilip çıkarmasından insanların Tanrının isteğinden kaynaklanan eşitsizliklerine inanmayı emretmekte, fakat din, insanın ve canlıların niteliğinden insanları kendi hallerine bırakılmış olarak düşlediğinden ne olabilecekleri konusunda görüşlere bakarak, düşünmekten ve varsayımlara varmaktan insanları men ederek, aslında yapmaya çalıştığı tekil olarak insanın varlığını ortaya koymaktır (Rousseau,1998:89-90).Bu bağlamda Rousseau, çağının tarihsel gerçekliğinde yer alan insana dair söylemlerin eleştirisini kendine özgü belirlenimleriyle, doğadan, doğa durumundan yola çıkarak ele almaktadır. Akal'a göre bu durum "*Felsefeye karşı Felsefe*" durumudur (Akal,1990:129). Hobbes'da var olan toplumu meşrulaştırmanın yolu doğa durumunu olumsuzlamaksa, Rousseau'da doğa durumunu meşrulaştırmanın yolu sivil toplumu olumsuzlamaktan geçmektedir(Akal,1990:129).Bu durumda,Göze'ye göre ise Rousseau siyasal görüşlerindedoğal hukuk doktrinlerinin yaptığıgibi, insanı, doğal insana, doğaya, doğal yaşama döneminebaşvurarak toplumsal gerçekliğinsomutluğunu soyutlamaktadır (Göze, 2013:213).

Eşitsizliğin Kaynağı Üzerine Söylevde, Rousseau insanlığın öyküsünü çeşitli evrelere ayırmaktadır. Bu evreler birbirlerine belli nedenlerle bağlanmaktadır. Rousseau, insanlığın tarihini dört aşamalı bir ilerleme olarak açıklamaktadır. Bunlar; ilkel doğa durumu, gelişmeye başlayan toplum, eşitsizliğin oluşması (tarım ve demirin kullanılması) ya da hileli sözleşme, toplum sözleşmesi ile oluşan toplumdur. Marsile de

---

ortaya attığını yazacaktır. Artık o etnografların babasıdır... ve kitap iki okumaya açıktır: Geleneksel tarzda kurgusal insana doğru felsefi; gerçek insana doğru etnografik" (Akal,1990:128).

Padove'ye göre Rousseaucu tarih, her şeyden önce "...bir Etiloji, bir nedenler bilimidir." Jean- William Lapierre'e göre ise bu etiloji içinde, "...bağımlı huzurun, eşitsizliğin hüküm sürdüğü son evrenden, insanı yapaylaştıran tüm unsurlar tek tek elenerek geriye gidilirse önce eşitsizliğin kaynağına, sonra da eşitlik dönemine ulaşılır ya da kurgusal doğa haline,"(Aktaran Akal 1990:131).Polin, bu süreci yedi evreye ayırır: "Eşitlikten eşitsizliğe doğru, birinci evre bolluk içinde yalnızlık hali, ikinci evre ilk engeller ve ilk ilerlemeler, üçüncü evre insanlığın çocukluğu, dördüncü evre insanlığın cinselliği, beşinci evre demir çağı ya da iş ve mülkiyet çağı, altıncı evre ise en korkunç savaş hali, yedinci evre de sözleşmecî toplumlar dönemidir"(Aktaran Akal,1990:130).

Akal ise insanın tarihini, beş evreye ayırır: Ona göre antropolojik evrim tersine işlendiğinden, son evreden başlayarak geriye gidilirse, "...beşinci evre sivil hal, dördüncü evre savaş hali, üçüncü evre insanlığın gençlik dönemi, ikinci evre sürü hali, ilk evre kurgusal tabi hal'dir". Son sıralamada, her evreden onu izlemeye geçiş nedenleri belirginlik taşır. Oysa Polin'in sıralamasında insanlığın çocukluktan gençliğe, demir çağından en korkunç savaş haline, bir nedene bağlı olarak, atladığını gösteren açık bir kesinti bulunmamaktadır. Victor Goldschmidt'e göre ise insanın tarihini, üçe indirilir. Bunlar, "...tabi hal, insanlığın gençlik dönemi ve sivil haldir" (Aktaran Akal,1990:130).Arnhart ise insanın tarihini dört aşamalı bir ilerleme olarak açıklar: "...Gelişmeye başlayan insan (ilkel doğa), gelişmeye başlayan toplum (ailenin oluşumu ilk toplum), gelişmeye başlayan eşitsizlik (büyük devrim, metalurji ve tarımın icadı) ve gelişmeye başlayan yönetim" (Arnhart,2004:286).

Bu çalışmada Rousseau'nun insanın doğasının çözümlenebilmesi için öncelikle insanın öyküsünü, tarihini Rousseau'nun felsefesinde incelenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, Rousseau'nun düşüncesinde insan, toplumsal gerçekliğinden kopuk bir düzlemde ele alındığından literatürde olumsuz antropolojik bir yaklaşımla söz edilen İnsan, toplumsal gerçekliğin yarattığı sorumluluklardan kopuk olarak soyutlamalarla dile gelecektir. Bu bağlamda doğal yaşama döneminin önemi ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle de Rousseau'nun savınıanlayabilmek adına ilk olarak doğa durumu varsayım sorunsalınavurgu yapılacaktır. İnsan, toplumsal gerçekliğini yarattığı somutluklardan kopuk olarak soyutlamalarla dile gelecektir. Bu bağlamda doğal yaşama döneminin önemi, insanların doğasının değişkenliği ve gelişmeye açıklığı ön plana çıkmaktadır.

Rousseau'nun felsefesinde insan ve insanın ele alınışındaki yöntem konusunun nedeni Rousseaucu düşünceye ve eğitim anlayışına özgü bir ölçüttür. Aslında burada söz

konusu olan Rousseau'da eğitim sorunsalının onun felsefesinin bütünlüğüne oturtabilmektir. Dolayısıyla tezin odağındaki Rousseau'ya özgü olumlu eğitim kavramı daha net ortaya çıkacaktır. Bu nedenle alt başlıkta Rousseau'nun doğa durumu ve doğal insan konusu Rousseaucu eğitim anlayışında, doğa durumunda eğitimin vurgusu belirtilecektir.

1.2.2. Rousseau Felsefesinde Eğitimin Temellendirilmesinde İlk Adım: Doğa Durumu ve Doğal İnsan

Toplumun, insan doğasında yarattığı tahribatları ve güzellikleri anlayabilmenin yollarından biri de Rousseau'nun düşüncesinde yer alan insan kavramının gerçekliği ve yapısı hakkında bir inceleme yapmaktır. Onun doğal insanının konumunu ve toplumdaki yerini eserlerinde belirttiği eleştirilerinin odağındaki insana uygun olarak çıkarımda bulunup düşünceleri ele alınabilir. Özellikle de doğaya dönüş, insanın doğasının mükemmelliği vurgusu Rousseau'nun felsefesinin eleştirilmesine neden olmaktadır. Bu eleştiri ise onun olağan anlamda eğitim kavramını içermektedir. Olağan anlamda eğitim Rousseau'nun eleştirdiği toplumsallaşmada ortaya çıkar. Bu kapsamda ele alınan eğitim modern toplumdaki mevcut eğitime yönelik bir eleştiridir.

Rousseau'nun büyüklüğü, toplumsal, ahlaksal ve siyasal düşüncelere yön verip, devinim sağlarken; dış otoriteye, akla karşı duyguyu, uygarlığa ve teknolojiye karşı doğayı savunmakta, özgürlüğünü insanın, "ben"ini bir önceleme ve yaşama alanı görerek öne çıkartmaktadır. İnsanın konumunu irdelerken, toplumsal ve siyasal bir özne olarak insanı analiz etmektedir (Rousseau, 2008:7). Bundan dolayı da eğitimin ve toplumsallaşma baskılarının dokunmadığı, dokunulmaz ve otantik bir "ben" bulunduğu desteklenmekte ve düşünceleriyle de toplumlara ışık tutmaktadır. Rousseau'nun gözlemlerinin yarattığı yankılar, insanlar arasındaki kötülüklerin kaynağını ortaya çıkaran eşitsizliğin nedenine değinmek için ilk olarak insanı tanımak gerekmektedir. Bu bağlamda insanın doğal yapısını, özünü ortaya çıkarmak tartışılmalıdır. Bu durum insanın kendine özgürlüğünün günden güne değişiklikler geçirdiğinden çok da kolay olmayan bir durum sergilemektedir.

Bilimsel bilginin ilerlemesiyle insana özgü olanı kavramak mümkün olmaktadır. Bu nedenle Rousseau, *"Bize insanları oldukları gibi gösteren bilimsel kitapların yalanlarının terk edilip hiç yalan söylemeyen doğaya."* dönülmesi gerektiğini söylemektedir (Ağaoğluları, 2010:34-35). Aynı zamanda, Rousseau, Hobbes ve

Locke'un yaptığı gibi, çağının siyasal davranışını meşrulaştıran bir doğa durumu tasviri yapmaz, ama insan adaletsizliğinin kökenlerini açıklayan ve var olan şartları eleştiren bir tasvir yapar(Tannenbaum-Schultz, 20018:321). Özellikle Rousseau'nun uygarlık öncesi doğal durumu anlayışı, Hobbes'un doğal durum anlayışı ile birbirine zıt konumda bulunmaktadır. Rousseau, insanların, bir zorbanın kollarına seve seve atılabilecekleri fikrine karşı çıkmaktadır.Fakat Rousseau temelde, doğal hukukçulardan daha çok Hobbes'a yakın olduğundan, Hobbes'un "*İnsan insanın kurdudur (insanın insana karşı kurt olduğu)*" özdeyişi, uygarlık öncesi doğal durumu için yanlış olsa bile, Rousseau'ya göre, toplum için doğru olmaktadır. İnsanın toplum içindeki mutsuzluğunu meydana getiren tutkuların anlatımı Hobbes'a çok şey borçludur.Rousseau, Hobbes'un "*insan insanın kurdudur*" görüşünün doğa durumundaki insanı değil bozulmuş toplum durumundaki insanı resmettiğini, bu rekabetçi ve yıkıcı tutumun, modern toplumun temel özelliğini oluşturduğunu savunmaktadır (Bağçe,2009:109).

Aynı zamanda Rousseau doğa durumunun varsayımsal bir düşünce olduğunu açıkça belirtmektedir. Doğa durumu, onun toplumsal insanına karşın doğal insanı kavramlaştırırken kullanmış olduğu bir soyutlama yöntemidir (Savran,2013:31). Bu nedenle onun yöntemsel soyutlamasının içeriğinin tam olarak ne anlama geldiğini açıklamak için Rousseau'nun anlatımına bakıldığında, doğa durumundan,

"Artık var olmayan, belki hiç var olmamış ve büyük bir olasılıkla hiçbir zaman da var olmayacak ama şimdiki durumumuzla ilgili olarak doğru bir yargıyavaramak için hakkında doğru kavramlara sahip olmamız gereken bir durum" olarak söz etmektedir (Rousseau,1998:81).

Rousseau birkaç farklı ve ayrı insan doğası safhası sunduğundan, toplumsal değişmelerin insanın yaşamında ilerlemeden daha çok düşüğe yol açtığını düşünmektedir. Bu düzlemde Rousseau olguları dışlayan yöntemiyle bir yandan kendini, insanın doğasına ilişkin dinsel açıklamalardan kurtarmakta, diğer taraftan da hukuk kuramcılarının yaklaşımlarını yadsıma olanağına kavuşmaktadır. İlk olarak, Grotius, Hobbes ya da Locke gibi düşünürlerin doğal insan ile uygar insanı birbirine karıştırmakla, uygar insana özgü bütün özellikleri doğal insana yüklemekle suçlamaktadır. Rousseau'ya göre"*...hepsi de sürekli olarak gereksinme, aç gözlülük, baskı, istek ve gururdan söz ederken toplumda edinmiş oldukları düşünceleri doğa durumuna aktarmışlardır. Vahşi insandan söz etmişler, fakat uygar insanı anlatmışlardır*"(Rousseau, 1998:88).

Rousseau'nun ikinci eleştirisi, bu düşüncelerin hepsinin doğa durumuna tarihsel bir gerçeklik yüklemelerine ilişkin olduğundan, düşünürlerin belli bir toplum durumu ortaya atarak ardından bunun tarihselliğini ve gerçekliğini kanıtlamak amacıyla kendilerine göre, doğa durumu yada doğal yasa gibi ilkeler oluşturmakta ve böylece doğa durumuna bir tarihsellik atfetmekte. “*Ortak yarar bakımından insanların anlaşmalarına uygun olarak kuralların araştırılmasıyla işe başlanarak, bu kuralların evrensel uygulamasından olan iyilikten farklı bir kanıt bulunmamasına karşın, oluşturulanların tümüne doğal yasa denmekte bu da tanımlar oluşturmanın ve nesnelerin doğasını keyfi uygulamalarla açıklamanın yetkinleştirilmesidir*” (Rousseau,1998:83).

Rousseau kendinden önceki doğal hukuk kuramcılarını yadsıyarak, doğal insana ulaşabilmek için “*olumsuz bir antropoloji*” kullanmaktadır (Ağaoğluları, 2010:36). Bu durumda Rousseau doğal insanı, toplumsal insan durumuna özgü olan her şeyin yokluğuyla tanımlamaktadır. İnsanı toplumdaki soyutlayarak tarih içinde sahip olduğu bütün yapay niteliklerden, kurumlardan, oluşturduğu toplumsal ilişkilerden ve uzun süredir geliştirdiği doğal olmayan yeteneklerinden de soyutlamaktadır. Rousseau, doğa durumundaki eğitim kavramını bu konu üzerine kurmaktadır. Bunun en bariz örneği de *Emile* 'de görülmektedir. *Emile* 'de bu kapsamda Rousseau'nun birinci eğitim kavramı olan doğanın eğitimine göre yetiştirilmektedir.

Doğal insanın olumsuzlamayla elde etmiş olduğu zamanlar da doğa durumu olarak adlandırılmaktadır. Rousseau, yansıttığı doğa durumunu “*gerçek*” olarak nitelendirmekte ve kitabında “*insanın öyküsünü, tarihini*” anlattığını belirtmektedir (Rousseau,1998:90). Bu nedenle, Benichou'a göre, diğer doğal hukuk kuramcıları gibi Rousseau'da da doğa durumunun “*...kronolojik aynı zamanda da lojik (mantıksal)*” bir içeriğe sahip olduğunu aktarmakla daha tutarlı görülmektedir(Aktaran Ağaoğluları, 2010:36).Vaughan'a göre, Toplumun radikal başlangıcını gösterebilmek için, insanları toplumdaki önce, doğum halinde ele almak gerekmektedir. Yalnızca tüm zanaat araçlarından değil, özellikle tüm insan ilişkilerinden yoksun olarak ve onları sıfır toplum durumunda yakalamak. Bu doğal hali doğa halidir. Hobbes ve Spinoza orada savaş halinin hüküm sürdüğünü, güçlünün zayıfı yendiğini görmekte iken, Rousseau ise mutlak bir yalnızlık içinde olduklarını görmektedir. Çelişik olarak, her tür toplumdaki habersiz olan doğa durumu, yaratılacak ideal toplumu önceden içermekte ve betimlemektedir. Ama tüm bu yazarlar aynı ortak görüş ve soruna sahipler: Doğa hali, oluşumunu anlatmak istedikleri bir toplumun başlangıcından başka bir şey değildir

(Aktaran Althusser, 1987:13).Rousseau'ya göre yapılması gerekenler doğa durumuna ve doğal insana ait olgusal ve tarihsel bir tespitte bulunmak değil, onu bir kurgu, bir zihinsel şema olarak oluşturmak, mantıksal olarak yapılandırmaktadır(Akdemir, 2010:65).Rousseau doğa durumunu kavramlaştırmanın gerekliliğini; *“Şimdiki durumumuzla ilgili olarak doğru bir yargıya varabilmek için, insanın şimdiki doğasında neyin doğuştan olduğunu neyin sonradan edinildiğini iyice birbirinden ayırmak gerekir*(Rousseau, 1998:81) diyerek açıklamaktadır. Amacının toplumsal insanı bir soyutlama sürecine tâbi tutarak, onun sonradan edinmiş olduğu özelliklerini bir kenara koyarak, insanı toplumsal belirlenimlerinden soyutlayarak özüne ilişkin yada doğal olana varmayı önermektedir(Savran, 2013:58).

Rousseau,insanın doğal durumu hakkında sağlıklı bir yargıya varmak için, doğal insanı, türünün ilk embriyonunda düşünmüştür, onun oluşumunu, gelişimleri içinde sırasıyla izlememiştir, insanın bugünkü durumunda olması için başlangıçta ne olduğunu araştırmakta zaman kaybetmemiştir(Rousseau, 1998:93). Bu nedenle Rousseau'nun söylemiyle doğal insan;

“...Ben insanı bugünkü şekliyle, iki ayağı üzerine yürür, ellerini bugünkü gibi kullanan, gözlerini bütün doğa üzerinde gezdirir ve gökyüzünün genişliğini gözleriyle ölçebilecek şekilde varsayarak, insanı bütün doğaüstü yeteneklerden ve uzun bir ilerleme ile edinebildiği yapay yeteneklerinden soyutlayarak, onu doğanın elinden çıkmış saf halini düşünerek,bazı hayvanların gelişmiş bazılarının ise zayıf, bütünüyle alındığında ise yapısı bakımından elverişli bir hayvan olarak görmekteyim.Onu meşe ağacının altında karnını doyuran, ilk rastladığı yerde susuzluğunu gideren, aynı ağacın dibinde uyuyan, kendi kendine yeten bir varlık olarak gereksinimlerini gidermekte olduğunu varsaymaktayım” diye belirtmektedir (Rousseau,1998:94).

Bu durumda Rousseau'nun köken ve son, doğal durum ve toplumsal durum hakkında emin olduğu fakat ortadaki aşamalar hakkında ise olası akıl yürütmelere dayanmak zorunda kaldığı saptaması yapılabilir. Eğer Rousseau'nun düşüncesi bu şekilde saptanırsa, onun doğal durumu görüşünü onaylayan herhangi bir tarihsel kanıtın olup olmadığını sormamız gerekir (Arnhart,2015:282). Bu tartışmalı ilkel durum iddiasında acaba Rousseau'nun insanın doğa durumunu, ilkel halinin kurgusunda bir gerçeklik payı bulunmakta mıdır? Eğer ki varsa, bu durumun gerçeklikle bir ilgisi, bulunmakta mıdır? Büyük bir insan ve doğa gözlemcisi olan Rousseau, insana yönelik özgün

çıkarımlarını oluştururken Arnhart'a göre "...zamanın en iyi biyolojik araştırmasından yararlanmışır. Aynı zamanda 18.yy da insanların maymunlardan evrildiğini ileri süren ilk düşündürdür." Yani modern evrim teorisini öncelemiştir (Arnhart,2005:285).Rousseau,ilkel diye nitelendirilen toplumları ciddiye almıştır.

Rousseau, şaşkırtıcı şekilde araştırmalarının gerçekleri bir yana bırakması gerektiği ikazında bulunmaktadır. Rousseau'nun savları, sadece koşullu ve varsayımsal akıl yürütme sonucunda bir şeyin gerçek kökenini belirlemek yerine doğasını açıklamak için kurgulanmış tarihsel gerçekler olarak anlandırılmalıdır. Fakat onun savının şekli bir sıralama içerdiğinden, bu savı kurumsal bir ahlaksal tarih öncesidir. Söyleminde "...sözünü edeceğim zamanlar, uzak zamanlardır, yazacağım türlerin yaşamıdır" diye söz etmektedir (Hampsher-Monk, 2004:212). Kendi kendine doğal verimliliğine sarılmış, her türlü hayvan için yaşam olanakları ve yiyecek hazinesiyle kaplı olan balta girmemiş ormanlarda birbirinden habersiz olarak yaşayan insan, hayvanların özelliklerini taklit ederken onların içgüdülerine kadar ilerlemektedir.Çünkü her hayvan türü kendine özgü iç güdüye sahip olduğu halde insan, kendine ait bir içgüdüye sahip olmadığından bütün hayvanların içgüdülerini kendine mal etmekte, diğer hayvanların ortak yararlandığı besinlerle beslenmekte bunun sonucunda da yaşamını diğerlerinden daha kolay yerine getirmektedir (Rousseau,1998:94).Bu bağlamda doğal (yabanıl) insan,çocukluktan itibaren doğanın bütün acımasızlığına ve sertliğine alışmış, kendi kendine doğanın bütün zorluklarına katlanabilen, silahsız olarak vücudunu koşullara uygun yetkinleştirmekte ve doğasının sahip olduğu bütün gücü kazanabilmektedir. Bu insanlara doğa, Isparta'nın vatandaşlarına davrandığı gibi davranarak, sağlamları daha da gelişkin kılmakta, diğerlerini de yok etmektedir (Rousseau, 1998:95). Bu nedenle doğanın kutsal düzeni doğal ayıklanma süreci muntazam bir şekilde devam etmekte, doğa durumundaki insanın vücudunu tanıdığı tek alet olarak çeşitli şekillerde kullanabilmektedir(Ağaoğulları,2010:46). Doğa durumundaki insan doğrudan mutlu olarak nitelendirilemeyip, iyi veya erdemli olup olmadığı da söylenememektedir. Doğal insanın iyiliği merhamet duygusundan kaynaklanan hem cinslerine karşı saldırganlaşmamasından ibaret olmakta olup, Rousseau doğa durumunu Hobbes'ta olduğu gibi "ahlak öncesi" durum olarak algılamakta, fakat onun ulaştığı *homo hominilupus* aşamasını kabul etmeyip doğa durumunda barışın hüküm sürdüğünü vurgulamaktadır.Rousseau'ya göre doğa durumunun, ahlak öncesi durum olarak nitelendirilmesi doğal insanın etik olarak iyi ya da kötü diye anlandırılmasını olanaksız kılmaktadır (Ağaoğulları,2010:46). Aslında her şeyin aynı biçimde olduğu, bir araya gelen halkların arzularının, kararsızlıklarının neden olduğu birden bire ve

devamlı değişikliklere yeryüzünün daha konu olmadığı doğa durumunda, hayvanların arasında dağınık yaşıyan, uzun zamandan buyana hayvanlarla rekabet durumunda olan doğal insan, kendini hayvanlarla kıyaslamakta, bu durumun sonucunda kendisinin hayvanları ustalık yönünden, hayvanlarınsa doğal insanı güç bakımından daha fazla geçtiğini fark ettiğinde onlardan korkmamayı öğrenmekte, bu durumda doğal insan daha zayıf hissetmekte fakat yaşamaktan vazgeçmeyen türlerin konumundadır (Rousseau, 1998:96).Yaşam şartlarına uyum sağlayarak doğada ayakta kalmayı başarmakta ve yapacağı işlerinde (savaşmak, kaçmak gibi) özgür hareket edebilmektedir (Rousseau, 1998:97).

Doğadaki canlılara karşı her türlü eğiliminde, kendini güvende hissetmek için doğanın yön verdiği şekilde hareket edebilen ustalıklı yapılmış bir makine, hayvanların işlerini doğa yaptığından, insan kendi işlerinin yürütülmesinde özgür bir birey olarak seçip, reddedebilmektedir (Rousseau1998:102). Bu doğal insan; konuşmayı bilmeyen, aklını kullanmayan, salt duyguları doğrultusunda hareket eden, başkalarıyla iletişime geçemeyen ve rahat gününü geçiren bir konumdadır (Ağaoğulları,2010:47). Rousseau'ya göre doğal insanı hayvandan ayıran iki önemli özelliğin birincisi doğayla ilişkisi nedeniyle insanın kararlarında özgür olması, ikincisi ise insanın, gelişme yetisinden kaynaklanan yetkinleşebilmektedir. Çünkü hayvan olduğu gibi kalırken, insan bu yeteneği sayesinde değişip gelişme gösterebilmektedir. Ancak bu gelişme daha iyiye yetkinleşmeden ziyade toplumsallaşmayla elde edilen kötülöklere de kaynaklık etmektedir (Ağaoğulları,2010:48-49). Bu yetkinleşme yetisi şartların yardımıyla insanda bulunan diğer yetileri de geliştirmektedir. *“İnsanın bilgilerini ve hatalarını, nezaket ve erdemlerini yüzyıllar boyunca meydana çıkararak insanı uzun sürede, kendi kendisinin ve doğanın zorbası haline getiren de gene bu yeti olduğunu kabul etmek zorunda bulunmak, bizim için hazin olacaktır ”*(Rousseau, 998:104).

Doğal insanda hissetmek ve farkına varmak onun ilk durumu olduğundan bütün hayvanlarla ortak olarak var olmakta; istemek, çekinmek gibi durumlar ruhunun ilk işlemleri olduğundan yeni şartlar ruhunda yeni gelişmeler oluşuncaya kadar devam etmektedir (Rousseau, 1998:105).*“Onun dünyadaki maddi gereksinimleri ise, yiyecek, bir dişi, bir de dinlenmedir. Tek korkusu ise acı duymak ve açlıktır”* (Rousseau,1998:106). Doğa durumu, insanın kendi varlığını korumak için gösterdiği özenin başkalarına daha az zarar verdiğinden, insan türüne ve barışa en uygun olan durum olmaktadır (Rousseau,1998:119). Akıl, öz saygıyı ortaya çıkarmakta, muhakeme ise güçlendirmektedir. İnsanın kendi kendine eğilimine neden olmakta,

insanın kendi kendisine karşı duyduğu duygulanımlar olarak kabul etmekte, insanı çevresinden soyutlayan yalnızlaştıran felsefede ise insanın kendi kendisiyle başkalarına kulak tıkayarak kendi içinde başkaldıran, kendisiyle tartışmaktan kaynaklanmamaktadır. Doğal insanda böyle bir yetenek olmadığından, bilgelik, düşünce yokluğundan, onun ilk duyduğu insanlık duygusuna düşünmeden teslim olmaktadır(Rousseau 1998:122-123).

Rousseau'ya göre, insanları diğer canlılardan ayıran doğal duygu, merhamettir. Her bireyin kendisine duyduğu sevginin faaliyetini hafifleterek, bütün türün karşılıklı kendisini korumasına yardım etmekte, acı çekenin yardımına düşünmeden koşmaktadır. Doğa durumunda törelerin, kanunların, erdem yerini; tatlılığına ve yumuşaklığına herkesin boyun eğmesine de neden olan bu duygu almaktadır. Bütün insanlara doğal iyiliği vurgulayan, “...yapacağın iyiliği başkalarına olanağı olduğu kadar az zarar vererek yap...” düşüncesini kuvvetlendiren de merhamet duygusundan kaynaklanmaktadır. Eğitim ilkelerinden bağımsız olarak her insanın kötülükten gelen nefret duygusunu da bu doğal duygu olan merhamette aramak gerekmektedir (Rousseau,1998:124). Rousseau'ya göre bu doğal durum varsayımda insan;

“Ormanlarda avare dolaşan, hiçbir hüneri olmayan, konuşmayı bilmeyen, evi barkı, savaşları, bağlantıları olmayan hem cinslerine ya da onlara zarar vermeye hiç gereksinmesi olmayan, hatta belki onlardan hiç birini tanımayan, az sayıda tutkusu olan, kendi kendine yeten doğal insan sadece bu duruma uygun duygulara, bilgilere sahipti. Gereksinimlerden başka bir gereksinme duymuyor, görülmesinin ilgi çekici olacağını sandığı şeylerden başkasına bakmıyor, zekâsı da gururundan fazla ilerlemiyordu. Rastlantı olarak bir keşif yaparsa kendi çocuklarını bile tanımadığına göre, bu keşfini başkalarına daha az ulaştırabilirdi. Her sanat onu bulanla birlikte yok oluyordu. Eğitim ve ilerleme yoktu; kuşaklar boş yere çoğalıyordu; her kuşak hep aynı yerden hareket ettiği için yüzyıllar hep ilk çağların kabalılığı ve yontulmamışlığı ile akıp gidiyordu: insan türü artık ihtiyarlamıştı ama insan, hep çocuk kalmıştı” (Rousseau, 1998:128).

Bu durumun üzerinde Rousseau'nun bu kadar durmasının nedeni, geçmişten gelen hataların yok edilmesinin ve kökleşmiş ön yargılardan doğru bir doğa durumu içinde eşitsizliğin, doğal olsa da, doğa halinde yazarların iddia ettiği kadar etkili ve gerçek olmaktan uzak olduğunu açıklamaktır. Akıl gücü için de durum aynıdır. Eğitim yalnızca, işlenmiş zekâlarla işlenmemişler arasında bu ayrımı oluşturmaz; işlenmiş zekâlar

arasındaki farkları da kültür nispetinde artırmaktadır. Söz konusu burada geçen eğitim kavramı acaba Rousseaucu eğitim kavramını kapsamakta mıdır? Yoksa Rousseau'nun söz ettiği mevcut eğitim koşullarının bir eleştirisi midir? Bu eğitim ile toplumsallaşmanın getirilerinin toplumdaki yozlaşmayı artırdığı görülmektedir. Oysa ki Rousseau'nun eğitim anlayışında insanların eşitliği ve mutluluğu ön plandadır. Uygar durumdaki insanın hayatında hüküm süren çeşitli hayat tarzları eğilimleriyle, doğa durumundaki insanın hayatındaki yaşam tarzlarının, yaptıklarının ve hayatının sadeliğindeki benzerlikler karşılaştırıldığında doğa durumunda insanlar arasındaki farkın toplum durumundakine kıyasla ne kadar az olduğu insanda doğal eşitsizliğin, kurumların yarattığı eşitsizlik tarafından ne kadar artırıldığı görülmektedir. Doğa nimetlerinin dağıtılmasında en verici olduğu anda bile bir diğerinin zararına çıkar sağlamasında negatif bir eşitsizlik bulunmamaktadır (Rousseau,1998:129). İnsanların aralarındaki ilişkiler sonucunda bağları artmaktadır. Bu bağlar gereksinimlerin artmasıyla kuvvetlenmektedir. Bir kısım insan zor kullanarak hükmetmekte, diğerleri de bunların isteklerine boyun eğerek inlemekte; fakat doğal durumdaki insanlar kölelik ve hükmetmenin anlamını bilmemektedir. Karşılıklı bağımlılık ve gereksinimler insanları bir araya getirmeden önce var olmadığından, güçlünün güçsüze hükmetmesi ve köleleştirilmesi doğal durumda etkili olmamaktadır (Rousseau,1998:130-131).

Rousseau, doğa kavramını insan yaşamının tüm alanlarına uygulamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla onun eğitim anlayışı doğaya dayalı olmaktadır; insanın kendi eğilimlerini geliştirmeye fırsat verilmektedir. Rousseau, insanın kendi doğrularını ve yanlışlarını bulmasını araştırmakta, nesnelerin arasına girerek başkalarının doğrularına göre hareket etmek yerine kendi doğrularını kendisinin bulması gerektiğini söylemektedir; doğanın anne ve babadan önce bireyi toplumsal yaşama hazırladığını ve insana yaşama sanatının tüm gerekliliklerini gösterdiğini vurgulamaktadır (Atak,2006:38). İnsani bilimler, insanı yozlaştırdığı ve doğadan kopardığından, kötülük kaynağı; doğayı iyilik ve saflığın temsilcisi, doğallığı da insanın özgür olduğu bir durum olarak görmekte ve doğal durumdaki insanın özgürlüğünü tekrar doğada bulabileceğini iddia ederek buna ulaşmak için doğa bilimlerini tek yöntem olarak kabul etmektedir (Bakır, 2007:105). Çünkü doğa bilimleri Rousseau'ya göre gerçekliği yansıtmaktadır, yapaylıktan ve yalanlardan uzaktır.

Rousseau'dakidoğa durumu betimlemesinde, doğal insanın ne olup ne olmadığını ve ne tür faaliyetler içinde olduğunu gereksinimlerinin sınırlılığı belirlemektedir. Doğal insanın yaşamı için temel gereksinimleri o kadar sınırlıdır ki, onlar çaba harcamasına

gerek olmadan kendiliğinden karşılanır. Bu durum, doğal insanın kendi kendine yettiği ve başkalarıyla işbirliğine girmeden ve ilişki kurmaya zorlanmadığı anlamına gelmektedir. Rousseau'nun *Emile'* sinde bu anlamda doğa durumundaki insanın bir örneği yansıtılmaktadır. Bu insan başkalarından tamamıyla kopuk ve yalıtılmış bir durumda yaşamaktadır. Bu nedenle doğasına göre yaşayan insan yaşama sanatının özünü kavrayarak olması gerektiği gibi bir insan olacaktır. Bu durum da, Rousseau'nun doğa durumunda ki eğitim kavramının anlaşılmasına neden olmaktadır. İnsan, öncelikle yaşamasını yaşama duygusunu veren organlarının yeteneklerinin kullanılmasını tadacak ve yaşamını en iyi şekilde duyumsayan bir insan olacaktır. Doğa durumundaki eğitim insanın doğasının geliştirilmesini sağlamaktadır ve doğaya göre yaşam sürmeyi gerektirmektedir. Savran'a göre Rousseau'nun doğa durumu anlayışı iki ana eksene yerleşmiştir:

“...yalıtılmışlık ve sınırlı gereksinimler. Geri kalan her şey bunlardan türetilir: Doğal insan çok az sayıda gereksinimi olan yalıtılmış bir birey olduğundan, ne dil, ne de karmaşık bir anlama yetisi bu insanın özellikleri olarak düşünülebilir. Diğer yandan, hiçbir toplumsal ilişkinin olmadığı böyle bir bağlamda hukuk ve ahlak kategorilerine de gerek yoktur. Aynı zamanda doğal insanın, benim, senin kavramları ve adalet konusunda da hiçbir fikri yoktur. Doğal insan, fiziksel olarak erişebildiği her şeyi, kendiliğinden kendisinin sayar” (Savran, 2013:62-63).

İnsanların genişleyip yayılması ile zorunluluklarda artmakta, iklimlerin, mevsimlerin, toprakların farklı olması, insanları farklı şekillerde yaşama tarzlarına zorlamakta. Doğa koşullarının zorunlulukları farklı becerilerin oluşmasına sebep olmakta yeni gereksinimler neticesinde oluşan yeni bilgiler, insanın hayvanlar üzerindeki üstünlüğünü, onları eğiterek artırmaktadır (Rousseau, 1998:137). Böylece insanlar karşılıklı anlaşmak zorunda kalmaktadırlar. Geleceği düşünmekten ziyade, sadece, yaşadığı anı, günü düşünen insan böylesi bir yeni durumda sade ve kendi kendine yeten bir hayatla çok sınırlı gereksinimlerle, gününü geçirmek için sahip olduğu aletlerle çok fazla boş zamana kavuştuğundan, boş zamanını atalarının bilmediği rehavetleri elde etmek için kullanmaktadırlar. Bunun sonucunda türlerinin devamlılığı için hiç hesap etmedikleri, gelecekleri için hazırladıkları felaketlerin zeminini oluşturduğundan rehavete daha fazla kapılıp vücutlarını ve akıllarını geriletken alışkanlıklar halini almaktadır; soysuzlaşıp gerçek gereksinimler durumuna geçtiğinde *“Bunlardan yoksunluk, sahip olmanın verdiği tattan çok daha acı olmaya başlandığından, bunları*

kaybetmekle zavallı ve mutsuz olunmaktadır” (Rousseau, 1998:141). Doğal felaketler sonucunda yeryüzünde oluşan değişikliklerle insanlar birbirlerine daha yakın ve muhtaç olduğundan birbirlerine yakınlaşmaya ve birleşmeye başladıklarından, iklimin etkisi, aynı hayat ve beslenme tarzlarıyla kendilerine ait kurallar ve ilkeler geliştirmekte; iklimin ortak etkisi ve törelerin benzerliği ile ayrı bir toplum topluluk meydana getirmekte, doğa olaylarının insanları bir arada yaşamaya zorladığı yerlerde, toplumsal duruma gelmektedirler (Rousseau 1998:142). İlk uygarlık görevleri meydana geldiğinde, bu insanlar artık ilk doğa durumundan bir hayli uzaklaştılar (Rousseau 1998:144-145). Böylesine bir doğal durumda, insan doğa ile dolaylı ve dolaysız biçimde konumlandığından ve gereksiniminde doğayla bütünleştiğinden, doğal durumda insanın bütünselliği toplum durumunda parçalanmaktadır (Akbulut,2015,Yayınlanmamış ders notu).

Rousseau, sunduğu birkaç farklı ve ayrı insan doğasında insanın toplumdaki değişimlerine ve insanın yaşamına değer katmaktadır. Bu bağlamda Rousseau olguları dışlayan yöntemiyle doğal insana ve insanın doğasına özgü belirlenimlerde bulunmaktadır. *Emile'* nin yaşamında planlı bir eğitimle doğanın önemi ortaya çıkmaktadır. Rousseau burada gerçekliklerden yola çıkarak toplumsal ve toplumu eleştirmektedir. Böylece doğanın önemine ve doğal insana vurguda bulunmaktadır.

Bu durumda, Rousseau'nun hem doğal durum hem de toplumsal durum kavramsallaştırması daha net anlamlandırılmaktadır. Rousseau'ya göre insan dönüşümündeki kırılma noktasının, doğal insanın toplumsal insana dönüşümü paradoksunda, doğa ve insanın bulunduğu toplumdaki sorunlar, sağlıklı bir eğitim anlayışıyla yani Rousseaucu “olumlu eğitim”le ele alınabilir. İnsan böylece kendi kendine yetebilirliğini ve özgürlüğünü kazanır. Rousseau'nun onamadığı toplumda ve toplumsallaşma sonucunda doğal insan toplumsal insana dönüşmektedir. Bu durumda toplumda sağlıklı ve özgür bireyler yetişemeyecektir. Dolayısıyla Rousseau'ya özgü eğitim anlayışının ve toplum değerlerinin anlaşılmasında, insanın nasıl olup da toplumsal duruma dönüştüğü tartışılması gerekmektedir.

1.2.3 Doğal İnsanın Toplumsal İnsana Dönüşümü

Bir önceki başlıkta Rousseau'nun doğa durumunu ve doğal insanını varsayımsal bir süreç olarak tarihsel gerçekliğinden soyutlayarak ele alındı. Bu başlıkta ise doğal insandaki kırılmanın ve doğal insanın toplumsal insana dönüşümü ele alınacaktır. Bu

metindeki gösterge Rousseau'nun gerçekliğinden toplumun içinde var olmasının göstergeleri ve izlenimleri gözler önüne serilmektedir.

Doğal insanın toplumsal insana dönüşümü, Rousseau'nun eğitim anlayışının nedenlerini ele almamızın amacını kavramamızı kolaylaştıracaktır. Toplumsallık içinde ortaya çıkan insanlık sorunu insanın yitirdiği doğasını yozlaşmış toplumsal gerçekliğe borçludur. Zaten insan için önemli olan insanın kendi doğasıyla uyumlu yaşamasıdır. Rousseaucu olumlu eğitim bu anlamda insanlar için öngörülen eğitime yeni bir boyut kazandırmaktadır ve insan kendine olan güveni tekrar elde edebilmektedir. İnsanın doğasına uygun bir yaşam için ve insani değerlerin topluma da yansıtılması ve toplumun dönüşümü için önemli olmaktadır.

Rousseau içinde bulunduğu tarihsel siyasal bağlamda düşünüldüğünde onu daha iyi anlamak ve değerlendirmede bulunmak mümkün olmaktadır. Bu nedenle onun yazınında uygarlığa eleştirel bir yaklaşım görülmektedir. Rousseau'nun değişikle;

“Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip, “bu, bana aittir” diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu. Bu sınır kazıklarını söküp atacak ya da hendeği dolduracak, sonra da hem cinslerine “Bu sahtekâra kulak vermekten sakınınız! Meyvelerin herkese ait olduğunu, toprağın ise kimsenin olmadığını unutursanız mahvolursunuz.” diye haykıracak olan adam, insan türünü nice suçlardan, nice savaşımlardan nice cinayetlerden nice yoksulluklardan ve nice korkunç olaylardan esirgemiş olurdu!” (Rousseau,1998:135).

Fakat toplumsal duruma çoktan ulaşıldığından, doğa durumunun son sınırına ulaşmadan önce insanlar ilerlemeler kaydetmekte, yeteneklerini ve bilgilerini geliştirmekte bunları geleceğe çoğaltarak aktarmaktaydılar (Rousseau,1988:136).

Bu bağlamda gelişmekte olan toplumun somut göstergeleri de artmaktaydı. İnsan akli aydınlanmakta, yetenekler ve sanayi daha da yetkinleşmekte, aileler kurulmakta, bir çeşit mülkiyetin de gelişmesiyle kavga ve çatışmalar doğmaktaydı. Güçlülerin zenginlikleri artmakta zayıflar da güçlülere taklit etmekteydi (Rousseau, 1998:140). Toplum hayatının başlamasıyla insanlar arasında kurulan ilişkiler gelişmektedir. Ahlak düşüncesinin de gelişimiyle herkes kendi yasasının yargıcı olduğundan artık iyilik de konumunu kaybetmektedir. Toplumda oluşan kargaşanın artmasıyla, Rousseau'nun deyimiyle insanların içinde bulunduğu uzun altın çağ da artık sona ermektedir (Rousseau:1998,145). Doğal durumdan toplum durumuna geçişte, insan

davranışındaki içgüdü'nün yerine adaleti koymakta, daha önce sahip olmadığı değer ölçüsünü ona vermektedir. O güne kadar yalnız kendini düşünen insan başka ilkelere göre davranmakta, eğilimlerinden önce aklına başvurmaktadır (Rousseau, 2014:'b',18). İnsanın özsel ve varoluşsal niteliklerindeki yetkinleşmeyle, insanın tarımda çalışmaya zorlanması için başka yollar bulunmakta demiri dökmek ve dövmek için insanlar gerekmede bu insanların geçimi için de başka insanlar gerekmektedir. Toprakların işlenmesinin zorunlu sonucu olarak, topraklar paylaşılmakta bu da mülkiyeti zorunlu kılıp hukuk kurallarını doğurmaktadır (Rousseau,1998:148-150).Dolayısıyla doğa durumundaki insan yeteneklerinin eşitsizliğinden, işbölümü ve özel mülkiyet aracılığıyla sivil toplumun oluşumuna neden olmaktadır. Fakat bu toplumda efendi/köle ayrılaşmasından farklı bir durum içermemektedir. Tamamen olumsuz niteliklere sahip bir sivil toplum düzenini içeren insanın yetkinleşmesi ve toplumsallaşmasının bir ürünü olmaktadır (Akdemir,2010:68). Böylesi bir durumda zenginler zorunluluğun baskısıyla ve ortak yağma umuduyla bugüne kadar duyulmamış, düşünülmemiş uygun bir tasarı oluşturmaktadırlar (Rousseau,1998:154-155). Sahte uygarlık durumuyla, hileli sözleşmeyi meydana getirdiler. Efendi/kölelik bağlarını kurdular, bunun için de;

“Zayıfları baskıya karşı güven altına almak, muhterisleri durdurmak, herkese kendisine ait olanın tasarrufunu sağlamak için birleşelim; herkesin uymak zorunda olacağı, hiç kimsenin dışında kalamayacağı, zengine ve fakire karşılıklı işlevler yükleyerek servetin cilvelerini temin edip giderecek olan adalet ve barış kuralları kuralım. Kısacası kendi güçlerimizi kendimize karşı çevirmek yerine, bu güçleri bizi bilgece yapılmış kanunlara göre yürüten, birliğin bütün üyelerini koruyan, savunan, ortak düşmanları defeden, bizi sonsuz bir anlaşma içinde bulunduran üstün bir iktidar halinde birleştirelim toplayalım. Diyerek, hepsi, özgürlüklerini güven altına aldıklarına inanarak, zincirlerine koşular; çünkü politik bir kuruluşun üstünlüklerini, yararlarını sezecek kadar akılları olduğu halde, bunun getireceği tehlikeleri önceden görecektense kadar deneyime sahip değillerdi. Yoksuzlukları ve kötüye kullanmaları önceden sezmeye en çok yetenekli olanlar, tam da bu yolsuzluklardan, kötüye kullanmalardan yararlanmayı hesaplayanlardı; bilgeler de, tıpkı vücudunun tamamını kurtarmak için kolunu kestiren bir yaralı gibi, özgürlüklerinin geri kalan kısmını kurtarmak için bir kısmını feda etmek gerektiğini anladılar ” (Rousseau,1998:155-146).

Görüldüğü gibi Rousseau'nun bakış açısıyla mevcut uygarlık, güçlülerin ve zenginlerin komposundan farklı bir durum olmayıp aslında insanları sözleşme yapmaya zorlayan sahte uygarlık durumunun temellerini atan şartlar ve bu şartları hazırlayan iç ve dış dinamikler, insanlar arasındaki doğal eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. Uygarlığın temelindeki bu eşitsizlik ortadadır; kaldırılmazsa uygarlıkta geriye dönüş mümkün olmamaktadır. Akdemir'e göre;

“Rousseau'nun literatüründe, gelinen uygarlık sahte de olsa doğa durumuna göre bir ilerlemeyi ifade etmektedir. Rousseau'nun ilerleme imgesi kendi içerisinde zıtlıklar ve çelişmeler taşıyan diyalektik bir süreçtir. Rousseau tarihin diyalektik gelişmesinde iki önemli çelişmeye dikkat çeker. İlki, doğal ve manevi eşitsizlik arasındaki çelişmedir. Ona göre doğal eşitsizlik insanlığın evrilmesine ve yetkinleşmesine yol açarken aynı zamanda siyasal eşitsizliğin büyümesine ve doğal özgürlüğü bir daha geri dönmek üzere yok eden uygarlığın kurulmasına da yol açmıştır. İkinci gelişme ise madenlerin işlenişi ve tarımın keşfedilmesi gibi insanlık tarihindeki büyük devrimlerle ilgilidir. Bunlar insanlığın evrilmesindeki ve gelişmesindeki dönüm noktaları olmasının yanında mülkiyet, hukuk ve devlet gibi kurumlar aracılığıyla sefalet ve köleliğin doğuşunu da hazırlamışlardır” (Akdemir,2010:67).

Mülkiyet hakkı insanlar arasında bir anlaşmadan, insanların elinden çıkan bir durum olduğundan insanlar bundan istediği gibi yararlanmaktadır. Fakat hayat ve özgürlükten birini yok ederken insan zarar görmekte, alçalmaktadır, diğerini ortadan kaldırırken de, hayatını kendi elinde olduğu ölçüde yok etmiş olmaktadır (Rousseau,1998:164-165). İnsanlar toplumu ister doğal bir eğilimle isterse karşılıklı gereksinimler nedeniyle zorla oluştursunlar, onların toplum halinde örgütlenmesini sağlayan onların erdemleri, kötülükleri ve bütün ahlaksal varlıkları toplumsal bağları oluşturan ilişkilerden doğmaktadır. Toplum olmazsa adalet, hoşgörü, insanlık, alçak gönüllülük ve bütün erdemler gerçekleştirilemez; toplumu oluşturanlardaki erdemlerin ve kötülüklerin dengesi olmazsa iyi ve kötü karşılaştırılmaz. Bir tek iyi insanın erdemi insan soyunu, kötülüklerin bütün sonuçlarının geriletemeyeceği kadar soylulaştırmaktadır(Rousseau, 2008:'b',63).

İnsanlar, yalnızca bir kişinin yapabileceği işlere birden fazla kişinin eklenmesiyle doğalarının el verdiği ölçüde sağlıklı, iyi, mutlu ve özgür yaşadılar. İnsanlar kendi aralarında bağımsız ilişkinin güzelliklerini devam ettirdiklerinden doğal durumlarında

eşitliğin ve özgürlüğün tadına vardılar. Fakat bu durum, bir insanın yardımına gerek duyduktan sonra, bir kişinin iki kişiye yetecek yaşama araç ve gereçlerine sahip olmasından dolayı eşitlik bozulmaya başladı. Mülkiyetle beraber de insanlar işe başlayınca çalışma zorunlu oldu. Genişormanlar insan teriyle sulanan köleliğin ve sefaletin gelişip, tarımla birlikte artmasına neden olarak toplumsal insanın yaşamına dönüşmeye başladı (Rousseau, 1998:146). Bu dönüşümün nedeni, Rousseau'nun değimiyle "İnsanı uygarlaştıran, insan türünü yitiren, şaire göre, altın ve gümüş, filozofa göreyse demir ve buğdaydır" (Rousseau, 1998:146-147). Rousseau'nun *II. Söylev*'inde yer verdiği gibi, yabancı toplum, ailelerin oluşmasıyla ortaya çıkmıştır ve bu toplum, yabancı yalınlığı ve hoşnutluğuyla göz alıcı bir niteliktedir (Arnhart, 2005:286).

"İlk duygusal gelişmeler ortaya çıkan yeni durumun sonucuydu bu gelişmeler eşleri, babaları ve çocukları ortak bir yaşama alanında bir araya getirdi. Beraber yaşama alışkanlığı insanoğlunun gördüğü en tatlı duyguların ortaya çıkmasına yol açtı: Karı koca aşkı ve babacan aşk. Her bir aile, en iyi bir şekilde birleşmiş küçük bir topluma dönüştü. Çünkü karşılıklı şefkat ve özgürlük, bu ailenin yegâne bağıydı. Ayrıca bu dönemde iki cins arasında, günümüze kadarda devam eden yaşama tarzı farklılaşması yer edindi. Erkekler hepsinin geçimini sağlamak için dışarıya çıkarken, kadınlar daha hareketsiz kaldılar, kulübe ve çocuklar ile ilgilenme alışkanlığı geliştirdiler"(Rousseau, 1998:141-142).

Rousseau bu dönemi, genel olarak, insan için en iyi ve en mutlu ve de en uzun dönem olarak değerlendirir (Rousseau, 1998:145). Arnhart'a göre birçok Rousseau eleştirisi, doğa durumundaki yaşama ilişkin bu betimlemeyi romantik bir fantezi olarak niteleyip reddetmektedir. Fakat avcı ve toplayıcı toplumlar üzerine son dönemde yapılan bazı araştırmaların, Rousseau'yu desteklediği görülür. Columbia Üniversitesi antropologlarından Marvin Harris'in gözleminde bu durum ortaya konulmaktadır;

"Taş Devrindeki insanların hemen hemen onlardan sonra gelenlere göre çok daha sağlıklı bir hayat sürdürdükleridir. Çalışma saatleri modern döneme göre daha azdır. İyi yiyecek, eğlence estetik hazlar gibi tadı çıkarılacak boşluklar açısından ilk avcılar ve bitki toplayıcılar, günümüz Amerika'sında sadece en zengin olanların mali gücünün yetebileceği konforun keyfini sürüyorlardı. Temiz hava göl ve ağaçlar içinde geçireceği iki gün için günümüz yöneticisi beş gün çalışmak zorundadır. Günümüzde tüm aileler, camlarının önünde birkaç metre kare çim görme ayrıcalığını

elde etmek için, otuz yıl didinir ve birikim yapar ve sadece birkaç imtiyazlı bunu elde eder”(Aktaran Arnhart,2005:287).

Emory Üniversitesi antropologlarından Melvin Konner da, Hobbes’un doğa durumundaki yaşamı yalnız, sefil, berbat, hayvani ve kısa olarak resmetmesinin yanlışlığını ileri sürer.

“Hayat, yalnızlıktan uzaktı ve her şey karşılıklıydı. Sefillikten uzak, bol bol boş zaman vardı.... Barbarlıktan uzaktı; her şey terbiyeye, saygıya, paylaşmaya, vermeye dayalıydı. Hayvanilikten uzak, cesaretli, eşitlikçi, iyi mizaçlı, tanrılara dokunacak kadar iyi bir müziğin yer aldığı estetik anlayışıyla, felsefi manada medeni idi. Birçoğu erken yaşlarda ölmesine rağmen ve hatta birçoğunun olgunluk yaşına gelmeme ihtimali olsa da, buradaki ileri yaş, bir getto yada eve teslim edilmiş bir şey değildir. Daha ziyade, etrafı torunları ile çevrili; hoş, saygılı, güçlü çocuklarla dolu, samimi sosyal dünyada kendine sağlam bir yer bulmuştur” (Aktaran Arnhart,2005:288).

Aynı zamanda Taş Devrine ait bu görüşle ilgili antropolojik kanıt ve akıl yürütme Chicago Üniversitesi’nden Marshall Sahl’in yazdığı ünlü *The Original Affluent Society (Asıl Mureffeh Toplum)* adlı denemede özetlenmiştir. Sahl’in açıklamasına göre, avcı ve toplayıcı bir toplumda isteklerin karşılanma araçları oldukça sınırlıydı ama istekler de sınırlıydı. İstekleri her zaman onları karşılama araçlarından büyük olan modern burjuvanın aksine, yabancılar sınırlı maddi gereksinimlerini kolayca karşılayabiliyorlardı ve sonuçta da bol bol boş zamanları oluyordu. Ayrıca tahakkümden azadeydiler. Çünkü servetin aşağı yukarı eşit olması, yoksulun, zengin tahakkümü altına girmesini engelliyordu. Tüm bunlara rağmen Taş Devrinde insanların hayatının tamamen sıkıntılıdan uzak olduğu da söylenemez. Nüfusu sınırlandırmak için sert önlemlere başvurduklarına yönelik önlemler aldıklarına dair bulgular ortaya konulmuştur (Aktaran Arnhart,2005:288).

Doğal duruma ilişkin olarak akla gelen sorulardan biride, doğal durumdan sürü haline geçiş nedenlerinin neler olabileceği sorusudur. Kurgu ile olgu arasında bağlantı kurma zorluğu, Rousseau’yu bu aşamada oldukça belirsiz nedenler göstermesine zorlamış olabilir. Bu nedenler; aile ve bir tür mülkiyetin belirtisi, madenlerin işlenmesi ve tarımsal üretim, farklılaşmanın yol açtığı savaş gibi kesin tanımlamalarla karşılanmaz. Başlı başına önemsiz olan bir yığın neden, yüzlerce yılda birbirine eklenerek insanı yalnızlıktan kopmaya, sürü halinde yaşamaya iter. Yırtıcı hayvanlarla savaşma

zorunluluğu, iklimlerde meydana gelen değişiklikler, acımasız kış koşulları, kıtlık ve nüfus çoğalması gibi sorunlar Rousseau tarafından uğursuz bir rastlantı olarak kabul edilmiştir. İnsanoğluna özgü bir nitelik yüzünden doğa durumundan toplum durumuna ulaşılır. Gizil güç olarak yetkinleşebilirlik, dış etkenlerin katkısıyla insanı değişime zorlar. Fakat bu yetkinleşme olumsuz anlamdadır, insanı zincirlerine sürüklemektedir (Akal,1980:138).

Gereksinimlerin karşılanmasında yeteneklerin eşitsizliğinden doğan dengesizlik nedeniyle güçlü daha fazla çalıştı, becerikli çalıştığından daha fazla kâr sağladığından, zeki olanda emeğinin değerini artırmak için alet ve edevatlar geliştirmiştir. Dolayısıyla tarımla uğraşan daha fazla alet ve edevata, alet ve edevatları yapan da daha iyi beslenmeye gereksinim duyduğunda, eşit çalışmalarına rağmen biri diğerinden daha fazla kazanmaya başlamıştır. Böylece doğal eşitsizlik, bağımlılıkların artmasıyla değişmeye ve artmaya başlamıştır (Rousseau,1998:150). Bu bağlamda doğal olarak sahip olduğu özellikler de, güce, güzelliğe yeteneğe ya da zekâyâ, yeteneklere, değere göre düzenlenmektedir. Gereksinimler insanı çıkarları uğruna olduğundan farklı hareket etmeye zorlamaktadır. Böylece Rousseau'ya göre, “*“olmak” ve “görünmek” birbirinden ayrılaşmakta; bu iki farklılıktan, aldatmaca, gösteriş ve bütün ahlaki bozulmalar ortaya çıkmakta; diğer yandan eskiden bağımsız ve özgür olan doğal insan gerçekleştirmek zorunda olduğu birçok gereksinimleri ile doğaya ve türüne boyun eğip kul olmaktadır*”(Rousseau,1998:151).Bundan dolayı doğal insan toplumsal insana dönüşürken hemcinslerine efendi olduğunda bile bir anlamda köle olmaktadır.

“Zenginse onların hizmetine, fakirse, onların yardımına bağlıdır; orta halli olmak da onu, onlardan vazgeçebilecek duruma hiç getirmez. Demek ki onun, onları, hiç aralıksız, kendi kaderiyle ilgilendirmesi, onlara kendi çıkarı için çalışmakta gerçekten ya da görünüşte kendi çıkarlarını buldurması gereklidir. Bu da onu, kimilerine karşı kalleş, müzevir düzenbaz, kimilerine karşı da çalımla buyuran, sert bir insan yapar”(Rousseau,1998:151).

Wood'a göre Rousseau, kötülükleri insan doğasına bağlamamaktadır. Ona göre kötülükler toplumsal yaşamın belirli örgütlenme biçimiyle ilişkilendirilmektedir (Wood,2012:219).

“Lüks yaşam nadiren bilimler ve sanatlar olmadan gelişebilir ve hiçbir zaman onlarsız gelişmez (...) lüks yaşamın zenginliğin kesin bir göstergesi olduğu kabul edildiğinde zenginliğin artmasına bile hizmet ettiği söylenebilir. Zamanımızda çok değer verilen bu paradokstan ne sonuç çıkarmalıyız ve

birisi her ne pahasına olursa olsun zenginleşirse erdeme ne olur? Eski politikacılar sürekli ahlak ve erdemden bahsederlerdi; zamanımızdakiler yalnızca iş ve paradan söz ediyor (...) insanları sığır sürüsü olarak görüyorlar. Onlara göre bir insan devlet için ancak tükettiği kadar değerlidir” (Aktaran Wood,2012:219).

Rousseau burada döneminin burjuva toplumunun yozlaşmış, toplumsal ilişkilerini eleştirmektedir. Piyasa ilişkileri ve paraya yönelik eleştirisi var olan toplumun eşitsizliğini gözler önüne sermektedir. Burada sanat, bilim, aylaklık ve lüks gibi, birbirine bağlı ve birbirini üreten çeşitli kötülükler, toplumdan ve insanların ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Savran’a göre Rousseau’nun “...toplumdaki görünüşler alanına yönelttiği eleştiride, “zenginlik” çok genel bir anlam taşımaktadır. Bu kapsama, soyluların lüksünün ve filozofların gevezeliğinin yanı sıra, ticarete mübadele edilen malların göreceli değeri de girer” (Savran,2013:87). Rousseau söz konusu olguları şu şekilde açıklamaktadır: “İlk kötülük eşitsizliktir; eşitsizlik servete yol açmıştır... Servetten lüks ve aylaklık doğmuştur; lüks güzel sanatların, aylaklık ise bilimlerin doğmasına neden olmuştur” (Aktaran Savran,2013:87). Fakat buradaki, lüks ve aylaklıkla ilgili olan eşitsizlik, sınırları belirli olmayan genel bir gerçekliktir. Çünkü siyasal eşitsizlikle mülkiyet eşitsizliği iç içe girmiş konumdadır. Böylece Rousseau’nun somut gözleminden günümüz toplumlarının gerçekliğine, işleyiş şekline ışık tutan eşitsizlikle, değersiz bir tüketim toplumu ve kapitalist ilişkiler ağı ortaya çıkmaktadır. Böylesi eşitsiz toplumsal ilişkiler ağında toplumsallaşan insanlar baskıya maruz kalarak doğa durumunda sahip oldukları erdem ve diğer erdemlerinin kaynağı merhamet duygularını bastırmaya zorlanmakta ve köleleştirilmektedir. Rousseau’ya göre bu kurumlar doğal olmayan bencilliği, doğa durumunda bulunmayan eşitsizliği artırmakta ve itaati meşrulaştırmak için bilerek insanlara zarar vermekten çekinmemektedirler (Tannenbaum-Schultz,2008:324).

Toplumsallaşma sonucunda bozulmuş böylesi bir insan, kendi kendini yiyip bitiren, yükselme hırsıyla hareket eden, başkalarını ezip geçme gereksinimiyle ve arzusuyla dolu, birbirlerine karşı zararlı eğilimlerle donanan gizil bir kıskançlıkla bütünleşmiştir. İyi dilek ve empati maskesini takınsa da bir yanda rekabet, yarışma diğer yanda da çıkar çatışmaları gibi kötülükler mülkiyetin ilk etkileri ve sonuçlarını ortaya çıkararak oluşan toplumsal insanın ve eşitsizliğin vazgeçilmez bir parçası olarak insan türüne eklenmektedir (Rousseau, 1998:152). Rousseau’nun iddiası kültürel gelişmelerin kesinlikle ahlakı arındırmadığıdır. Bu nedenle o Roma, Sparta gibi bazı antik siteleri

yüceltmektedir; felsefeyi dışlayıp lükse, tembelliğe, bencilliğe karşı çıktıkları ve yurttaşların da kendilerini devlete adama bilincini geliştirdiklerinden tarihteki en doğru en özgür toplumlar olabilmişlerdir. Fakat felsefeye önem verildiği anda toplum ne kadar erdemli olursa olsun bir yozlaşma süreci yaşamaktadır (Ağaoğlu, 2010:25). Aslında Rousseau'nun eleştiri odağındaki bilgi değil insanların kendilerini bilgili zannetmeleridir. İnsanların durumlarında zamanla oluşan değişim, ilerleme veya gelişmeyle aynı anlamda değildir. Aksine, Rousseau, aklın insanın köleleşmesine yol açtığını düşünür. İnsanın aklın yerine duyguyu koymasını gerektiğini söylemektedir (Tannenbaum-Schultz, 2008:320). Rousseau böylece dönemin genel kabulüne nezaket ve inceliğine karşı çıkar. Aydınlanma çağındaki gelişmeler törelere esneklik bireylere incelik getirdi. Fakat Rousseau'ya göre eğitilmiş olmak ahlaklı olmak değildir. Rousseau nezaket çerçevesinde yüzeysel kibarlığın aldatıcılığını, farklı olma arzusunun rakiplerini geride bırakarak değer kazanma isteğinin ikiyüzlülüğe dönüşümünü ortaya koyar. Rousseau böylece olmak ve görülmek gibi insanın kendisiyle ve başkalarıyla bağlantılı olan ilişkilerini belirler bunlar onun toplumun ahlaksal eleştirisini yaparken dayandığı eksenlerdir (Raynaud-Rials,2003:725). Dolayısıyla, Ağaoğlu'na göre Rousseau, romantizmin ya da irrasyonelizmin (akıl dışıcılığın) sözcülüğünü yapmaz, tersine vicdanla yoğrulmuş aklın önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle bir çok düşünürün de belirttiği gibi (Cassierer, Goldschmidt, Weil), Rousseau'da etik rasyonalizmin hâkim olduğu söylenir bu söz konusu rasyonalizm teorisine eylemi, düşünce ile ahlakı birleştiren insanı erdeme yönelten ve onu yeniden toplumla uzlaşım içine sokan bir ahlaklılık halidir (Ağaoğlu,2010:28).

Rousseau'nun modern topluma yönelik eleştirisindeki bu durum, olumsuzlukları gözler önüne sermektedir. Rousseaucu eğitim kavramlarından ikincisi ise toplumsallaşma durumunda görülen eğitimidir. Modern toplumdaki çarpıklıkların insanlara yansması olağan anlamda eğitimi etkilemektedir. Rousseau'nun eleştirdiği toplumsallaşma durumunda ortaya çıkan bu olağan eğitim doğrudan olmasa da insanlarda olumsuzluklara neden olmaktadır. Zaten bunu Rousseau *Emile'* de görünür kılmaktadır. Rousseau'nun *Emile'* ye uygulamış olduğu eğitim tamamen topluma yönelik bir eleştiriye kapsamaktadır. Bu eleştiri toplumda var olan eğitime gerek ahlaki, gerek siyasi, gerekse akli yönden insanların gelişimini etkilemektedir. Bu anlamda Rousseaucu eğitim için önemli bir gerekçe ortaya çıkmakta bu gerekçe toplumsallaşmayla doğallığını yitiren yozlaşan bir toplumdan çocuğu soyutlayarak ve iyi bir yurttaş olarak yetiştirilmek için düzenlenen eğitime tabi kılınmalıdır. Söz konusu

eğitim, Rousseaucu anlamda doğaya bağlı doğayla birlikte öğrenmeye önem veren doğal olan herşeyin gerçekleştiği, “olumlu eğitimi” uygulamaya geçirmektedir.

Toplumsal insanın en güçlüsü ya da en zayıfının güçlerini ve ihtiyaçlarını başkalarının metaları üzerinde bir tür hak, kendine göre mülkiyet hakkıyla aynı olduğu kabulünden, bir hak iddia ettiklerinden doğa durumundaki eşitliğin bozulmasına ve toplumsal bir kaosa sürüklenmektedir. *“Zenginlerin gaspları, fakirlerin haydutluğu, herkesin dizginleri boşanmış tutkuları doğal merhameti ve adaletin henüz zayıf olan sesini boğarak insanları hasis, cimri kötü kişiler haline getirdi”*(Rousseau,1998:153). Bu kaos ortamında toplumsal insana dönüşen doğal insan bir daha geriye dönemediğinden ve edindiği mutsuz kazançlardan vazgeçemediğinden, yeteneklerinin kötüye kullanılmasından kendi kendinin yıkımına neden olduğundan doğmakta olan toplum özgür savaş ortamında gelişmektedir (Rousseau,1998:153). Rousseaucu anlamda “olumlu eğitim”le demokratik ve özerk bireyi yetiştirmek için bu durum önemli olmaktadır. *“Rousseau insanın kendi doğal yetilerinin, duygularının ve aklının olgunlaşması ya da erginleşmesi ile gerçek bir toplumsallık oluşturabileceğine inanmaktadır. Bu demokratik bir toplumsallıktır”*(Tütüncü, 2013:308). Bu aynı zamanda Rousseaucu eğitim anlayışının özünü yansıtmaktadır.

Toplumların ve yasaların oluşum sürecinde, zayıfların gittikçe kölelik bağları artmakta, zenginler daha da güçlenmektedir.Zenginler mülkiyet ve eşitsizlik kurallarını oluşturup, aynı zamanda toplumsal zeminde zekice düşünölmüş gaspa geri dönölmez bir hak veren, kendi kârları uğruna bütün insan türünü kulluğa ve sefalete boyun eğdirmektedirler. Bir tek toplum kurulmasıyla diğerlerinin de kurulması zorunlu olduğundan, birleşik güçlere karşı baş edebilmek için birlik ve beraberliğin öneminin artmasıyla genişleyen toplumlar kısa sürede yeryüzünü kaplamaktadırlar. Böylece evrende boyunduruksuz yaşanabilecek bir yer kalmadığından nedeni yurttaşların ortak yasaları haline geldiğinden, doğal yasalar ancak çeşitli toplumlar arasında yer bulduğundan, bu ilişkiler kendiliğinden devletler hukuku adıyla doğal merhametin yerini doldurduğundan, doğal merhametin kaybettiği bütün gücünü adalete bırakmaktadır(Rousseau,1998:155-156).Toplumsal insanlar, mallarını, özgürlüklerini ve hayatlarını koruyabilmek için kulluğu ve köleliği doğal bir eğilim olarak kabul etmişler.Kendilerini her türlü baskılara karşı koruyabilmek için, hileli sözleşmelerle gittikçe kul köle olup, özgürlüklerini sakın bir kulluğa değişerek, zincirler içindeki hayatlarını övüp, kulluklarına barış adını vermektedirler (Rousseau,1998:161-162). Doğaları bozulan insanlar eşitsizliğin son aşamasına gelmektedir. Bu aşamada bütün

bireyler eşit duruma geldiğinden ve uyrukların efendilerin kanunları başka kanunu tanımadığından, efendilerinin de sadece tutkularıyla hareket ettiklerinden iyilik ve adalet ortadan kalkmakta, en güçlünün hükmetmesi kanunıyla doğa durumundaki insan eski konumundan bir hayli uzakta aşırı bozulma ve kokuşmuşluğun içinde kalmaktadır

(Rousseau, 1998:174).

Ruhlarının temeli ve eğilimleri bakımından doğa durumundaki insan ile toplum durumundaki insan birbirlerinden ayrılırlar. Doğa durumundaki insan, huzur ve özgürlükle yaşayıp mutludur. Sadece yaşamak ve aylak olmak isterken etrafındaki insanların yapaylıklarına karşı ilgisiz davranmaktadır. Fakat toplum durumundaki insan her zaman hareketli, daha fazla emek isteyen bir işi yerine getirmek için çaba sarf eder, ölene dek çalışır yada ölümsüzlük için hayatından vazgeçer; zenginlere kul köle olur, onlara hizmet etmek için ter döker, onların kendisini korumasıyla gururlanır, köleliği ile övünür (Rousseau, 1998:175-176). Aslında bütün bu farkların nedeni: Doğa durumundaki insanın kendi kendinde, kendi içinde yaşaması, toplumsal insanın ise kendi kendinin dışında, başkalarının kanılarına göre yaşayıp, onların yargılarından kendi varoluşunun duygusunu çıkarmasıdır (Rousseau, 1998:176). Değişen ve bütün doğal eğilimleri de değiştiren durum sadece toplumsal insanın oluşturduğu ruh ve bu ruhun meydana getirdiği eşitsizlik olmaktadır. Doğa durumundaki eşitlik, gücünü ve etkisini insanların yeteneklerinden, insan aklının ilerlemesinden almakta ve sonunda mülkiyetin ve yasaların yerleşmesiyle kökleşip yasalaşmaktadır (Rousseau, 1998:177).

Doğal insanın toplumsal insana dönüşümüyle, toplum insan doğasını değiştirmekte midir? Toplum insanın masumiyetini bozarken diğer yandan insanın ahlaki karakterini geliştirebilir mi? Toplumda insan siyasi özgürlüğünü elde edebileceği daha yüksek bir durumu mümkün kılmakta mıdır? Bu nedenle düşüncelerin tam anlamıyla değerlendirilebilmesi bakımından Rousseau'nun düşüncesinde toplum ve toplum sözleşmesi tartışılmalıdır. Özellikle insanın toplumsallığını reddetmeyen insan doğasına uyum ve insanı köleleştirmeyen toplumsallık için Rousseau'nun eğitim kavramlarından olumlu eğitimi yani toplum sözleşmesi eğitimine ikinci bölümde yer verilecektir.

DEĞERLENDİRME

Rousseau'nun siyaset felsefesinde insan ve doğa ilişkisi birbirinden ayrılmaz bir düzlemi ifade etmektedir. Bu düzlemde insanların uzun süre düşünmelerine neden olan

Rousseau'ya özgü kavramlar bulunmaktadır ve bu kavramlardainsanların aklına açıklanması gereken birçok soruyu getirmektedir. Örnek olarak, Rousseau insan ile doğa arasındaki ilişkinin kavranış biçimini değiştirmiş midir? Ona göre insan doğa durumunda, eşit ve mutlu mudur? Onun doğa durumu kavramı varsayılan bir durum mudur yoksa ona tarihsel bir gerçeklik mi atfetmektedir? Rousseau'nun topluma yönelik oluşturduğu eleştirinin kaynağı ve temelleri nelerdir? Rousseau'nun felsefesinde insan-toplum-doğa arasındabütünleşik bir yapı oluşturulabilir mi? Oluşturulan soruların yanıtlarına Rousseau'nun siyaset felsefesinin özünde bir anlamı ve yansıması bulunmaktadır.

Rousseau, insanı, bulunduğu konumda ele alarak, doğasına dönüş çizgisinde ve doğayı yücelterek bir anlam kazandırmaktadır. Rousseau, tüm siyasi düşünce yapısının temellerini 18.yüzyılda Dijon Akademisinin açmış olduğu yarışmanın sorularından yola çıkarak oluşturmaktadır. Rousseau, içinde bulunduğu toplumdaki insanı, toplumu ve doğayı eleştirel bir bakış açısıyla gözler önüne sermektedir. Gerçekten, *bilimler ve sanatların gelişmesi ahlakın bozulmasına mı yoksa arınmasına mı hizmet etmiştir?* Bir diğeri ise *insanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı nedir ve bu eşitsizlik doğa kanununa mı dayanır?* Aynı zamanda Rousseau, bu iki önemli temel soru ile yaşamı, toplumu sorgulamaya başlayarak içindeki özgün insan tutkusunu ve tarihsel gerçekliğini, toplumun eleştirilerini yazma gereği duymuştur. *Toplum Sözleşmesi*'nde yer alan, *"insan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur"* ifadesiyle Rousseau, topluma eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır.

Rousseau'nun siyaset felsefesinin temel karakteristiklerinin anlaşılması için Rousseau 18.yy. Aydınlanma döneminde insana özgü olan niteliklerin ve toplumsal ilişkilerin eleştirisini doğadan ve doğa durumundan hareketle ele almaktadır. Dolayısıyla bu bölümde doğa ve doğa durumu tezin ana sorunsalını oluşturmaktadır. Bu bağlamda insanın doğa ile arasındaki ilişki insan yaşamı ve eğitilmesi için önem arz etmektedir. Bu nedenle de Rousseau'nun felsefesinde eğitimin temellendirilmesinde ilk adımı doğa durumu doğal insan kavramı oluşturmaktadır.

Rousseau'ya özgü insan, yaşamasını bilen, kendi kendine yeten ve gereksinimleri ölçüsünde topluma ayak uydurabilen tam da onun doğal insanına uygun niteliklere sahip insandır. Bu insan eğitime yaşamıyla başlayıp doğanın öğrencisi olmaktadır. Bu anlamda ona göre eğitim insanın doğasıyla başlamaktadır. Dolayısıyla kendi kendisinin efendisi ve her şeyi istediği zaman rahatça yapabilen bir insan onun olumlu eğitimi ile topluma kazandırılacaktır. Rousseau'nun insanı ve insanı ele alınışında kullandığı yöntem dolayısıyla bu çalışma açısından vurgulanmaktadır.

Rousseau'nun doğa durumu ve doğal insanını varsayımsal bir süreç olarak tarihsel gerçekliğinden soyutlayarak ele alınmıştır. Doğal insanın toplumsal insana dönüşümü ile toplumsallaşmanın ve toplumsal ilişkilerin bozulmasıyla Rousseau'nun eğitim anlayışının önemi artmaktadır. Böylece ruhen ve eğilimleriyle de toplumsal insan doğal insandan farklılaşmaya başlamaktadır.

II. BÖLÜM

ROUSSEAU'NUN SİYASET FELSEFESİNDE TOPLUM İNSAN İLİŞKİSİ TEMELİNDE EĞİTİMİN KONUMU

Rousseau'nun düşüncelerinin toplumsallaşma ve eğitim bağlamında genel siyaset felsefesine katkılarının incelenmesinde toplumla insanın ilişkisi çalışmanın ana sorunsalını oluşturmaktadır. İnsanın toplumsal gerçeklikte var olabilmesi için toplumsal eşitliği ve özgürlüğü yakalaması ve kendi kendisinin efendisi olarak var olması gerekmektedir. Böylesi bir var oluş Rousseau'nun doğa durumu varsayımında savunduğu doğaya, insanın doğasına geri dönmesi ile mümkün olabilmektedir. Rousseau'nun yaşamının en büyük tezi olan bu durum tarihsel bağlamında değerlendirildiğinde aydınlanmanın getirisi olarak algılanan insanın kendi kendini belirlemesi, Rousseau'nun eğitim kurgusunda gözler önüne serilmektedir. Dolayısıyla Rousseau'nun siyaset felsefesindeki toplum insan ilişkisinin eğitime etkilerinin ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle tartışmanın odağında toplum-eğitim ilişkisi bulunmaktadır. Temel sorunumuz mevcut toplumsallaşmanın eleştirisi ve bu eleştirinin

odağındaki insanın bütünlüğünün bozulmasıdır. Bu durumda toplumsallaşma etkili olmaktadır. Rousseau bu durumdan hareketle bir eğitim kavramı geliştirmektedir. Bu nedenle bu başlıkta Rousseau ve eğitim merkeze alınacaktır. Rousseau'nun siyaset felsefesinde toplum-insan ilişkisi ekseninde eğitimin konumu tartışılacaktır. Konuyla ilgili akla gelen sorular bulunmaktadır. Bunlar: Rousseau eğitim olgusunu nasıl kavlıyor, açıklıyor ve bu açıklama bağlamında insanın doğallığı daha da önemlisi toplumsallığının konumu nedir? Toplumsallaşmada eğitimin konumu nedir? Ya da eğitilmiş birisi olmak; insan olmakla mı, doğal insan olmakla mı, toplumsal insan olmakla mı, yoksa yurttaş olmakla mı bağlantılıdır?

2.1. ROUSSEAU'DA TOPLUMSALLAŞMA ve EĞİTİM SORUNU

Rousseau, doğayadön! Çağrısıyla tüm felsefesinin özünü, doğal bir eğitime, doğaya ve doğal insana bağlayarak, toplumsal ve toplumu bütün kötülüklerin temeli olarak eleştirmektedir. Bu nedenle onun yazınında toplumsallaşmaya, siyaset felsefesine farklı bir bakış açısıyla değinilmektedir. Bu bakış açısında Rousseau, insanın doğasında özgür ve eşit olduğunu, insanın toplumsallaşmasıyla özünün iyiliğini ve gerçekliğini yitirdiğini, bu nedenle bu sorunun aşılmasının yolunu aramaktadır. Dolayısıyla Rousseau, bu felsefesiyle 18. yüzyıl sözleşme kuramcılarına yeni bir bakış açısı getirmektedir. Bu başlıkta Rousseaucu anlamda olumlu eğitime verilen önem, toplum insan ilişkisi ekseninde ele alınarak, doğal insanın, insanın doğasına tekrar dönmesinin mümkün olup olmadığı sorgulanmaktadır. Toplumsallaşma insanın doğasının olmazsa olmazı mıdır? İnsanoğlu toplumsallaşmasıyla, toplum içinde yaşamaya başlaması ile eşit ve özgür yaşamının varlığını kaybetmiş midir? Rousseau'nun toplumsal insana bakış açısının getirilerinin toplum insan kavramının bütünlüğünü sağlamakta mıdır? Yoksa insan, doğasındaki bütünlüğü toplumsallaştığında yitirmekte midir? Bu başlıkta toplumsallaşma kavramının özelliklerine yer verilerek, sorularımıza cevap bulmaya çalışacağız.

İnsanı insan yapan çevresiyle kurmuş olduğu karmaşık süreçtir. İnsan çevresinde karşılaştığı olaylar ve insanların bulunduğu sosyoekonomik- kültürel koşulların, gelenek görenek ve yasaların ve insanın yaşamında etkili olan her türlü gereksinimlerinin etkisiyle bulmuş olduğu insani ve insana özgü olan pek çok etken insanın toplumsallaşmasında, bulunduğu toplumda yer almasında önemli bir faktör oluşturmaktadır.

Rousseau, insan mutsuzluklarının en fazla birey ile toplum arasındaki ilişkilerden ve çatışmalardan kaynaklandığının farkındadır. O bu mutsuzlukların çoğunda toplumu sorumlu tutmaktadır: “*Şayet insanlar kötü ise bu, kötü terbiye ve ortam onları bozduğu içindir. Felakete yol açan bozuk toplumsal düzenlemeler, adaletsiz kanunlar, despot idarelerdir. İnsan, tabiatı gereği iyidir. Şayet insan, kötü şartlar tarafından bozulmasaydı, tabii iyiliği ile eşitlik ve adalete dayalı özgül bir toplum kurulabilirdi*” (Thomson, 1997:122-123).

Çağdaş psikologlar, Rousseau ile insanın iyiliğinin ve kötülüğünün sonuçları konusunda aynı görüştedirler. Psikologlar, insanın tam anlamıyla nötr olduğunu belirtiyorlar, doğal olarak ne iyi nede kötü olduğunu savunuyorlar belirli bir ölçüde insan aldığı görgü ve eğitim içinde yaşadığı toplumun maddi ve manevi ortamıyla şekillenebilir. Bu nedenle psikologlar da yetiştikleri ve yaşamlarını sürdürdükleri toplumun insanlarda etkilerinin önemi nedeniyle Rousseau ile aynı görüştedirler. Rousseau'nun şartlar üzerine bu kadar önem vermesi Rousseau'ya Sosyalizminbabası unvanını kazandırdığı iddia ediliyor. Aşırı fakirliği ve aşırı servet biriktirmeyi önleme, ayrıcalıkların ve sıkıntıların yerine geniş toplumsal eşitlik ve adaleti getirmenin yollarını arama çalışmaları daima Rousseau'dan aktarılan düşüncelerden esinlenir (Thomson,1997:123-124).

Toplumsallaşma, bir toplumda yaşayan bireylerin gelişimlerine toplumun doğrudan doğruya veya dolaylı olarak yaptığı etkilerdir. Toplum açısından toplumsallaşma, siyasal kültürün kuşaktan kuşağa aktarılması, bireyin örgütlü bir toplumsal yapıda, toplumsal yaşamın kurallarına uymasının sağlanması, bireyin etkin olduğu toplumsallaşma sürecini kuşatması ve süreç içinde bireyi edilgin kılan etkinliklerdir. Birey eğitimle yaşadığı toplumun, ülkenin siyasal yapısını ve bu yapının unsurlarını, süreçlerini işleyişini öğrenerek değişik şekillerde siyasete katılmaktadır (Zabun, 2012:3-4). Bu bağlamda, insan toplumsallaştıkça bir köleye dönüşerek güçsüzleşip, korkak ve aşağılık olmaktadır, böylece rahat yaşam biçimi tüm gücünü ve cesaretini yok etmektedir (Rosen-Wolff,2006:41). Toplumsallaşan insan yarışmacı ve bencil olup, başkalarına bilerek zarar vermektedir. Rousseau'ya göre doğal yaşama dönemindeki insanlar başlangıçta özgür ve eşitken toplumsallaşmayla köleliğe geçmişlerdir. Üretim tekniğinin gelişmesi ile insanın doğa durumundaki mutlu yaşamı sona ermekte daha çoğa sahip olma hırsı baş gösterip insanlar arasında varlıklı/yoksul ayrımı çıkmakta diğer varlığını koruma derdine düşen zengin kendisini korumaları için bazılarını devlet yöneticisi olarak iş başına getirmektedir

(Aybek,2008:1). İnsanlar doğal halde özgür ve eşit biçimde mutlu bir şekilde yaşadıklarından özel mülkiyetle ortaya çıkan uygar toplumla doğadan kopuş ve mülkiyet olgusuyla gelişen toplumsal adaletsizlikler ve istikrarsızlıklar toplumsallaşmanın temellerini oluşturmaktadır. Doğa durumundaki özgür insan gittikçe köleleşmekte bencillikle gelişen mülkiyet duygusu ve bunu garanti altına alan uygar siyasal sistemlerin toplumsallık adıyla ileri sundukları bilim, sanat, edebiyat, sosyal bilimler gibi doğal olmayan aldatmalarla süslenerek insanları kandırmakta yozlaşarak birer kötülük kaynağına dönüşmektedir (Bakır, 2007:106-107).

Rousseau, Anglo-Sakson geleneğin tam tersi niteliğinde, insanın doğa durumunda çatışma içinde bulunmadığını, insanların doğuştan kötü olmadığını, insanın haz peşinde koşan varlık olmadığını (doğal durum onun için bir barış hali)belirtmektedir. Ona göre insanlar bir nevi hayvan gibi kendi kendine yeter halde bulunmaktadırlar. Bu durumda insanlar, tam anlamıyla bir eşitlik içindedirler. Yani onların yaşamında, eşitsizliğin hüküm sürmediği bir toplumsallaşma ve bunu ortaya çıkaran iş bölümü de yoktur. Dolayısıyla onların yaşamında bir bağımlılık durumu da bulunmamaktadır.Bu nedenle Rousseau, doğa durumunda insanların mutlu ve özgür olduğunu ileri sürerek insana ilişkin daha pozitif bir bakış açısını sergilemektedir. Rousseau, bunu yaparken de Anglo-Sakson geleneğin insana ilişkin kurduğu varsayımları, toplumu ve devleti açıklamada kullanmaktadır. Dolayısıyla o, teorinin ve teori ile ilgili ilişkileri de ortaya çıkaran varsayımları ele almaktadır(Akbulut,2015:85).

Rousseau açısından sorun: Doğal durumda kendi kendine yeten bir insan/birey bulunmasıdır. Ona göre toplum halinde iş bölümü ile birlikte bir toplum, toplumsallaşma aşaması ortaya çıkmaktadır. Rousseau insanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı, kökeni nedir? sorusuna yönelik cevabı toplum dur, demekte, bu nedenle ona göre topluma bakış açısı iki durumu yansıtmaktadır. Birincisi doğa durumundan sonra oluşan toplumsallaşma, diğeri ise toplum sözleşmesi ile oluşması öngörülen toplum durumudur. Bu durumda, doğal durum kavramsallaştırılması, toplumsallaşmayla toplum durumunun ayrıştırılması üzerine kurulmaktadır (Akbulut,2015:87).

Doğa durumundan yola çıkıp doğal afetler onu bir arada olmaya, toplum halinde yaşamaya, diğerleriyle birlikte bir aradalığa itmekte bu durum ancak baş edemeyeceği zorunluluklar ortaya çıktığında insanları bir arada tutarak, bir araya getirmektedir. Eşitsizliğin kaynağının toplum olduğunu vurgularken, ona göre ilk günah, iş bölümü bütün kötülüklerin anasıdır. Demir madeni, tarım insanları birbirine bağımlı kılmaktadır. Doğa durumundaki insan birbirinden daha güçlü olabilir, bu bir eşitsizlik hali

yaratmamaktadır. Çünkü insanlar bir işi yaparken; erkekler avcılık kadınlar toplayıcılık yapmasına rağmen, büyük ölçüde aralarında eşitsizliği yaratan bir koşul olmamaktadır; böyle bir koşulu ortaya koymasında bir nedeni olmadığından güçlü ve güçsüz kendine yeten bir konumdadır, dolayısıyla ilişki ve işbölümü olmadığından eşitsizlik de bulunmamaktadır. Tarım ve madenlerin kullanılmasıyla özel mülkiyet ortaya çıkarak beraberinde eşitsizlikleri getirmekte, insanlar doğa durumundaki merhameti, sevme yetisini yitirerek bencil insanlar oluşmaktadır. İş bölümü ile de insanlar kendi çıkarı peşinde koştuğundan bağımlılık zincirleri artmakta ve toplumsal köleye dönüşmektedirler. Burada doğa durumundan toplumsal duruma geçişi ifade etmek yerine zorunlulukların getirdiği bir ortam içinde yani amacı içinde ifade etmek gerekmektedir. (Akbulut,2015:87).

Doğa halinde insan doğayla dolaylı bir biçimde konumlandığından ihtiyacı nispetinde doğayla bütünleşmektedir. Doğa durumundaki insanın bütünselliği toplum durumunda insanın toplumsallaştığında parçalanıyor. O da var olan toplum durumunu insanın bütünselliğini sağlayabilmek için toplum sözleşmesini oluşturuyor. Bir anlamda toplum sözleşmesi özel çıkarların toplamı ve bütünleştirilmiş halidir. Amaç halkın eşitlik içinde olduğu ve özgür bir toplum, ideal bir toplum yaratarak, toplumun yine toplum tarafından değiştirileceği (devrim düşüncesi) ilk olarak savunulmaktadır. Bu durum insanın var olan toplumsallığının, insanın bütünselliği ve genel irade rızası ile yeniden kurulması bir nevi devrimi çağrıştırmaktadır. Buradaki genel irade toplumu oluşturan herkesi içermekte, genel - halk-herkes, yani tikellerin toplamının ortak iyiliği anlamındaki kamusalılığı yansıtmaktadır. Bu bağlamda da Rousseau toplum sözleşmesiyle,genel irade teorisi ile toplumdan kaynaklı eşitsizliklerin yine toplum tarafından çözülebileceği yönündeki bir ütopya ile genel halk kitlesini, halk egemenliğini parlamento dışı halka siyasal meşruiyet tanımlaması getirerek genel irade içerisinde yer alan halka siyasal hak vermektedir. Bu bağlamda *“Mülkiyet, güç ve eşitsizliğin olduğu bir toplumda özgürlük olamaz”*(Wood,2012:222)diyerek aynı zamanda genel irade sadece egemen bir halkta olabilir ve *“kamusal çıkar, özel çıkarların toplamı değildir”* diye vurgulamaktadır. Ortak iyiliğin üç temel ilkesini; özgürlük, kişilerin bağımlı olmaması ve eşitliği ön plana çıkararak insanın doğuştan kötü olmadığını bir barış halinde olduğunu, eşitliğin kaynağının toplum olduğunu, iş bölümünün ise insanları birbirine bağımlı kıldığını, toplumsal sözleşmeyi yaparak halkın (herkes) genel iradeyi oluşturup, toplumda eşitlikçi bir yapıya dönüştürülebileceğini ortaya çıkarmaktadır. Böylece Rousseau'nun doğa durumundaki bireysellik, insanın toplum halindeki

bütünselliği ile topluma ve insana yönelik daha fazla düşünce olanağı vermektedir(Akbulut;2015: 82-90).

Rousseau, toplum sözleşmesi ile genel iradenin oluşumunu doğal durumdan yurttaşlık durumuna geçme olarak ele almaktadır. O bu durumda toplumsal sözleşme ile kaybedilen hakların yerine yurttaşlık ile kazanılan hakların yer almasını vurgulamaktadır. İnsanın toplumsal sözleşme ile yitirdiği doğal özgürlüğünün ve isteyip elde edebilecekleri için sınırsız hakkının yerine, yurttaşlık özgürlüğüyle elinde var olanlar üzerinde sahiplik elde etmektedir. Bu durum doğal durumdaki bazı ayrıcalıklardan vazgeçmek gibi görünse de toplumsallık bireyin yeteneklerini kullanabilmesi ve çalışma alanının genişletilmesiyle elde edebileceği üstün duygular ve ruhunun manevi kazancıyla giderilebilecek bir durum olarak görülmektedir. Doğa durumundan toplum sözleşmesiyle elde edilen toplumsal durum, (yurttaşlık durumu) özgürlüklerinin dönüşümünün yanında salt özgürlük adına doğal dürtülerin neden olduğu yabanılıklardan da sıyrılıp toplumsallaşma içinde ahlaki bir karaktere bürünüp bireyi sorumluluklarının bilincinde bir yurttaş olarak yükseltmektedir (Bakır 2007:108).Rousseau'nun özgürlüğe dair izleniminde;

“Çocuk annesinin karnından çıkar çıkmaz ve hareket edip kollarını bacalarını uzatma özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz yeni bağlarla kuşatılır. Kundaklanır, başı kımıldamayacak şekilde ve bacaları uzatılmış, kolları iki yanına sarkıtılmış olarak yatırılır; konum değiştirmesine olanak vermeyen her çeşit bez ve sargılarla çevrilidir. Eğer solumasını engellemeyecek şekilde sıkılmışsa tedbirli davranılarak, ağzından akacak salyalar kendi kendine akabilsin diye yan yatırılmışsa ne mutlu ona! Çünkü bu suların akmasını kolaylaştırmak için başını yana çevirme özgürlüğü olmayacaktır. Doğar doğmaz canlarını sıkıyorsunuz; sizden aldıkları ilk armağan zincirler oluyor. Sizden gördükleri ilk davranış verdiğiniz acılardır” (Rousseau,2014:’c’,14-15).

Bu bağlamda Rousseau çocukların doğal durumlarına uygun bir eğitim almalarını öngördüğünden çocukların bu durumda daha mutlu ve özgür olacaklarını düşünmektedir. Rousseau'nun doğa durumundaki eğitim kavramı insanların alışkanlıklarına karşı gelmektedir. Ona göre doğa durumunda eğitim kavramı insanın doğasını korumasını sağlamaktadır. Böylece Rousseau'ya özgü eğitim anlayışının yani yurttaşlık eğitiminin sağlanmasında en güzel örnek doğanın eğitimi olmaktadır. Bu

nedenle insan doğasındaki özgürlüğüne ve eşitliğine tekrardan kavuşabilmektedir. Söz konusu düşünce,Hampsher-Monk'un iddiasına göre:

“...gerçekte onun toplumsallaşma ve genel geçer eğitimin baskılarının dokunmadığı dokunulmaz ve otantik bir “ben”bulunduğu görüşünü desteklemeye ilişkin çeşitli düzeylerdeki ilgisinin açıkça dinsel ve gerçekte protestan bir kaynağı varmış gibi görünmektedir... İngiliz geleneğindeki düşünürler için özgürlüğün salt fiziksel boyutları bulunduğundan, Hobbes ve Hume'a göre, özgürlük kişinin yalnızca bedensel olan bir niteliği idi. Onlar istenç özgürlüğünün söz konusu olmadığını düşündüler. Bedensel olarak özgür olan; hapis ve zincirlenmiş olmayan herkes özgürdü. Karşı karşıya olduğumuz seçenekler; zorlama, yaşam veya ölüm bile önemli meseleler değildi; yetiştirilirken ya da geleneklerle insanlara dayatılan psikolojik engeller ise daha az konu edilmekteydi. Fakat Rousseau, bu konulara, yeni, gerçekçi seçimlerimizdekigayri resmi ve yapısal engellere yoğun bir ilgi gösterdi”(Hampsher-Monk,2004:203).

Bu bağlamda Rousseau, hem özgürlük, insanların en temel niteliğidir, hem de toplumsallaşmanın modern biçimleri insanları özgürlüklerinden uzaklaştırmaktadır düşüncesini “insan özgür doğmuştur ama her yerde zincirlere bağlıdır” ifadesiyletemellendirmektedir.Bunun için Rousseau, toplumsal bir çıkış yolu göstererek, insanları engellemeyen bir toplumsallaşmanın ve toplumun olanaklı olduğunu belirtmektedir. Çünkü böylesi bir toplum insanların ne birbiriyle ne de kendi doğasıyla çelişen şeyleri istemesine yol açmayacağından bunu insanlardan da istemeyecektir. İnsanın kişiliğine zarar vermekten ziyade insanı destekleyen bir toplumsal çevrenin olanaklılığına yönelik düşüncelerini açıklamaktadır (Hampsher-Monk,2004:202-203).Rousseau, insanın kendi doğal yeteneklerinin duygularının ve aklının olgunlaşması ya da erginleşmesiyle gerçek bir toplumsallık oluşturulabileceğine inanmaktadır. Bu tür toplumsallık demokratiktir. Allan Bloom'un da ifade ettiği gibi *Emile* demokratik bir insanın yaratılmasıdır. Eşitliğe dayalı olan demokrasi ve onun meşru kurumları *Emile'in özerkliğini tanımakta ve onun diğer insanlarla beraber uyum içinde yaşamasını sağlamaktadır*(Tütüncü,2013:308).Rousseau'nun doğa durumunun sona ermesine ve toplumsallaşmasının ya da toplumun dönüşümüne neden olan olay ona göre;

“Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip bu bana aittir diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan uygar toplumun gerçek

kurucusu oldu. Bu sınır kazıklarını söküp atacak ya da hendeği dolduracak, sonra da hemcinslerine, Bu sahtekâra kulak vermekten sakınız! Meyvelerin herkese ait olduğunu, toprağın ise kimsenin olmadığını unutursanız, mahvolursunuz”(Rousseau,1998:135).

biçiminde aydınlatacak insan, insanı suçlardan, savaşımlardan, cinayetlerden, yoksulluklardan ve korkunç olaylardan korumuş olurdu. Fakat artık iş işten geçtiğinden, artık toplumsallaşmanın dönülmez çarkında, birbirini takip eden kötülüklerin çıkmazına girilmiştir (Rousseau,1998:135-136). Dolayısıyla insan, bu duruma ulaşıncaya kadar Rousseau'nun söylemiyle İkinci doğa durumu içinde yaşar; bir tür, uygar, insan durumuna gelmeksizin doğal yapısını kaybederek daha fazla toplumsallaştığı tarihsel bir süreç geçirmektedir (Ağaoğulları, 2010:49-50). Bu tarihsel süreç Rousseau tarafından en güzel,

“Tüm bilgilerimiz kölece ön yargılara bağlılıktan ibaret; tüm alışkanlıklarımız yalnızca bağımlılık, sıkıntı ve baskı. Uygar insan kölelik içinde doğar, yaşar ve ölür. Doğduğunda bir kundak içinde dirilir; öldüğünde bir tabutun içine çivilenir; insan şeklini koruduğu sürece, kurumlarımız tarafından zincirlenir ”
(Rousseau, 2014:'a',13).

biçimde tanımlanmakta ve insan toplumsal sistemin bir parçası haline gelerek süreci tamamlamış olmaktadır (aynı zamanda bu süreç öğrenme sürecinin de bir parçasıdır).Burada yer alan alıntıdan da anlaşılacağı üzere Rousseau, toplumu, toplumsallaşmanın getirilerini çok ağır bir şekilde eleştirmektedir ve bu konu üzerinde toplum adına yapılması gerekeni, toplumdaki hareket ederek, tarihsel gerçekliği gözleyerek sorunsallaştırmaktadır.

Rousseau, felsefesinin önemli bir bölümünü, toplum sözleşmesini olgudan hareket ederek kurgusal bir yazınla ön plana çıkarmaktadır. Rousseau'da toplumsallaşmanın kavranabilmesi açısından alt başlıklarda konu daha açık olarak tartışılacaktır. Özellikle Rousseau'ya özgü eğitim kavramlarının ana konumuz ekseninde ilerlemesi açısından alt başlıklarla tartışmak uygun görülmüştür.

2.1.1.Rousseau'nun Siyaset Felsefesinde Toplum Sözleşmesi ile Öngörülen Toplumsallık

Rousseau'ya özgü eğitim anlayışında Rousseau'nun ikinci eğitim kavramı olan toplumsallaşmada görülen eğitim kavramı mevcut toplumu eleştirmektedir. Rousseau'nun toplumsallaşma sonucunda ortaya çıkan çarpıklıkları ve olumsuz eğitimi, siyaset felsefesinin topluma yönelik bakış açısını kavramamıza yardımcı olacaktır. Dolayısıyla Rousseau'ya özgü olumlu eğitimin yurttaşlık eğitiminin yani toplum sözleşmesi ile gerçekleşecek olan eğitimin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu nedenle toplumun yeniden yapılandırılmasında ve insanın bütünlüğünü tekrar kazanmasında etkili olacaktır. Aksine Rousseau'nun siyaset felsefesinde toplum ve toplum sözleşmesi anlaşılacaktır. Bu nedenle bu başlık altında toplum ve toplum sözleşmesinin dört alt başlıkla tartışılması yapılacaktır.

Rousseau'nun siyaset felsefesinde insanın bulunduğu konumdan toplum içinde var olduğu noktaya dek toplum, toplumsallaşma ve toplum sözleşmesi kavramlarında tartışılan bir düzlemde daha net bir bakış açısı geliştirmek hedeflenmektedir. Toplumsal gerçeklik, insanın tüm soyutlamalarıyla var olduğu durum gözlenerek olandan yola çıkılarak var olana ışık tutmaktadır.

Büyük bir toplumu bir arada tutan nedenler araştırıldığında, onları ihtiyaçlarından kaynaklanan birbirleriyle işbirliğinin zorunlulukları çerçevesinde herkesin güvenliği için özgürlüğünün sürdürülmesinden başka bir neden bulunmamaktadır. Bu durumda Rousseaucu olumlu eğitimle sağlanabilecektir. Rousseau'nun toplumu, düşüncede oluşturulmuş bir bütündür ve onun zihninde karşılaştırmalarla meydana getirilmiştir. O, toplumu canlı ve insana benzeyen, örgütlü bir bütüne benzettiğinden, Hobbes'tan da esinlenerek ortaya attığı, bir yapay insan olmaktadır (Rousseau, 2008:'c',118).

Agaoğlu'na göre Rousseau'nun doğa durumunda insan kendi kendine bir bütündür ve varoluşunu kendi içinde bulmaktadır. Toplumsallaşma sonucunda oluşan insan, kendini bütün olarak görmesine rağmen sadece başkalarının düşüncelerine göre yaşadığından, diğer insanlara bağımlı hale gelmektedir. Bunun nedeni de toplumsallaşmada meydana gelen mevcut eğitim sistemidir. Olumsuz eğitimin yarattığı bölünmüş insan, artık, kendi gerçekliği ile görüldüğü, görünmek zorunda olduğu gerçeklik arasında bölünmüştür. Burada insanın tekrar bir bütün olarak yaratılması gerekmektedir. Fakat bu durum geriye dönüş olarak algılanmamalıdır. Çünkü artık insan toplumsal ilişkiler çarkına girmiştir. Önemli olan bu insanın yaşayabileceği bir toplumun kurulmasıdır. Rousseau bu noktada insanı bir bütün haline getirmek için birliğin, bütünün birliği dolayısıyla, ona mutlak olarak katılıp, onu özgürleştirmektedir. Doğa durumundaki doğal özgür insanı daha sonra toplumsallaşmayla, insanın

doğasının değişip, toplumsal köle insanı olduğundan, toplum sözleşmesi ile geçmiştekidurumları temel alarak senteze ulaşıp, insan doğasına bir değişim daha geçirterek, toplumsal özgür insanı oluşturmaktadır (Ağaoğluları,2010:85-86).Bu Rousseau'ya özgü olumlu eğitimi uygulamaya geçirmek için bir neden anlamına gelmektedir. Böylece Rousseau, ideal bireyleri toplum sözleşmesi yada yurttaşlık eğitimiyle yaşama geçirecektir.

Rousseau'ya göre doğa durumunda var olmayan gereksinmeler nedeniyle doğa durumunda toplumsallaşma görülememektedir. Rousseau, Hobbes'un doğa durumunu anlatırken kullandığı renklerle toplum durumunu anlattığından, aslında uygar toplumda insanın bulunduğu konumu ön plana çıkartmaktadır (Rousseau,1998:116). İnsan doğa durumunda yaşamak için gerekli olan her şeye içgüdüünde sahip olduğundan; toplumda yaşamak için gerekli olanlara aklıyla sahip olabilmektedir. Bu durumdaki insanların aralarında ahlaki bir ilişki olmadığından ve kabul ettikleri görevleri de bulunmadığından iyi ya da kötü olmamaktadırlar (Rousseau,1998:117). Bu nedenle Rousseau tesadüfi, hiçbir zaman ortaya çıkmayacak nedenlerle, dillerin kökeni üzerine denemesinde de;

“İnsanlar çoğaldıkça kıraç topraklarda doğmuş olanlar sulak yerlere doğru göç ederler ve oralarda önceden yerleşmiş olanlarla karşılaşıyorlar, bundan başka insan toplulukları, büyük kısmı itibariyle büyük tabiat olaylarının, deniz baskınlarının, yanardağ patlamalarının, büyük zelzelelerinin, yıldırımların çıkardığı ve ormanları yok eden yangınların, bir ülkede oturmakta olan vahşileri korkutup dağıtmış ve sonra ortak zararları gidermek için ortak çalışmak üzere onları toplamış olması gereken bu gibi olayların eseridir. Eski zamanlarda o kadar çok görülen bu yeryüzü felaketleri, Tanrının insanları birbirine yaklaştırmak için ne gibi olaylar kullandığını gösterir” (Rousseau,1998:132).

Bütün bu dış olaylar yalnız yaşayan doğal insanın toplum durumunda yaşamaya alışmasını açıklamaz. Bu,onunvarsayımsal düşüncelerinin bir sonucudur. Bütün alanlardaki ilerleme ve toplumun oluşması aslında insan için oluşmakta olan bir toplumsal çöküntüdür. İnsanlar artık doğa durumundaki mutlu hayatını ve biraradallığını kaybedecek, hayatının bir parçası haline gelen toplum durumunda birçok durumla savaşmak zorunda kalacaktır. Doğaya geri dönüş bu durumun tek çözümü olmamakta, artık doğa durumuna dönüş olanaksız olmaktadır. Rousseau bunun nedenlerinden birini *Emilie*'de;“...bir insanbir ormanın derinliklerinde doğmuşolsaydı, daha mutlu ve

daha özgür bir biçimde yaşardı, ama eğilimlerini izlemek için savaşıacağı hiçbir şey olmayacağı için, niteliksiz iyi biri olurdu, erdemsiz biri olurdu; oysa şimdi tutkularına karşın erdemli olmayı biliyor”(Rousseau,2014,'a':706)diye açıklamaktadır. Bunun nedeni de Rousseaucu olumlu eğitimle erdemli ve özgür yurttaşlar yetiştirilmesidir. Böylece insanlar tekrar doğasındaki iyiliğe, mutluluğa ve eşitliğe kavuşacaktır. Doğa durumundaki insan da ahlaki değerler oturmadığından, ondan erdemli ya da erdemsiz diye söz edilememektedir. Çünkü onun iyiliği, kendine bir iyilikten ibaret olup bilince, akıl yürütmeye dayanmayıp özgür bir seçimle belirlenmemektedir. Eylemi ne özgürdür ne de bir değer taşımaktadır (Rousseau, 2013:'b',14-15). Diğer önemli noktaysa dolayım meselesidir. İnsan bir kez toplum durumuna geldikten sonra artık doğal durumda yaşayamamaktadır. Toplumun yasası, doğal durum ilke ve kurallarının ormana dönerek değil de tekrar dolayım sokularak oluşturulmasındadır (Rousseau,2013:'b',15).Montesquieu, 44. Acem mektubunda, şöyle demektedir:

“Toplumların başlangıcını onamakla işe başlamayan hiçbir kamu hukuku duymadım bu bana tuhaf geliyor. Eğer insanlar toplu olmasaydı, birbirlerini terk edip kaçıyor olsalardı o zaman bunun nedenini sormak ve niçin tek başlarına kaldıklarını araştırmak gerekirdi. Fakat hepsi birbirlerine bağlı olarak doğuyorlar: bir oğlan babasının yanında doğar ve orada kalır; işte toplum ve toplumun nedeni”(Aktaran Althusser,1987:16).

Ortada sözleşme yoktur. Toplumu anlamak için ise bir baba ve oğlu yeterlidir. Montesquieu'nün savunduğu gibi acaba insanda toplumsallaşma içgüdüğü bulunmakta mıdır? Yoksa bu durumu dış etkenlere mi atfetmektedir?

Althusser'e göre bu durumun nedeni, kişilerdir. Söz konusu dış engeller diğer insan gruplarından da gelmemektedir. Tümüyle var olan insan ilişkilerinin içinde yer almaktadır (bunlar her bir kimsenin malına, mülküne, özgürlüğüne ve canına yöneldiğini hissettiği tehdittir). Hobbes'a göre savaş durumu, Rousseau'ya göre ise özgürce yaşaması, doğrudan doğruya canı, insanı canlı tutan içgüdü, *amour de soi* (kendini koruma içgüdüdür) (Althusser,1987:97).

Toplum sözleşmesinin temel varsayımı doğal eşitliktir. Eşitlik olmazsa toplum sözleşmesi olmaz. Fakat Grotius'tan itibaren ve önde gelenlerin arasında Hobbes'un da bulunduğu sözleşme kuramının başlıca okulları sözleşmeyi doğuştan özgürlük ve toplumsal boyun eğme paradoksunainsanların özgürlükleri onlara bu hakkı verdiğiinden özgürlüklerinden vazgeçtiklerini iddia ederek zımnî köleliğin olabirliğini saptamak nedeniyle kullanmışlardır.BudurumRousseau'nun ahlaksal olarak olanaklı olduğunu

yadsıdığı durum olarak görülmektedir (Monk,2004:226). İnsan doğası değiştirilemeyeceğinden sivil toplumdaki dönme de mümkün olmamaktadır. Sivil toplum zorunlu ve geri döndürülemez bir niteliğe sahip olmaktadır. Bu durumda onu bir haklılık zeminine oturtmak gerekmektedir. Bu zemin de, bütün bireysel iradelerin kolektif bir bütün oluşturacak şekilde genel iradeye devredildiği insanlar arasındaki manevi/politik eşitsizliği politik eşitliğe (yasalar karşısında hukuksal eşitliğe) dönüştürecek olan bir toplum sözleşmesi uygulamaya geçirmektir (Akdemir,2010:68). Bu bağlamda *Emile*'ye ahlaki yönden bağımsız olabilmenin eğitimi verilerek, çevresindeki yozlaşmış toplumun değerlerine, isteklerine ve dayatmalarına karşı dirençli bir birey olarak yetiştirilmesi, böyle toplumda zor olmaktadır. Bu nedenle *Emile* Rousseau'nun bir varsayımsal doğa durumu kurgusunda gerçekleşen, Savran'a göre; "...var olanın olumsuzlanması yoluyla soyutlama olarak nitelendirilen" ve Rousseau'nun yeni gerçeklikler ortaya atmadan toplumsal eleştiri perspektifiyle toplumdaki yanlışları gözler önüne sermektedir (Savran, 2013:67).

Emile bu anlamda kurgulanan özündeki soyutlama yöntemiyle olumlu anlamda bir alternatif eğitim programı olarak, gerçek bir eğitim programı önerisi olmayıp gerçeğin gözlenmesi ve toplumdaki tutarsızlığın gözler önüne serilmesi için kurgulanmış bir doğal, doğa kahramanıdır. Rousseau *Emile*'in eğitiminde, "...toplumun değerlerine direnmeye hazır oluncaya kadar, onu toplumun etkisinden uzaklaştırmakta ve çevresine koruyucu bir duvar örmeye çalışmaktadır" (Hampsher-Monk,2004:222). *Emile*'de Rousseau sorunu katı bir toplu çözüm olasılığı olarak kabul etmekte iyi toplumsal kurumların, bir insanı artık kendisini bir birey olarak değil de bütünün bir parçası olarak görüp yalnızca ortak yaşam bilincine sahip olarak doğallıktan uzaklaştırıp, bağımsızlığı yerine bağımlılık getirerek, bireyi toplumla birleştirmeye en uygun kurumlardır (Hampsher-Monk,2004:222)diyerek toplum sözleşmesinin nedenine bir açıklama getirmektedir.Çünkü Rousseau'nun eğitim kavramlarından olumlu eğitim anlayışı ya da Rousseaucu eğitim toplum sözleşmesiyle yerine getirilebilmektedir. *Emile*' de insan doğasına uygun bir eğitim olarak bunu gerçekleştirilmektedir.

Dolayısıyla *Emile*'nin eğitiminde kullanılan ilkelerle sadece gerçekleştirilebilir amaçlar için oluşturulmuş doğal insanla gerçek bir toplum yaratılabilir mi? Bu durum olanaklı olmuş olsa da, Rousseau'nun perspektifinde bir eğitimin modern toplumda verilebilmesi mümkün müdür? İnsanların maddi tutkularının bağımlılık yaratmaksızın karşılıklı mutlu olduğu bencil doğalarımızdan ruhani bir şekilde kurtulup hukuki eşitlikle oluşturulmuş bir toplum var olabilir mi? Bu toplum özgür olarak nitelenebilir mi?Rousseau'nun

vurguladığı gibi her ortağın kişiliğini ve malını ortak güçle savunan ve koruyan; herkesin bütünle birleşerek kendisi dışında kimsenin kölesi olmadığı ve doğa durumundaki kadar özgür kalabileceği bir bütünlüğü ve toplumu oluşturmak mümkün müdür?

Rousseau'nun toplum sözleşmesinin yanıt aradığı bu sorular toplumsal gerçeklik sorunsalına cevap vermektedir. Toplumsallaşma sonucunda bozulan insanın doğasını tekrar özüne döndürebilmek ve mutluluğunu sonsuz kılabilmek için Rousseaucu olumlu eğitimi alması gerekir. Bu nedenle Rousseau'nun siyaset felsefesinde eğitim insanı doğal olana yaklaştırmak için toplum sözleşmesiyle kurulan düzende öngörülen bir kurgudur. Bu nedenle Rousseau'ya özgü eğitim anlayışı toplum sözleşmesiyle insanlara doğasındaki özgürlüğe ve eşitliğe kavuşması için verilmiş bir eğitim anlayışıdır.

2.1.2. Rousseau Felsefesinde Olumlu Eğitimin Temeli Olarak Toplum Sözleşmesi

Rousseau'nun birey ile toplum arasındaki temel toplumsal çelişkisinde bireyin özel çıkarı ile toplumun ortak yararının uzlaştırılarak siyasal bir kurumla, toplumsal çelişkilere çözüm önerileri getirerek, toplumsal eşitsizlik sorunu söylemiyle, toplum sözleşmesiyle çözmeye çalışacaktır. Böylece toplumsal yaşam ve toplum ilişkileri insanın ürünlerinin yol açtığı kötülüklerden toplumsal ilişkiler ağının inşasından, doğa kurallarına dönülerek doğal bütünlük tekrar toplum tarafından parçalanırsa da Rousseau'nun toplum sözleşmesiyle aşılabacaktır. Bu aşılmanın ise üstesinden Rousseaucu olumlu eğitimle gelinecektir. Böylece insanın doğasına uygun bir toplumsallık ve insanı köleleştirmeyen bir toplum hali için Rousseaucu olumlu eğitim toplum sözleşmesiyle ya da yurttaşlık eğitimiyle hayata geçirilmelidir.

Toplum Sözleşmesi, bu anlamda Rousseau'nun yazmayı tasarladığı fakat taslak halinde kalan "*Politik Kurumlar*" adlı eserinin bir bölümüdür (Rousseau,2014:'b',vı). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Doğuşu ve Temelleri Üstüne Konuşma* adlı eserinde Rousseau, insanların doğa durumundaki ilk özgürlüklerinin özlemine çekmektedir; doğa yasalarına uygun olarak yaşayan insanlar özgür ve eşittirler, toplum durumuna geçtikten sonra bu mutluluklarını yitirmişlerdir. İnsanların başına gelen sorunların temeli mal mülk tutkusundan doğmaktadır. Ayrıca bir avuç güçlü insanın başkalarını buyruk altına almasıyla da insanlar arasında kölelik/efendilik ilişkileri ortaya çıkmaktadır.

İnsanın yaradılışıyla toplum içindeki koşullar arasında derin bir karşıtlık doğmaktadır. Toplum sözleşmesi bu düşüncenin ardından gelişen *Eşitsizlik Üstüne Konuşmanın* sona erdiği yerde *Toplum Sözleşmesi* başlamaktadır (Rousseau, 1998:177).

İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağındaki "Sunuş" ve "Önsöz" yazıları bir nevi *Toplum Sözleşmesi*'nin girişi olarak algılanmaktadır. Bu iki eser birlikte değerlendirilmeden onun toplum sözleşmesi ve genel irade kuramı üzerinde konuşma yapmak mümkün olmamaktadır. Aynı zamanda Rousseau "Sunuş" ta Cenevre Cumhuriyetinin halkına seslenmekte ve erdemli yurttaşlığı vurgulamaktadır. Doğa yasalarına uygun, toplumsal yararı göz önünde tutan, insanların mutluluğunu öne çıkartan bir siyasal düzenin beraberce kurulmasından bahsetmektedir. Rousseau'nun yaşamak istediği ideal toplum düzeni; iyi yönetilebilecek büyüklükte herkesin kendi işini yaptığı, kendi kendine yeten, herkesin birbirini tanıdığı erdemlerin bilindiği, vatan sevgisinin herkes tarafından eşit bir şekilde duyumsandığı, hilelerin düşünülmediği, hükümdar ve halkın ortak ve benzer isteklere sahip olduğu, hükümet ve halkın aynı kişi olduğu, tek boyun eğdikleri ise kendilerinin oluşturduğu meşru yasalar olduğu, yasanın üzerinde bir güç ve keyfi yönetimin olmadığı, yurttaşlarının özgür yaşadığı ve özgür öldüğü bir devlet düzenini vurgulamaktadır (Bağçe, 2009:112). Aynı zamanda Rousseau uluslararası ilişkileri kuvvetli, barış ve güvenlik içinde, komşular ile sorun yaşamayan bir ülkede iyi yaşamak istediğini söylemektedir. Bu ülkede yasayı bütün yurttaşların ortak oluşturduğunu, kanunların törenle duyurulduğunu ifade etmektedir. Söz konusu ülkenin kurumları güçlü, dengeli ve güvenilirdir; yurttaşların mutluluğunun her şeyin üzerinde tutulduğu; insanların eşit, özgür ve güvenlik içinde bulunduğu bir ülkedir. Bu ülkenin yöneticileri ise başkalarını yönetebilecek insanlar tarafından kendilerini yönetmek için seçildiklerinden saygın ve halkın efendisi olmaktan ziyade hizmetkârı olarak görev yapmaktadırlar (Bağçe, 2009:112). İşte bu anlamda bir ortam ve yaşam Rousseau'ya göre ancak toplum sözleşmesi eğitimiyle yani yurttaşlık eğitimiyle mümkün olacaktır. Böylece toplumun bozulmuşluğu ve toplumsallaşmanın olumsuzlukları Rousseaucu olumlu eğitimle aşılabilecektir.

Althusser'e göre toplum yokluğunda var olan topluma geçişi sağlayan toplum sözleşmesidir. Bu nedenle insan toplumunun bir sözleşmeden doğduğunu söylemek tüm toplumsal kurumların başlangıcının insanı ve yapay olduğunu iddia etmektedir. Bu demektir ki, toplum ne tanrısal bir kurumun, ne de doğal bir düzenin eseridir. Yani, her şeyden önce toplumsal düzenin temeline ilişkin eski bir düşünceyi reddetmek ve bir yenisini önermektir. Kısaca toplum sözleşmesi kuramı feodal düzene özgü inançları,

insanların doğal eşitsizliğine, sınıf ve zümrelerin zorunluluğuna ilişkin inançları yıkmaktadır diye iddia etmektedir (Althusser,1987:14).

Rousseau'nun düşünceleri,18. yüzyıldaki tarihsel bağlam içinde, oluşum halindeki dünyanın siyasal ve toplumsal çatışmalarını teoriye yansıtan radikal bir düşüncedir. Böylesi bir düşünce özü itibariyle, bir ikilik içermektedir. Hem eski düzene karşı bir protesto, hem de, yeni bir düzen için bir program niteliğindedir. Böylece insanlara eski kurumları inkâr etmeyi, yeni düzeni kurmayı ve gerektiğinde onları da değiştirmeyi ve yeni bir anlayışla düzeltme yetkisini vermektedir (Althusser,1987:14). Bu demektir ki, toplumu toplum tarafından değiştirmek, var olan düzene karşı gelmektir, söylem içinde yükselmekte olan kapitalist düzene karşı bir devrimi çağrıştırmaktadır. Söz konusu düşünce ileride Fransız devrimine de ilham kaynağı olacaktır (Wood,2012:227).Rousseaucu olumlu eğitimle insanlar kendilerini ve toplumu düzeltmek için ilk olarak kendilerinden başlayacaklardır.

Rousseau, böylesi ideal bir siyasi düzende, rekabet ve kıskançlığı körükleyen eşitsizliğin yasalarla engellenebileceğini yurttaşların güçlü ve adil bir devlete eşit olarak katılımıyla aralarındaki dayanışmanın sağlanacağını; hatta yurttaşların doğal bir dine inanması, bencil çıkarlarını bastırarak kendilerini devlete adanmasını teşvik etmektedir (Silier,2013:88). O, insanların kendi özgürlüklerini kaybetmeden hükmü altına girebileceği bir siyasal düzen geliştirmeyi amaçlar her bir yurttaşın hususi ve bencil çıkarlarına karşı toplumun ortak iyisini yansıtan genel irade 'ye dayanan yönetim düzenini teklif etmektedir. Özgürlüğün genel iradeye itaat ve siyasi katılımdan ibaret olduğunu düşünen Rousseau; aynı zamanda insanların özgür olmaya zorlanabileceğini de iddia etmektedir. Onun siyasi sisteminde bozuk, nispeten eşitlikçi toplumlarda uygulanabilecek ortak bir sivil dinin de olduğu bir siyasal toplum düzenini tasarlamaktadır (Heywood,2012:298). Bu toplum düzeni Rousseaucu olumlu eğitim 'de yani yurttaşlık bilinciyle sağlanabilecektir.

Rousseau'nun yurttaşları kendini yönetmeyi iyi bilmeli çünkü onlar yönetilmeye gereksinim duymadıkları, küçük ölçekli, sade bir toplumdur. Grait Parry'nin de vurguladığı gibi Rousseau'nun amacı, "...herkesin kendini gerçekleştirebildiği ve topluluk duygusundan zevk alabildiği reforme edilmiş bir toplumda yaşayabilen reformeedilmiş insanların bulunduğu bir erdem dairesi yaratmak" tır (Aktaran Tütüncü,2013:317). İşte *Emile* bu erdemli insanın oluşumunun kurucu ve tayin edici bir üyesidir. Yani Rousseau'nun olumlu eğitiminin bir yansımasıdır. Her üyesi *Emile* gibi olan bir topluluk, demokratik ve özgür bir toplumdur. Bu toplumda bireysellikler ortak

çıkarma uyumlu, yasa ortak iyiliği ve ortak iradeyi sembolize etmekte, üyeleri yasaya uydularında kimseye boyun eğmiş olmamaktadır. Erdemin, insani iyiliğin ve eşitliğin yeniden anlam bulduğu bir toplumsallıktır. *Toplum Sözleşmesi* ile *Emile*'i bir arada okuma çabası insanlar açısından birbirini tamamlayan, özerk bireyselliğin toplumsallıktan kopmaksızın varolabilmesinin yolu olması nedeniyle değerlidir. Demokratik toplumun ihtiyaç duyduğu sağlıklı bir özerk bireyin örneğini *Emile*, sağlıklı bir toplumda (toplum sözleşmesi ile oluşan bir toplumda) göstermektedir (Tütüncü,2009:317-318).

Mevcut eğitim anlayışının hüküm sürdüğü, uygar toplum düzeninde doğal duyguların önceliğini korumak isteyen kişi ne istediğini bilmemektedir. Her zaman kendisiyle çelişmekte, eğilimleri ile ödevleri arasında bocalayarak ne insan ne de yurttaş olabilmektedir. Bu konumdaki insan, ne kendisi ne de başkaları için iyi olacaktır, hiçbir şey olmadığından, bir şey olabilmek için ve her zaman tek olmak için özü sözü bir olmak gerektiği, alınması gereken kararda her zaman kararlı olmak ve bu kararı açıkça alıp izlemek gerekmektedir. İnsan mı yurttaş mı olduğunu ya da aynı zamanda her ikisi olmak için nasıl davrandığını öğrenmek gerekmektedir (Rousseau, 2014:'a', 9-10). Bu nedenle, Rousseau'nun felsefesi, insanların eşit ve özgür yurttaşlar olarak hayatlarını kurduklarını ve sürdürmelerini sorunsalına odaklanmaktadır.

Toplum Sözleşmesinde söz konusu oluşan görüşler değerlendirilirken, Rousseau'nun sözleşmeyi siyasal kurumlar başlığıyla tasarladığı fakat tamamlayamadığı bir eserin giriş kısmı olduğu ve bu nedenle taslak niteliği taşıdığı unutulmamalıdır (Bağçe, 2009:112). Althusser'e göre, "...doğal hali ya da toplum sözleşmesi kuramında etkisini yitiren bir toplumsal ve siyasal düzen ve yaratıcı ilkeler üzerinde korumak ya da yükseltmek istedikleri yeni düzenin temellerini atan insanlar görülmektedir. Fakat, doğal hukuk kuramının bu polemik ve hak arayıcı niteliği onun soyutluğunu ve idealizmini açıklamaktadır"(Althusser,1987:15).

Rousseau, *Toplum Sözleşmesine*, "...insanlar eşit doğar, ama her tarafta zincire vurulmuş olarak yaşar; bu durum nasıl meşru olur; onu inceleyeceğim" diyerek başlamaktadır (Rousseau,2004:'b',3). Böylece toplum sözleşmesiyle doğa durumundan uygar topluma geçişi anlatan farklı bir taslak kurgulamaktadır. Bu taslak, kurumsal bir amaç için çizilmektedir. Rousseau sözleşmesiyle, özgürlüklerin ve eşitliklerin kaynağının uygarlıktan önce var olduğunu fakat uygar toplumda da devam etmesi gerektiğini göstermektedir. İnsanlar hem doğa durumundaki özgürlüklerini korumak hem de doğa durumunda ortaya çıkan kavgalara son vermek için bir egemenin

yönetimi altına girmeyi kabul ederler fakat aynı zamanda özgürlüklerinden de olmak istemediklerinden, öyle bir çözüm yolu bulmaları gerekir ki herkes bir egemenin yönetimi altında birleşmekle birlikte, gene de birilerine boyun eğmek zorunda kalmassın, eskisi kadar özgür olsun, sonunda bu iki amacı birleştiren bir çözümle, herkes haklarını topluma bırakırsa, hiç kimseye bırakmamış olacağından toplumun yönetimi altına girmeyerek, insanlar başkalarına değil kendilerine boyun eğmiş olacaklardır (Şenel, 2011:392-393). Dolayısıyla Rousseau'ya özgü olumlu eğitim bu şekilde çözümlenmiş olacaktır.

Sözleşmecilerin amaçları, yeryüzünün tüm halklarının konumlarını açıklamaktan ziyade, hala süren kurulu düzene saldırmak ya da doğan veya doğacak olan bir düzeni meşrulaştırmaktır. Onlar tüm olguları anlamak istemiyorlar, fakat yeni bir düzen kurmak, önermek ve meşrulaştırmak istiyorlardı. Rousseau, tüm olguları bir kenara iterek başlamak gerektiğini söylerken yalnızca olması gerekenle ilgilenmektedir. Olgular, onun için bu hukukun gerçekleşmesinde araç ve onun var oluşunun yansımasıydılar. Böylece Rousseau polemik ve ideolojik tutum içinde kalmaktadır. Kabul ettiği görüşü tarihin nedeni olarak görüp, felsefe diye iddia ettikleri ilkeler, 18.yüzyıl'ın tarihsel bağlamında mücadelesinde seçtiği yanlı değerlerdendir (Althusser,1987:15).Sözleşmeyle her iki tarafa, şart olarak koşulmuş olan ve birliklerinin bağlarını oluşturan yasalara uymayı üstlenmektedirler. Halk toplumsal ilişkilere tek tek bütün istemlerini bir tek iradede topladığından, üzerinde iradenin açıklandığı bütün maddeler devletin istisnasız bütün üyelerini bağlamakta ve işlerinden biri diğerinin uygulanmasını denetleyecek yüksek görevlileri seçerek bunların yetkilerini gösteren temel kanunları meydana getirmektedir. Bu yetki içerdiği her türlü alana uzanmakta fakat anayasayı değiştirememektedir. Bu yetki bir de bakanların ve yasaların değerini artıran saygınlıklarla, insanlara iyi bir yönetimde ayrıcalıklar tanımaktadır. Yüksek yetkili de her zaman kamu çıkarını kendi öz çıkarının önünde tutarak, kendisini vekil olarak seçenlerin amacına uygun olarak kullanmaktadır (Rousseau, 1998:166).

Bu kapsamda, Z. Arslan'a göre, Rousseau'nun demokrasi görüşü "*Devlet ve Millet eşitliğine dayanmaktadır. Rousseau'daki yöneten yönetilen özdeşliği sosyal ve siyasal yapıda homojenliği gerektirmektedir*"(Arslan,2002:21). Rousseau, genel iradenin kendisini ifade etmek için; toplum içinde farklı grupların bulunmamasını, her yurttaşın yalnızca kendi düşüncesini ifade etmesi gerektiğini söylemektedir (Arslan, 2002:21). Althusser'in açıklamasına göre "...genel irade kendisini deklare edecekse,

bütün grupları, zümreleri, sınıfları, partileri vb. susturmak (bastırmak) kaçınılmazdır” (Aktaran Arslan,2002:22).Bu durumda Carl Schmitt, Rousseau'nun çoğulculuğu dışlayan düşüncelerinden hareketle liberalizmle demokrasi arasındaki uzlaştırılması zor çelişkiye dikkat çekmektedir. Liberalizm, farklı görüşlerin bir arada bulunabileceği çoğulcu bir siyasal modeli savunur. Oysa Schmitt'e göre, *“Demokrasi, öncelikle homojenliği, ikinci olarak da ihtiyaç olduğunda heterojenliğin giderilmesini veya yok edilmesini gerektirir. Homojen toplum ve devlet anlayışı aslında bir adım sonra “muhalefetsizliği” beraberinde getirmektedir. Milletle organik bütünlüğe sahip olan parti, devletten farklı düşünenler kolayca hain veya karşı devrimci olarak etiketlenmektedir”* (Aktaran Arslan.2002:22).

Böylece toplum sözleşmesi eğitimi, yurttaşlar arasında öyle bir eşitlik kurar ki, herkes aynı koşullar altında verdiği sözle bağlanmış ve herkes aynı haklardan yararlanmaktadır. Sözleşmenin özü gereği her türlü egemenlik, yurttaşlar arasında eşit olarak dağıtılarak, egemen varlık ulusun bütünü tanıyarak onu oluşturanlar arasında herhangi bir ayrılık gözetmemektedir. Bu durumda egemenlik üstü olunanın, astla değil bütünü kendi üyelerinden her biriyle yaptığı bir sözleşme olmaktadır. Bu, temeli toplumun anlaşmasından olan yasaya uygun, yararlı ve ortak bir sözleşmedir. Çünkü amacı kamunun iyiliğidir. Güvencesini devletin gücünden ve egemenliğinden aldığından sağlamdır. Yurttaşlar sadece bu tarz sözleşmelere bağlı oldukları sürece kendi istemlerinden başka kimsenin buyruğu altına girmek zorunda kalmamaktadırlar (Rousseau,2014:'b',30).Bu bağlamda herkes bütünlükle birleştiğinden kimseye boyun eğmeyeceği ve eskisi kadar özgür kalacağı bir ortaklığı toplum sözleşmesiyle kurmuş olmaktadır. İnsanın doğal durumda sahip olduğu özgürlüğü toplumsallaşmayla yitirmesine rağmen toplum sözleşmesiyle tekrar elde etmektedir. Bu açıklama bağlamında insanın var olan toplumsallığının içinde tekrar doğallığını sağlaması toplum sözleşmesi eğitim kavramı ile yani olumlu eğitim 'le başarıya ulaşacaktır.

Rousseau'nun kurmuş olduğu düşünce sisteminin en önemli kavramlarından biride özgürlüğe verdiği değer olmaktadır. Rousseau'nun özgürlüğe verdiği değer, toplumsal gerçekliğinin özünün anlaşılmasında ve toplumsal eleştirisinin çözümlenmesinde kullandığı önemli kavramlardan biridir.

2.1.3.Rousseau'nun Özgürlük Sorunsalı Bağlamında Eğitim

Rousseau felsefenin en önemli problemlerinden biri olan özgürlüğü ve insanın özgürlüğünü hem yaşamında hem de yazınında ele almaktadır. İnsanın özgür seçimi ve özgür iradesi hangi koşullarda oluşmaktadır.

Spinoza için özgürlük, herhangi bir nedeni olmayan bir fiilde bulunma gücü değildir. Başka bir ifadeyle, özgürlük, herhangi bir neden tarafından belirlenmemişlik (*indetermination*) değildir; tersine bir belirlenmedir. (*determination*); ancak bize yabancı olan dıştan olan bir neden tarafından değil de bizim kendimiz tarafından belirlenmemiş kendi kendimizi belirlememizdir (*self-determination*). Bir insanın özgürlüğünden söz ederken de insandan onun bir başka insanın veya grubun, toplumun iradesi tarafından belirlenmeyip davranışları veya fiilleri kendisinin belirlemesini, kendi yasasını kendinin koyması (*autonomy*) anlaşılmalıdır (Arslan,2014:190). Bu anlamda insanın özgürlüğünü, çevresindeki insanların, toplumun ön yargılarından ve dayatmalarından kurtulmuş, kendi tutkularından özgürleşmiş bir insan olarak ele almak bizim konumuz açısından önemli olmaktadır. Rousseau kendisi için özgürlüğü, “...özgür hareket edebildiğim sürece iyi biriyim ve iyilik yaparım ama insanların ve komşuların boyunduruğunu ensemden hissettiğim anda, asileşir hatta dik kafalı olurum ve artık hiçbir işe yaramam istemediğim bir şeyi yapmam gerekirse bunu asla yapmam.” diyerek, tanımlamış kendi akli, kendi gerçekliğine göre, kendi doğruları çerçevesinde, kendi isteğiyle bilerek ve isteyerek itaat ettiğini belirtmektedir (Rousseau,2013:'c',94). Rousseaucu anlamda olumlu eğitimle insan doğasındaki özgürlüğe tekrar kavuşacaktır. Bu anlamda insan kendi duygularının ve düşüncelerinin efendisi olarak özgürlüğünü yaşama geçirecektir. Dolayısıyla bunun yaşama geçmesi için Rousseaucu anlamda olumlu eğitim şarttır. Çünkü insanı iyi olan doğasına uygun bir şekilde yetiştirmek *Emile'* nin yetiştirilmesindeki kural ve ilkelerin uygulanmasıyla yani olumlu eğitimin hayata geçmesiyle mümkün olacaktır.

Çocuklar insan ve özgür olarak doğduklarından özgürlükleri kendilerininindir. Hiç kimse onu kullanamaz, herkes kendisini başkasına bağlayabilse de bu nedenle çocuklarını bağlayamamaktadır. İyiyle kötüyü ayırmayı öğrenmeden önce babalar çocuklarını korumakta ve güvenliklerini sağlamak için onlar adına bir takım kararlar alabilmektedir. Fakat çocuklarını kayıtsız şartsız başkasına verememektedir. Böylesi bir bağış, doğanın amaçlarına aykırı olduğundan babalık haklarını da aşmaktadır. Bu nedenle keyfine göre bir yönetimin yasal olabilmesi için halkın onu kabul edip etmemeye yetkisi olursa o zaman yönetim de keyfe bağlılıktan çıkmaktadır. İnsanın tüm sorumluluklarından insana özgü haklarından vazgeçmek bir nevi özgürlüğünden

vazgeçmektir. Böylesi bir durum insanın yaradılışıyla bağdaşmamaktadır. İnsanın elinden her türlü özgürlüğü almak davranışlarından her türlü ahlaki düşüncüyü kaldırdığından, bir yanda mutlak bir yetki, diğer yandan ise sınırsız bir boyun eğmeyi şart koşturur tutarsız bir sözleşmeye neden olmaktadır. Budan dolayı savaşa neden olan insanlar arasındaki ilişkiler değil olaylar arasındaki ilişkilerdir. Savaş insanlar arasındaki ilişkilerden değil, sadece mal mülk ilişkilerinden çıktığından, özel savaş doğal durumunda gerçekleşmeyen her şeyin yasaya bağlı olduğu toplum halinde de olamaz (Rousseau,2014:'b',9-10). Böyle bir sözleşme insanın özgürlüğünden vazgeçemeyeceği sözleşme olmalıdır (Göze, 2013:222). Rousseau'ya göre yozlaşmanın kaynağı toplumsal olduğundan, çözümünün de farklı bir toplumsal düzenin kurulmasıyla sağlanmasını öne sürmektedir. İnsanlar, kendi yaptığı yasalarla yönetilirse ve toplum düzeninde ortak yarara hizmet etmek için kişisel çıkarlardan vazgeçebilirlerse siyasal özgürlüğe kavuşabilirler (Silier,2013:86). İnsanın toplum sözleşmesiyle yitirdiklerini doğal özgürlüğüyle isteyip de elde edebilecekleri üzerindeki sınırsız bir hak olup kazandıklarıysa toplumsal özgürlükle elde ettikleridir (Rousseau,2014:'b',18). İnsanı kendi kendisinin efendisi yapan manevi özgürlüğünü, insanın toplum halinde elde ettiklerine eklenebilmektedir. İnsanın salt isteklerine uymak kölelik, kendimiz için koyduğumuz yasalara boyun eğmekse özgürlük olarak adlandırılmaktadır (Rousseau,2014:'b',18).Bu durum özgürlüğün yasasıyla uyum demektir. İnsanın kendi doğasıyla uyumlu yaşaması sonucunda *Emile'* deki gibi kendi kendisinin efendisi olarak özgürlüğüne ve kararlarına hâkim olur. Toplumsallaşmayla ortaya çıkan insanların arasındaki bağımlılık sorunu böylece toplum sözleşmesiyle yani Rousseaucu olumlu eğitim 'le giderilerek insanı doğasındaki özgürlüğüne kavuşturulur.

Dolayısıyla toplum sözleşmesinde insanların durumları doğa durumuna kıyasla daha iyi olup insanlar bir takım haklarından vazgeçmemektedirler. Aksine insanlar bir değiş tokuş niteliğinde, kararsız bir kurum yerine iyi ve daha güvenli bir durumu, doğal bağımsızlık yerine özgürlüğe, başkasına zarar verme gücüne kendi güvenliklerini, başkalarını alt edebilecekleri güçleri yerine de toplumsal birliğin yok edilmesinin mümkün olmadığı bir hakkı seçmiş olacaktırlar. (Rousseau,2014:'b',31).

Rousseau *Toplum Sözleşmesi'*ndeki toplum ve devlet idealinde özgürlük ve eşitliği hukuk sisteminin ana ögesi olarak ilan etmektedir. Ona göre, toplum sözleşmesinden önce insanlar doğal eşitsizlikle beraber, başkalarının iradesine tabi olmayan doğal yalnızca doğal güdülerin tatminine yönelik olan bir özgürlüğe sahiptirler. Sözleşme ile birlikte toplumda doğal özgürlük yerine ahlaki özgürlük ve doğal eşitsizlik yerine de

hukuki eşitlik geçerli olmaktadır. Böylece yeni toplum düzeninde insanlar özgürlüklerini yasa önünde eşit olarak elde etmektedirler. Ahlaki özgürlüğün tam anlamıyla gerçekleşmesi için de yurttaşlar doğrudan yaşama hakkına sahip olmaktadır. Bu nedenle, Rousseau açısından halkın egemenliğini temsilcilerine devreden yönetim tarzı, yurttaşların özgürlüğü ile bağdaştırılamamaktadır (Toku,2005:270).

Aile, bütün toplumların en eskisi ve tek doğal olanıdır. Ailede çocuklar bakılmak korunmak gereksiniminden dolayı babaya bağlıdır bu bağ ortadan kalktığında doğal bağ da çözülmektedir. Babanın bakımından kurtulan çocuklar ve bakma sorumluluğundan kurtulan baba, beraberce bağımsızlığa kavuştuklarından, bir arada kalsalar da kendi istekleriyle yaşamaktadırlar. Ailenin kendisi varlığını bir sözleşmeyle sürdürmektedir. İnsan kendini bildiği çağdan itibaren kendisinin efendisi olduğundan, kendisine özen göstermektedir. Siyasal toplumların örneği olarak düşündüğümüzde, toplumda baş başa, halkı da çocuklar gibi ele alındığında hepsi mesut ve özgür olduklarından özgürlüklerinden de ancak çıkarları uğruna vazgeçtiklerinden, ailede babanın çocuklarına olan sevgisi onlara gösterdiği özeni karşıladığından, devletle ise devlet başkanının halkına karşı gösteremediği sevginin yerini hükmetme arzusu almaktadır (Rousseau,2014:'b',4-5). Bu nedenle toplumsal yaşam belirli kurallara uymayı ve karşılıklı bağımlılığı gerektirmektedir. Doğal durumdan toplumsal duruma geçerken zorunlu olan doğal özgürlük yitirildiğinden, toplumsal durum doğal özgürlüğü yok etmemekte bunun yerine kapsamlı bir özgürlüğün koşullarını yaratmaktadır. "Amaçsal akıl" geliştiğinden önem kazanarak merhametin ve başkalarıyla ortaklıkların önüne geçerek birey ile toplum arasında büyük bir çelişki oluştuğunda başkalarının özgürlüğünü kendi özgürlüklerine bir tehdit olarak algılamaktadır. Kıt kaynaklar ve sınırsız istekler dolayısıyla rekabetin kaçınılmazlığına inanıldığından özgürlüğün önemli özelliğini, "*...özgür bireyin ancak özgür bir toplumda mümkün olduğunu ve özgür toplumun, eylem özgürlüğüne sahip bireylerin toplamından mümkün olduğunu*", yitirmesine neden olmaktadır(Silier,2013:76).

Rousseau'nun özgürlüğe dair temel amacı, "modern"özgür bireysellik kavramı ile "klasik" demokratik ve özgür devlet tasarımlarını birleştirmektedir. Bir anlamda, özgürlüğün hem öznel (psikolojik ve ahlaki) hem de nesnel (İktisadi ve siyasi) koşullarını sergilemeye çalışmaktadır. Negatif özgürlüğü reddetmek yeni bir toplumsal özgürlüğü savunmaktadır. Ona göre önemli olan insanın kendi yaşamına egemen olduğu pozitif özgürlükle (kişinin kendi hayatını bilinciyle yönlendirebilmesi) siyasal

özgürlüğü (başkalarıyla birlikte toplumsal yaşamı demokratik olarak yönlendirmesini) bütünleştirmektedir (Silier,2013:77).

Rousseau, birey/toplum sentezinde bireysel çıkarlarla toplumsal çıkarları bütünleştirmeye çalışırken genel irade kavramını kullanmaktadır. Bu kavram özünde toplumu meydana getiren bütün insanların kendilerini hem öteki insanlara bağlamalarını hem de boyun eğiyor olmalarını ve doğa durumundaki kadar özgür olmamalarını sağlayacak bir durum yaratarak, herkesin bütün haklarını bir genel irade dediği topluma, toplumun ortak rızasına bırakmasıyla yaratılmaktadır (Şenel,2011:384). *“Üyelerden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada hem insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun”* (Rousseau,2014:’b’,14).

Toplum üyeleri bütün haklarıyla birlikte kendini topluluğa bağlamaktadır. Bu bağlam da kayıtsız şartsız olduğundan birlik olabildiğinde eksiksiz ve tam olmaktadır. İnsan kendini topluma bağlamadığında hiç kimseye bağlanmamış olduğundan ve kendi üzerinde başkasına tanıdığı haklarının benzerini elde etmeyen hiçbir üye bulunmadığından herkes hem yitirdiğinin karşılığını, hem de elindekini korumak için daha fazla güçlenmektedir (Rousseau, 2014:’b’,14). İnsanlar toplum sözleşmesiyle özgürlüklerini güven altına alıp, doğalarına uygun bir yaşam sürebilirler ve ahlaki kişiliklerini geliştirebilirler. Böylece güvenli bir ortam sağlanmakta; bireysel eğilimlerle kolektif ödevler arasında çelişki giderilmekte; bu sözleşmeyle akıl üzerine kurulu yeni bir toplum, yeni bir siyasi bütün yaratılmaktadır (Ağaoğulları,2010:84).

Toplum sözleşmesinin amacı bireyi ve bireyin özgürlüğünü korumaktır. Fakat bu bağlamda yani sözleşme ile özgürlüklere yönelik en büyük tehdidi meydana getiren güçlü ve sınırsız bir siyasi kurumu (devleti) yaratmaktadır (Rousseau,2014 ‘b’,14-27-28).Rousseau bu çelişkiyi çözmek için bireyle mutlak egemen olan devleti özdeşleştirmektedir. Bu özdeşlik, birçok şekilde haklılaştırılmakta ve siyasi toplumunda ilkelerin, yasalarını biçimlendirmektedir (Arslan,2002:17).

İnsanın doğasını değiştirip ona yeni bir doğa kazandıran toplumda, iyi toplumsal kurumlar, insanın doğasını değiştirmeyi, mutlak varoluşunu yok edip ona göreceli bir varoluş vermeyi ve benliğini de ortak birlik içine yerleştiren kurumlarıdır.Böylece her birey kendisini bir olarak değil, birliğin bir parçası olarak algılayıp varoluşunun duygusuna bütün içinde sahip olmaktadır (Rousseau,2014:’a’,8). Bu bütün, ortak benliğini, yaşamını ve istemini bu sözleşmeden almaktadır.

Wood'un iddiasına göre, Rousseau'nun toplum sözleşmesi sonucu oluşmuş olan toplumu, doğal durumdaki özgürlüğümüzün yerine geçerek, sahip olduklarına güvenli bir mal sahipliği sağlamak dâhil yeni tür bir özgürlük getirmektedir. Bu da hukuka itaati gerektirmektedir. Fakat Rousseau, belirli özgürlüklerimizden, başkalarını kazanmak ve korumak uğruna vazgeçeriz demek yerine, kendi toplum sözleşmesi 'ni bilinçli olarak paradoksal ve tahrik edici biçimde formüle etmektedir (Wood,2012:229).

Toplum sözleşmesi ile bireye yitirmiş olduğu birliğini, bütünlüğünü yeniden kazandırmayı amaçlayan Rousseau, bunu gerçekleştirmek için paradoksal bir biçimde bireyi kuramsal düzeyde ikiye bölmektedir. Bir yanda genel iradeye katılan yurttaş, diğer yanda genel iradeye itaat etmek zorunda olan uyruk çıkmaktadır. Bordeau'nun deyişiyle yurttaş, "...canlı kanlı bir varlık değildir,...salt bir bilinç ve salt vicdan olup kendi içinde aklın öğrettiklerini dinleyen soyut bir insandır"(Aktaran Ağaoğulları,2010:78). Aksine Rousseau'nun ara sıra "*insan, özel insan ya da özel kişi*" olarak adlandırdığı uyruk, kendine özgü iradesi dolayısıyla kişisel çıkarı olan somut bir insandır. Bunun yanında Rousseau, halk kavramını da ikiye bölmekte veya farklı anlamlarda kullanmaktadır. Yurttaşların oluşturduğu, egemen olan halka soyut halk; uyruklarda canlı kanlı insanlardan oluşana (herkes/kalabalık) ise somut halk demektedir. Bu bölünmede halk (ulus) egemenliği savının bir zorunluluğu olarak ortaya çıkan siyasal iktidar ya da egemenlik kavramları yöneten/yönetilen ayrımını çağrıştırmaktadır. Halk egemense (yönetense)onun yanında bir de yönetilenin bulunması gerekmektedir. Böylece halk kavramına somut ve soyut anlam yükleyerek, halkı hem yöneten hem de yönetilen olarak ele almaktadır. Onun toplum sözleşmesinde birey/halk düzleminde gerçekleştirdiği bu paradoksa dikkat etmek gerekmektedir. (Ağaoğulları, 2010:78).Rousseau'nun yurttaşı bu anlamda bir bütün halinde düşünüldüğünde daha açık anlaşılabilir.

Rousseau'nun "*İnsan özgür doğar oysaki her yerde zincire vurulmuştur*"(Rousseau, 2014:'b',4) sözü toplumsallaşma sonucunda insanın içinde bulunduğu yozlaşmış toplumu göstermektedir. Dolayısıyla filozoflar tarafından bugüne kadar düşünülen toplumsal sözleşme sadece şu ya da bu biçimde bağımlılık sözleşmesini temsil etmektedir. Rousseau, adil ve özgür bir toplumsal düzenin kurulabilmesi için alternatif bir ilkesel formülasyon önermektedir (Wood, 2012:228). Bu formülasyon ise ancak toplum sözleşmesi eğitimiyle Rousseaucu olumlu eğitim 'le sağlanabilecektir. Böylece olumlu eğitim 'in sonucunda bu durum, insanın toplumdan uzaklaştığında toplumdaki herhangi bir kurum, kuruluş ya da olgu tarafından yozlaştırılmadığından doğal

yaşamın da daha saf ve temiz bir yapıya sahip olduğunun önemini vurgulamaktadır. Kendisini zincirlere vurulmuş olarak algılaması kendini doğadaki gibi özgür hissetmemesinden kaynaklanmaktadır. İnsan topluma bağımlı olduğunda toplumun kurallarına da uymak zorundadır. Bu durumda, toplumda yaşamını sürdüren birey iç çatışmalarını toplumsal yapıya uyum sağlamak için hangi yollarla çözüp çözemediği ile ilgili düşünmektedir. Her yönüyle doğada bolluk içinde yaşayan ve istediklerine sahip olabilen insan doğadan ayrılıp toplum hayatını benimsediğinde imkânların sınırlandığında artık olabileceği kadar olabildiğinden; dolayısıyla özgürlüğün de kısıtlandığını öğrenmekte bunun sonucunda saldırganlaşıp daha fazlasını istediğinde insanın ahlaki değerlerine sahip çıkması, özgürlük olgusunu başkasının özgürlüğünün başladığı yerde kendi özgürlüğünün sınırlandırılması olarak algılamaktadır. Sağlıklı olmayan tutkulara ve çıkarlara bağımlı bir yaşam, çatışmaları önlemede kişinin ahlaki değerlere sahip çıkmasıyla bir anlam kazanmamaktadır (Aras,2014:2).

Rousseau, genel irade ile öncelikle bireysel özgürlüklerle hakları uyumlu hale getirmektedir. Fakat bu süreçte insanlar kendi iradelerinden başka bir iradeye tabi olmamaktadırlar. F. Bernard'ında belirttiği gibi genel iradenin işleyebilmesi bireylerin doğal durumdan bir topluluk durumuna sahip olabilmelerini yani yurttaş haline gelebilmelerini gerektirmektedir (Tütüncü, 2013:317). Ona göre her şeyin birer sıkıntı, zorunluluk ve yükümlülük olduğu toplum hayatına, onun hiçbir şekilde uygun olmadığını ve onların arasında yaşamak isteyen birinin kabul etmesi gereken kuralları onun bağımsız kişiliğinin asla boyun eğemeyeceğini belirtmektedir. Özgürce hareket edebildiği sürece iyi bir insan olduğunu ve iyilik yaptığını fakat insanların ve koşulların boyunduruğunu hissettiğinde asileştiğini ve artık hiçbir işe yaramadığını istemediği bir şeyi yapması gerekirse, bunu asla yapmadığını belirtmektedir (Rousseau,2013:'c',93-94). Rousseau, aynı zamanda özgürlüğü, *"...özgürlüğün, insanın canın istediğini yapması anlamına geldiğine asla inanmadım. Özgürlük, daha ziyade, yapmak istemediğini yapmaktır ve benim de devamlı peşinde koştuğum ve zaman zaman yakalayıp çağdaşlarımı çileden çıkardığım özgürlük budur"* (Rousseau,2013: 'c',94). Bu nedenle Rousseau, *Emile'* ye uygulamış olduğu olumlu eğitimle ona bu anlamdaki özgürlüğünü geri vermektedir. Çünkü toplumsallaşmış insan özgürlüğün doğasındaki anlamını yitirmiştir. Rousseau'ya özgü olumlu eğitim sonucunda insan tekrar özgürlüğünü kazanmaktadır.

Çok çalışan hırslı insanlar başkalarının özgür olmasından nefret ettiklerinden kendileri de özgürlük istememekte ve hatta arada bir istediklerini yapabildikleri ve başkaları

üzerinde hâkimiyet kurabildikleri sürece kendi özgürlüklerinden bile vazgeçebilmektedirler. Bu insanlar, hayatları boyunca kendilerini istemedikleri şeyleri yapmaya zorlamış ve emir verebilmek için her türlü boyunduruğa katlanmış insanlardandır (Rousseau,2013:'c',94). Burada Rousseau, toplumdaki mevcut eğitimin getirileri sonucunda insanın özünün değişmesini ve özgürlüğünü yitirmesini göstermektedir. Bu durumda, Rousseau'ya göre insanı insan yapan, yasaya tabi olması ve gerçek özgürlük de kişinin kaderini kendisinin şekillendirmesi ve kontrol etmesi anlamında *self-determinasyon* olarak tanımlanmaktadır. Bir anlamda yurttaşlar, ancak mensubu oldukları toplumun hayatına dolaysız ve devamlı katıldıkları ve şekillenmesine katkıda buldukları takdirde özgür olabilmektedir (Bal,2014:298). Bu durum, Rousseau'nun istediği olumlu eğitim 'in sonucudur.

Rousseau'nun hayalindeki maddi gücün ve soyluluğun hükmedildiği bir toplum hayatı için, herkesi eşit bir şekilde bağlayan toplumsal sözleşme gerektiğinden bir yasa oluşturulmalıdır. İnsanın *aklından ve vicdanından çıkan yasalara* bağlılık, öz çıkar yerine genel iradeyi ve ortak çıkarı yansıtan yasaya bağlılık gerektirmektedir. Fakat bu öyle bir yasa, öyle bir iradedir ki ona uyulduğunda özgürlükten hiçbir şey kaybedilmemektedir (Tütüncü, 2013:316).

Özgürlük üzerine yapılan bu tartışmanın felsefe değeri ne olursa olsun, ahlaklı bir toplumsal yaşam özgürlük gerektirmektedir. Dolayısıyla insanın seçme özgürlüğü olduğunda, istekleri de arttığından, özgürlük olmadığına ahlaklı bir yaşam da olmamaktadır. Rousseau'nun siyaset felsefesindeki özgürlük olgusunun insanın vazgeçilmez özelliğinin bir parçası olmaktan, topluma ve toplumsal bütünlüğe yansımakta ve toplumdaki bütün bireyleri tek tek kapsamaktadır. Bu bağlamda yeni bir bakış açısı kazanan özgürlük Rousseau'nun genel irade kavramının insan yaşamına getirileriyle, toplum sözleşmesinin önemi daha net kavranabilmektedir. Bu nedenle Rousseaucu olumlu eğitim başarıya erişmiş olacaktır ve insanlar doğasındaki özgürlüğü ve eşitliği tekrar elde edeceklerdir.

2.1.4. Rousseau'da Yurttaş Olmak ve Genel İradenin Özdeşliği

Rousseau'nun üçüncü eğitim kavramı olan olumlu eğitim yani toplum sözleşmesi sonucunda elde edilen eğitim mevcut eğitim sisteminden farklı olarak olumlu bir anlam ifade etmektedir. Rousseaucu anlamda olumlu eğitim toplumsözleşmesi sonucunda

genel iradenin ve yurttaşlık eğitiminin kavranmasıyla yerine getirilebilecektir. Dolayısıyla bu başlık altında yurttaşlık eğitimi tartışılacaktır.

Rousseaucu anlamda olumlu eğitim genel irade ile toplumdaki eşitsizliklerin giderilerek insanın yaşamına tekrar sahip çıkmasına ve kendi kendisinin efendisi olarak bütüne gerçek bir anlam katmasına neden olmaktadır. İnsan yaşamının sahibi olarak mutlu, huzurlu, eşit ve özgürlüğünü tekrar kazanmış bir şekilde hayatına güç katacaktır. Soyut kavramların anlaşılmasının getirdiği güçlüklerden dolayı Rousseau'nun düşüncesi, genellikle yanlış anlaşılmaktadır. Genel irade kavramı, Rousseau'nun ifadesinin aksine, bir siyasi baskı aracı olarak kullanılmaya yetkinliği nedeniyle liberal düşünürler ve yorumcular tarafından katı bir şekilde eleştirilmiştir.

Constant'a göre, Rousseau'nun başlıca hatası genel irade ve egemenliği mutlak kılarak siyasi otoriteye birey üzerinde sınırsız yetki tanımış olmasıdır. Constant, Rousseau'nun savunduğu özgürlük anlayışının eski Yunan ve Roma döneminin siyasi özgürlük anlayışı olduğunu ve bireyin ön plana çıktığı modern toplumlar için uygulanmadığının altını çizer. Siyasi özgürlük, yurttaşın kamusal yaşamda yer alma hakkına dayanırken, modern özgürlük anlayışı bireyin özel alanda sahip olduğu veya olması gerektiği özgürlüğe vurgu yapar (liberal perspektifli eleştiri) (Orhan,2012:3). Aynı zamanda Türkiye'de kabul gören aynı eleştiri ve yorum Z. Arslan tarafından "dost - düşman" siyasetinin hakimiyetini kolaylaştırdığı hatta onu beslediği argümanından hareketle Rousseau'nun devlet ve siyaset kurgusunda önemli bir rol oynamaya devam ettiği iddia edilmektedir (Arslan,2002:12).

Rousseau genel iradeyi, sürekli olarak bütünün refahı ve korunmasının amaçlanması olarak tanımlamaktadır. Onun genel iradesi, toplumun ortak yararını temsil etmekte ve tüm yurttaşların yararına olduğundan genel irade ile her bir yurttaşın bencil ve özel iradesi arasında ayırım yapmaktadır. Aslında genel irade insanların bencil olmadan hareket etmeleri durumunda istedikleridir. Önemli olan yurttaşların bencil oldukları sürece tek tek yurttaşların kişisel tercihleri üzerine kurulamayacak olmasındandır (Heywood,2012:298). Herkesin bir bir haklarını devretmesiyle toplumu yönetecek olan, genel irade denen ortak bir güç oluşmaktadır. Böylesi bir toplumsal sözleşmeye toplumun bütün üyeleri katılmakta, katılmayan ise toplumun dışında kalmaktadır. Toplum üyelerinin tüm haklarını genel iradeyle bıraktıkları toplum sözleşmesi oybirliğiyle kabul edilmelidir. Sözleşme yapıldıktan sonra toplumun üyeleri genel iradeye uymakla kendilerine uymuş olmaktadır. Haklarının ve özgürlüklerinin tamamını devrederek tüm haklarından ve özgürlüklerinden kısıtlanmaksızın yararlanacaklardır.

Sözleşmeden önce toplum üyeleri, doğa durumunda sahip oldukları güvencesi olmayan doğal haklarını ve doğal özgürlüklerini topluma, egemene, devlete bırakmaktalar, karşılığında kendilerine güvenceli uygar hakların ve uygar özgürlüklerin bağışlanması onlar için bir kazanç niteliğindedir (Şenel, 2011:394). Dolayısıyla bu kazanç, yurttaşlık eğitiminin kazancıdır.

Rousseau'nun temel hedefi, bireylerin güçlerini ve varlıklarını birleştirecekleri ve sadece kendilerine itaati sağlayarak, her zamankinden daha özgür olacakları bir siyasal yapıyı kurmaktır (toplum sözleşmesi). Bu nedenle, sözleşmeyle bireylerin tüm haklarıyla birlikte kendilerini topluma devretmeleri gerekmektedir. Klasik toplum sözleşmelerinde taraflar arasındaki anlaşma, veriş ve alış işlemlerine dayanmaktadır. Bireyler güvenlikleri karşılığında bazı haklarını üçüncü kişiye (devlete) aktarmaktadır. Oysa ki Rousseau'nun sözleşmesi, Althusser'in vurgusunda, taraflardan birinin (bireyler), kendilerini tüm haklarıyla birlikte diğer tarafa (topluma) tamamen bağlamalarını gerektirmektedir. Tamamen teslimiyet, toplumu yaratan alış-verişin *a priori* koşulunu oluşturmaktadır. Fakat Rousseau toplum sözleşmesini yaptıktan sonra bireylerin tamamen bağımlılıklarının karşılıksız olmadığını, bunun karşılığında sahip oldukları her şeyi korumak için daha fazla güç kazandıklarını savunmaktadır (Arslan,2002:16).Rousseau, bu durumun koşullarını şu şekilde özetlemektedir. “*Genel iradenin yönetiminde, her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel iradenin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünün bölünmez, bir parçası kabul ederiz*” (Rousseau,2014:'b',15).

Genel iradeyle herkes, bireysel haklarını tamamen devir ederken eşittir ve bu bağımlılık herhangi bir kişiye değil toplumdur. Rousseau, bu mutlak teslimiyet yada bağımlılıkla herkesin eşit haklara sahip olduğunu düşünür. Arslan'a göre bu bir yanılsamadır. Çünkü uygulamada egemenliğin, egemenliği kullanacak kişi yada kurumlara devredilmesi kaçınılmaz olacaktır. Böylelikle, Benjamin Constant'ın vurguladığı gibi bireyler eşit olarak fedakârlıkta bulunmayacaklar, tamamen teslimiyet de bütüne değil, bütün/herkes (halk)adına egemenliği kullananlara yönelik olacaktır. Aynı zamanda egemenlik de temsilcilerine (kullananlara) sınırsız bir güç verecektir (Aktaran Arslan, 2002:16).

Rousseau açısından doğa her insana kendi organları üzerinde, nasıl mutlak bir güç vermişse, toplum sözleşmesi de siyasal bütüne kendi üyeleri üzerinde mutlak bir iktidar vermektedir (Rousseau,2014:'b' 27).Bu durumda sadece genel irade devletin güçlerini devletin kuruluş amacına, bütünün iyiliğine uygun olarak yönetilebilmektedir. Özel

çıkarlar arasındaki anlaşmazlık toplumların kurulmasını gerekli kıldığından, aynı çıkarlar arasındaki anlaşma da bunu olanaklı kılmaktadır. Toplumsal bağı kuran, birbirinden ayrı çıkarlar arasındaki ortak durumdur. Bütün çıkarların anlaşığı bazı noktalar olmazsa hiçbir toplum var olamamaktadır. Bu nedenle toplum bu ortak çıkar açısından yönetilmelidir. Egemenlik halk oyunun yürütülmesi olduğundan, başkasına devredilemez, kolektif bir varlık olan egemen varlığı da en çok yine kendisi temsil edebilmektedir. İktidar başkasına geçebilir fakat irade (rıza) geçememektedir (Rousseau,2014:'b',23). Genel iradenin kendini dile getirebilmesinde devlet gücünde ayrı ayrı birleşmemeli, her yurttaş kendi gücüne göre hareket etmelidir. Toplum sözleşmesiyle her birey özgürlüğün, mallarının ve gücünün sadece topluluk tarafından önemli olan kısmından vazgeçmektedir (Rousseau,2014:'b',27-28).

Her kişisel çıkarları, halkın eşitliğini ve bu eşitlikten doğan adalet kavramı da her bireyin kendini üstün tuttuğundan dolayı insanın yaradılışından kaynaklanmaktadır. Genel iradenin gerçekten genel olabilmesi için özünde olduğu ölçüde konusunda da genel olmalı, herkese uygulanmak üzere herkesten çıkmalıdır. Dolayısıyla genel irade kişiye özgü ve belirli bir konuya yöneldiğinde doğruluğunu da yitirmektedir (Rousseau,2014:'b',29). Özel bir istem genel iradeyi temsil edemediğinden genel irade de, konusu özel olduğu zaman özünü değiştirir ve genel irade olarak da ne bir insanüstünde karar verebilir, nede bir olay üstünde (Rousseau,2014:'b',29). Arslan'ın iddiasına göre, Rousseau'nun yılmaz ve mutlak egemenlik felsefesi, onun kuramını otoriterizmin eşğine getirmiştir. Rousseau, A.P.D'Entreves'egöre "*modern demokrasinin aziz peygamberi*" yada A.Rapaczynski'ye göre "*özgürlük sevdalısı*" farklı bir cepheden Constant'a göre "*despotizmin en güçlü destekçisi*" yada I.Berlin'e göre ise "*modern düşünce tarihinin en uğursuz ve en çetin özgürlük düşmanı*" olarak görülmektedir. Rousseau hakkındaki bu çelişkili yorumlar, çoğunlukla genel irade kuramının net olmayan ve çelişkili yapısından kaynaklanmaktadır. Gerçekten, toplum sözleşmesinin amacı, bireyi ve bireyin özgürlüğünü korumaktadır(Aktaran Arslan, 2002:16-17).Toplum sözleşmesi gereği sözleşmeyi yapanlar korunmalıdır;

"Amacı isteyen araçları da ister; bu araçlarsa birtakım tehlikelerden, hatta bir takım kayıplardan ayrılmaz. Başkalarının zararına kendi yaşamını korumak isteyen, gerektiğinde yaşamını onlar için gözden çıkarmalıdır. Ayrıca, yurttaş yasanın "Atıl!" dediği tehlike üstüne yargı yürütemez artık ve hükümdar da, "Devlet için çıkar yol senin ölmendir." Dediği zaman, yurttaş ölmek zorundadır. Çünkü o zamana kadar güvenlik içinde yaşadıysa, bu

koşulun gölgesinde yaşamıştır. Ve artık yaşamı yalnız doğanın bir nimeti değil, devletin bir koşulu armağanıdır” (Rousseau, 2014:’b’,32).

Bu bağlamda, toplum, yurttaşlardan oluşan bu toplum sözleşmesi gereği ortak iyilikle donatılmalıdır. Bunun nedeni bireylerin kendi iyiliklerini gözetip toplum sözleşmesine katılmalarıdır. Bu nedenle belli kişilerden ziyade herkesin yararının amaçlanması gerekmektedir. *“Ortak iyilikle donanmış olan toplumun, gereğini tam anlamıyla gerçekleştirebilmesi için ortak olanı, genel olanı gözetken kendine özgü bir iradesi olması gerektiğinden, sözleşmeyle oluşturulan toplumsal / siyasal bütün (halk/devlet) ortak bir benlikle ve dolayısıyla ortak bir iradeyle donatılmaktadır”*(Ağaoğluları,2010:86).Rousseau aynı zamanda halkın mutluluğunu da genel iradeye bağlamaktadır.

“İnsanların sefaletinin nedeni koşullarımız ve arzularımız, ödevlerimiz ve eğilimlerimiz, doğa ve sosyal kurumlar, insan ve yurttaş arasındaki çelişkilerdir. İnsanı tek, biricik kılarırsanız onu olabildiğince mutlu edersiniz. Onu bütünüyle topluma verin ya da bütünüyle kendisine bırakın ama yüreğini parçalarsınız, yırtmış olursunuz: ve bütün bireyleri acı çekerken devletin mutlu olabileceğini sanmayın kesinlikle, Halkın mutluluğu dediğimiz bu moral durumun kendisi bir hayaldir; rahatlık duygusu hiç kimsede yoksa yoktur ve çocuklar mutlu değilse aile kesinlikle mutlu değildir ” (Rousseau,2008:’b’,67).

Rousseau’da yurttaş olmak ve genel iradenin özdeşliği bu bağlamda Rousseau’nun olumlu eğitim anlayışını gerçekçi kılmaktadır. İnsanın doğasındaki özgürlüğünü ve bütünlüğünü bu sayede kazanmaktadır. Bu nedenle insanın toplumda yurttaş olabilmesi ve bilinç düzeyine erişebilmesi ve aynı zamanda vatanseverlik erdemine ulaşması için olumlu eğitim şarttır.

İnsanlar kendileriyle tutarlı olduğunda, görünmek istedikleri gibi olduklarında ve olmak istedikleri gibi görünmeleri sağlandığında toplumun yasası kalplere yerleştirilmiş olduğundan; doğalarıyla sivil insanlar ve eğilimleriyle yurttaşlar olarak hep beraber iyi, mutlu olup onların mutlulukları devletin de mutluluğu olduğundan vatanın mutluluğu olarak devam edecektir (Rousseau,2008:’b’,68).

Rousseau’nun özgür toplumu temelinde, aşağı yukarı kendine yeten köylü ve zanaatkârlardan oluşan küçük bağımsız bir üreticiler toplumdur. Böyle bir toplumda hiç kimse başkasının emeğine el koymayacak ya da kendi emeğine

yabancılaşmayacaktır. O, toplum sözleşmesindeki ortak iyiliğin temel ilkelerini ise özgürlük, kişi bağımlılığının olmaması ve eşitlik olarak belirtmektedir. Bunlar özgürlüğün koşulları olduğundan dolayı hiçbir yurttaşın başkasına şiddet uygulamaması ve *“...hiçbir yurttaşın başkasını satın alacak kadar zengin ve hiç kimsenin kendini satmak mecburiyetinde kalacak kadar yoksul olmaması”* amacıyla gücün ve zenginliğin yeniden dağıtımı gerekmektedir. Bu şartlar toplum sözleşmesi için elbette olmazsa olmazlardır. Fakat genel iradenin, öz çıkarların bir anlatımını yansıtabilmesi için (doğal olmayan ve imkânsız olan bir erdemlilik istenmeden ya da zora dayanan bir müdahale olmadan) insanların gerçekten ve nesnel olarak ortak çıkarları olmalıdır. Demokratik egemenliğin, yargıcın özel çıkarından ziyade kamusal aklın zorunlu koşulu olduğundan toplumsal eşitlik, el koyanlarla üreticiler arasındaki bölünmenin yok edilmesi, demokrasinin ön koşulu olarak evrenselliğin kaynağına ve kamusal iradeye dair verilen radikal demokratik bir cevap olmaktadır (Wood, 2012:236-237).

Genel İrade kavramı, herkesin rızasını içeren ve herkesin mutluluğu ve eşitliği için Rousseau'nun oluşturduğu bir kavramdır. Her ne kadar bu kavramın hayata geçirilmesini, uygulanmasını görememiş olsa da halk egemenliğini yolunda çağının düşünürleri içinde savunulmuş en önemli siyasi bir düşünce olarak görmektedir.

Her düşüncenin yanında getirdiği birçok çelişkinin olduğu gibi, bu kavramın açıklanmasında da çelişkilere düşülmüş olsa da, halkegemenliği ve demokratik toplum yapısı için topluma yöneltmiş en önemli toplumsal eleştiri motifi olarak tarihsel yerini almış bulunmaktadır. Bu nedenle genel irade kavramının içerdiği soyutluk yasaları getirerek Rousseau'nun toplum sözleşmesinin devamını sağlayan bir düşünce sisteminin uygulanmasını sağlamıştır.

Rousseau'da yurttaşlık eğitimi ve genel iradenin özdeşliği Rousseau'ya özgü eğitim kavramının anlamlandırılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda Rousseaucu olumlu eğitim mevcut eğitime oranla toplumdaki yozlaşmanın ve olumsuzlukların olumluya dönüşmesine ve düzelmesine neden olacaktır. Böylece insanlar hem siyasi hem ahlaki hem de doğal olarak gerçekliklerine kavuşabileceklerdir. Rousseau'ya özgü olumlu eğitim bunun aşılması için bir unsurdur. Dolayısıyla bütünün var olabilmesi ve kendi ayakları üzerine durabilmesi için yasalar önemli olmaktadır. Yasalar Rousseaucu olumlu eğitim 'in kazanılmasında vazgeçilmez bir ilkedir.

2.1.5. Toplumsal Gerçekliğin Dayanak NoktasıYasa Sorunsalı ya da Halk Egemenliği

Rousseaucu anlamda olumlu eğitim toplumun bir aradalığını sürdürebilmesinde kendine özgü yasaları ile insanların özgürlüğünü korumasına olanak sağlar. Bu anlamda Rousseau'nun toplumsal gerçekliğinin eleştirisinin toplumu düzeltmek adına iyi bir yurttaş yetiştirmek için düzenlenen eğitimle insanların var olabilmesi ancak yasalarla ve halk egemenliği ile mümkün olacaktır. Halkın söyleminde ve eyleminde kendi kendine egemen olması aynı zamanda kendinin özgürlüğünü sağlamasına ve eşitliğini sürdürebilmesine olanak sağlamaktadır.

Bu başlığın hareket noktası isetoplum sözleşmesiyle ifade edilen genel irade ve özgürlüğün başarılması ve bütünlüğün sağlanması için doğa durumundaki insanın sahip olduğu vicdanın yerine hukuku ve adaleti getirerek bu yapının kurulup düzenin sağlanması ve yürümesi için gerekli olan dinamiğin sağlanmasıdır. Burada yasalar önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte Rousseau'nun siyasi kurumlarından yasalar Rousseau'nun düşüncesinin daha net anlaşılabilmesi için çözümlenmeye çalışılacaktır.

Rousseau, yasama yoluyla toplum sözleşmesine hareket ve düzen vermektedir. Bunun nedeni bütünlüğün kurulması ve bir araya gelmesini sağlayan toplum sözleşmesi bütünlüğünü kendini koruması için yapılacakları net olarak belirtmemektedir (Rousseau,2014:'b',34). Halkları görevlerle uzlaştırmak ve adaleti yerinde kullanmak için sözleşmeler ve yasalar gerekmektedir. Doğal durumda insanlar serbest olduğundan, toplum halinde her şey yasayla saptandığından yasaların konusu genel olmakta ve yurttaşları bir bütün, davranışları da soyut olarak göz önüne alıp değerlendirmektedir (Rousseau,2014:'b',35). Toplum halinde belirlemeninön koşulu yasalar olduğundan yasalara boyun eğen halk, onları koyan halkın kendisi olduğundan toplum koşullarını düzenlemek de bir araya gelen insanların (halkın) işi olmaktadır (Rousseau,2014:'b',36).Siyasi bütünlüğün gücünün zirvesine ulaşması için akılla istem birleşmeli ve taraflar el birliği ile hareket etmelidirler. Bu noktada yasacıya ihtiyaç duyulmaktadır. *“Yasacı makineyi bulan mühendistir, kralısa onu kurup işleten bir işçiden başka bir şey değildir”*(Rousseau,2014: 'b',37). Yasacı devlet düzeninde her bakımdan olağanüstü bir insan olarak üstün zekâsı ve görevi gereğiyle hareket etmelidir. Yasacının görevi gereği egemenlikle hiçbir ortak yanı bulunmamaktadır. Çünkü insanlara komuta edenin yasalara etmemesi gerektiğinden yasalara komuta edenin de insanlara etmemesi gerekmektedir (Rousseau, 2014:'b',38).Yasama sisteminin amacı

gereği genel yararı gözetmesi gerektiğinden genel yararın ise özgürlük ve eşitlikten ayrılmaması gerekmektedir.

Eşitlik olmadan özgürlük olmadığından ve özgürlük için de her özel bağlılık devlet bedeninden eksilmiş bir o kadar güç olduğundan karşılıklı olarak birbirlerini bağlamaktadır. Bu da aynı zamanda büyüklerin mal mülk ve saygınlık, küçüklerin de cimrilik ve aç gözlülük bakımından ölçülü olmalarını gerektirmektedir(Rousseau,2014:'b',49).Arslan'a göre "*Rousseau'nunideolojisi, sınıfsız, imtiyazsız, dayanışmacı ve kaynaşmış bir kitle/toplum modeli öngören bir ideoloji "solidarist korporatizm" olarak iddia edilmektedir*"(Arslan,2002:17).Her ne kadar olaylar eşitliği ortadan kaldırmaya çalışsa da yasaların gücü her zaman eşitliği sürdürmeye çalışmalıdır. Yasalar bütünü düzene sokmak ya da devlet işlerine en iyi biçimi vermek için göz önünde bulundurması gereken, insanların gerek birbirleriyle gerekse bütünle ilişkilerini düzenlemektedir. Bu bağlamda Rousseau'nun halkın katılımını genişleten demokrasisi "*Nihai olarak, insanların onun aracılığıyla özgürlüğe veya "bir yasaya itaat eden, kendisine itaat etmiş olur"* ifadesinde somutlaşan anlamda özerkliğe ulaşabilmelerinin bir aracıdır. Diğer bir ifadeyle, yurttaşlar ancak içinde yaşadıkları topluluğun hayatının şekillendirilmesine doğrudan ve sürekli katılmaları halinde "özgür" olmaktadırlar (Heywood,2010:109).

Rousseau, insansız devrime esin kaynağı olan; özgürlük, eşitlik ve kardeşliğin ancak katılımcı demokrasiyle yönetilen bir sistemde birleştirilebileceğini düşünmektedir. Rousseau, toplum sözleşmesinde erdemli bir yasa koyucunun halkın yaşadığı koşullara ve geleneklere uygun yasaları belirleyerek, özgür bir toplum kurulmasını amaçlamaktadır.

Rousseau toplum, insan ilişkisinin mümkün olduğunca geliştirilmesini vurgulamaktadır.Rousseau'ya özgü olumlu eğitim anlayışı toplumsallaşma sonucunda insanın doğasını yitirmesiyle kaybettiği bütün özelliklerini kazanması için görünür bir hedeftir. Rousseau'nun amacı da bu hedefi gerçekleştirmek için toplum sözleşmesi ya da yurttaşlık eğitimiyle bunu hayata geçirmektir. Alt başlıkta Rousseau'da toplumsallaşma ve eğitim konusu açıkça tartışılacaktır.

2.2. ROUSSEAU'NUN SİYASET FELSEFESİNDE YURTTAŞ İNSAN İLİŞKİSİ ve EĞİTİM

Rousseau'nun düşünceleri, toplum insan ilişkisinde insanoğlunun vazgeçilmez yaşam mücadelesinin yansımalarının görünür kılınmasını kapsar. Tarihsel gerçeklikte toplumun ve eğitimin baskılarının bulunmadığı, insanın özünü yitirmeden doğasındaki saflığını koruyarak ahlaki ve siyasal iradesini kullanabildiği bir Rousseaucu olumlu eğitim mümkün mü? Toplumdaki eşitsizliğin kaynağı insan mı? Toplum mu? Doğa mı? ya da eğitim sisteminin getirileri mi? Sorularını yanıtlayabilmek için Rousseau'nun düşünce yapısına bakılacaktır.

Bu nedenle eğitim, insanın kendine çeki düzen vermesine yardımcı olmaktadır. İnsanların yönetim haklarını sözleşme ile devrettikleri siyasal sistem (devlet) onların eğitimle doğal olana, yakınlıklarını sağlamakta ve toplumun temel siyasal / sosyal haklarını ve de özgürlüğünü koruma altına almaktadır (Bakır,2007:115) ve böyleceyi toplumsal kurumlar, insanın doğasını değiştirmesine, mutlak varlığını ortadan kaldırmasına neden olmaktadır. İnsanın, kendini ortak birliğin içine taşımasını sağlamaktadır. Her birey kendisinin artık yalnız olmadığını, birliğin bir parçası ve ancak bütünü içinde var olabildiğini düşünmektedir (Rousseau,201:'a',8-9).

“İnsanın, kendi çabaları ile hemen hemen yokluk içinden çıkışını, çevresine doğanın sarmış olduğu karanlıkları aklının ışıkları ile dağıtışını, kendi üstüne yükselişini, zekâsı ile göklere doğru atılışını, sınırsız evren içinde dev adımları ile yürüyüşünü, daha büyük, daha güç bir iş olarak da kendi içine kapanıp insanı tanımaya, onun yapısını, ödevlerini ve amacını öğrenmeye çalıştığını görmek bizim için ne büyük, ne güzel bir şey görmektir. Son yüzyıllarda insanlık bu harikaları yeniden gösterdi”
(Rousseau,2013:'a',7).

Vücudun yanında ruhun da gereksinimleri olduğundan vücudun gereksinimleri toplumun temeli, diğerleri de ziyneti olup hükümet ve yasalar, bir araya gelen insanların birlik ve refah içinde yaşamalarını sağlamaktadır. *“Bilim, edebiyat ve sanatlar insanları birbirine bağlayan zincirleri çiçeklerle örter; özgür yaşamak için doğmuş görünen insanların damarlarında taşıdıkları özgürlük duygusunu söndürür.Onlara kölelik hayatını sevdirebilir; onları uygar milletler dediğimiz topluluklar durumuna sokar”*
(Rousseau,2013:'a',8).

Toplumsallaşma sonucunda insan doğasında sahip olduklarını yitirmektedir. Bunları kazanabilmesinin yolu Rousseau'ya göre onun olumlu eğitim anlayışının gerçekleştirilmesi yani yurttaşlık eğitimiyle mümkündür. Rousseau yurttaşlık eğitimi ile otantik, harikulade bir kişilik oluşturmayı amaçlamaktadır. Ona göre özgün bir biçimde

insan olmaya yurttaş olduktan sonra başarı yaratarak yeni bir toplum, yeni insanı oluşturan yeni bir siyasal düzen, iyi bir yurttaş yetiştirerek oluşturabilir. Uygarlık öncelikle insan yerine devleti ön plana aldığı anda eğitim de insan yetiştirmekten ziyade devletin yurttaşlarını yetiştirme işlevini üstlenmektedir (Bakır, 2007:109). Rousseau'daki insan/yurttaş ya da doğal insan/toplumsal insan ikiliği gerçek anlamına kavuşmaktadır. İnsanın sadece toplumda gerçekleşen eğilimlerden meydana gelen doğası bulunduğu insan/yurttaş ikiliği aşılabilir bir çelişkiye ya da uyumlulaşmış bir ikiliğe de dönüşebilmektedir (Wood,2014:94). Bu doğrultuda, Rousseau'nun eğitim ve siyaset düşünceleri insan karakterinin doğaya göre biçimlenmesine odaklı olduğundan eğitim özgürlüğe geri dönüş ya da özgür olmak için önemli olmaktadır. Çünkü *“Yaratıcının elinden çıkan her şey mükemmeldir, ancak insan elinde bozulur”* (Rousseau,2013'd':20). İnsanoğlu doğanın dengesini bozduğundan kötülük Tanrıdan uzakta, doğal olmayanda bulunmaktadır. Doğuştan kötülüğe eğilimli olmayan insan kötülük yapmakta suç ve talihsizlikler niyete bağlı olmadığından hata olarak nitelendirilebilmektedir ve telafisi için de olumlu eğitime sahip olmak gerektiğinden bilgili olan kişi telafi etme özgürlüğünü gerçekleştirebilmektedir (Bakır,2007:112).

Bütün kötülüklerin kaynağı bilim ve sanat değerlerinin yükselmesi ve ahlak değerlerinin uzatılmasıyla insanlar arasına giren eşitsizlikten doğmaktadır. Bütün öğrenimlerin en açık etkisi ve tehlikeli sonucu artık bir insanın namussuzluğuna değil, sanata yetenekli olup olmadığına bakılmakta, bir kitabın yararı yerine iyi yazılmış olmasına bakıldığından insan parlak zekâsıyla bütün nimetlere kavuşmakta fakat erdem hiçbir şeref getirmemektedir. Aynı zamanda söylevlerin güzelliğine övgüler düzülürken, eylemlerin güzelliğinin hiçbir önemi olmamaktadır (Rousseau,2013:'a',28).

Rousseau, siyaset felsefesiyle ve bu yönde çalıştığı eğitim anlayışıyla, kendi yaşamı boyunca da devamlı sorun halinde karşısına çıkan *“...bireysel özerklik ile toplumsal bağımlılık arasındaki çatışmaya”* çözüm bulmayı istemektedir (Aktaran Bakır,2007:117). Bunu da birey ve toplumu yurttaşlık adı altında harmanlayarak ve her ikisinin de özgürlüğünü koruyarak yapmaya çalışmaktadır. Nichols'e göre *Emile*'de bunun gerekliliğine vurgu yaparak bu tür bir eğitimle çocuğun sevgi ve bağımsızlık ya da doğa ve toplum arasında yeniden bir uzlaşma, uyum içerisine gireceğini temin etmektedir. Rousseau, Bunu da bireyin bizzat kendisini, hem kendisi hem de diğer bireyler için eşsiz bir insan olarak kendiliğinden eğitmesi olarak tarif etmektedir (Aktaran Bakır,2007:118). Bu durumda yetişecek bu mükemmel, doğal ve özgür insan yurttaşdır. Özgür yurttaşlar ise özgür bir toplumu oluşturur. *“özgür bir toplum, kendilerini*

tamamen topluluklarına adanmış yurttaşların vatanseverlik erdemine bağlıdır” (Aktaran Bakır,2007:118). Bu bağlamda Rousseaucu eğitim aracılığı ile böylesi bir erdem ortaya çıkartılarak, insanlara kazandırılabilir. *“İnsan ya da yurttaş, hangisi olursa olsun, topluma katacağı kendinden başka bir şeyi yoktur”* (Rousseau,2013,'d':118). Dolayısıyla insanın toplumda yurttaş olabilmesinde bilinçlenmesi ve vatanseverlik erdemine ulaşması için Rousseau'nun olumlu eğitim anlayışı şarttır.

Rousseau'nun gözünde yurttaş devletle bir birlik içine girerek doğal düzene uygun davranmaktadır. Rousseau burjuva bireyini, bu tür bir birliği oluşturamadığından dolayı eleştirir. Bu bireyin mutlak özerkliği ve denetleyemediği doğal duyguları bastırması gerekmekte, toplumda var oluşu ve doğal durumundaki birliği arasında uyum sağlayabilmek için bu durumdan kaçınılamamaktadır (Savran,2013:95). Rousseau için yurttaşlık, uygarlığın yapaylığı içinde doğal var olma biçimi olduğundan eğitimle de yurttaşlığın mücadelesini vermektedir. İnsanın doğaya ve diğer insanlara karşı yaşam mücadelesi doğal bir şekilde doğanın kurallarına uygun, birbirlerinin özgürlüğünü kısıtlamayan ve köleleştirmek gibi bir eşitsizliğe dönüşmemelidir. Her birey kendine ve diğerlerine karşı sevgi dolu olmalıdır. Bunun sonucunda ortak bir toplum oluşturup devlet genelinde ortak bir yurttaşlık bilincinin meydana gelmesi sağlanmalıdır (Bakır, 2007:116-117). Bu durum da ancak Rousseau'ya özgü olumlu eğitimle başarılabilir. Yoksa toplumsallaşmada ki bozulma insanı doğasından uzaklaştırarak insan-doğa-toplum üçgeninin uyumu mevcut eğitimle tehlikeye girmektedir. Rousseau'ya göre bu durum olumlu eğitimle aşılabilmektedir. Olumlu eğitim yani yurttaşlık eğitimi toplum sözleşmesi ile gerçekleşmektedir. Bu anlamda Rousseau'ya göre eğitim:

“Eğitim önemli bir konudur. İnsanlara ulusçu gücü aşılması gereken eğitimidir; eğitim bireylerin düşüncelerini ve zevklerini o şekilde yönlendirmelidir ki eğilim, tutku, gereklilikle yurtsever olmalıdırlar. Gözünü yeni açan bir çocuk vatanını görmeli ve ölünceye kadar da vatanından başka bir şey görmemelidir. Her gerçek cumhuriyetçi, annesinin sütüyle birlikte vatan sevgisi yani yasa ve özgürlük sevgisi emmiştir. Bu sevgi onun bütün yaşamıdır; vatandan başka bir şey görmez gözü, sadece vatani için yaşar; yalnız kaldığında bir hiçtir artık; bir vatani olmadığına kendisi de yoktur ve ölümden de beterdir bu durum” (Rousseau,2008:'a',101).

Bireyin yasanın zorunluluğunu hissedip gerçek bir yurttaş olmasında bir yasanın, somut olarak bağlı olduğu bir dünyanın parçası olması gerekmektedir. Alışkanlık, gelenek ve eğitim gibi somut bağlar duyguları harekete geçirmektedir. Bu nedenle birey toplumsal

bütünün yönetilişini, kendiliğinden eşit olduğu bir düzenin işleyişi olarak gördüğü ölçüde özgürdür (Savran,2013:114). Rousseau'ya göre iyi yurttaş örnekleri Sparta ve Roma gibi askeri bakımdan güçlü ve disiplinli eski şehir devletlerinden gelmektedir. Orada insanlar hem özgür yurttaş hem de devletlerini seven vatansever olarak doğmaktadırlar. Onlar gibi her bir yurttaş her birisinin ve tümünün genel iradeyi oluşturacağı yer olarak birleşik bir yurttaş bedeninin parçası olarak devlete katılımını beyan etmeye istekli olmalıdır. Genel iradenin emrettiklerini yaparak ve kendi kişisel iradesini özdeşleştirerek her yurttaş görev bilinciyle hareket etmelidir (Tannenbaum-Schultz,2008:334).

“Rousseau sivil toplumun çatışmalı doğası sorununu insan/yurttaş ikiliğine yönelttiği eleştiriyle gündeme getirmektedir. Bu toplumda, toplumsallık özel çıkarların karşılıklı aracılığıyla kurulur; bunun sonucunda bireyler toplumsal varlıklar olma özellikleri ile özelleşmiş kimlikleri arasında bölünürler. Bu ikilik aynı zamanda Rousseau'nun burjuva toplumunun çelişik doğasını sorun olarak ortaya koymaktadır” (Savran,2013:115). Aynı sorun insan/yurttaş, doğa/toplum, ben sevgisi/bencil sevgi, kır/kent ikiliklerinde Rousseau'yu yansıtmaktadır. Diğer taraftan toplumsal sözleşme ve egemenlik kuramında bu parçalanmış toplumsallığın karşısına bütün oluşturan bir birliği sorunsallaştırmaktadır. Bireyin böylesi bir toplumsallık zemininde çifte belirlenimine sahip olmasında hem uyruk hem de yurttaş olarak oynadığı ikilemde birey tamamıyla uyumlu bir bütün oluşturmaktadır (Savran,2013:116).

“Bir arada İnsan topluluklarının ya da ulusların ayırıcı özelliğinin tek insanın özelliğinden çok farklı olduğu ve insan yüreğinin aynı zamanda toplum içinde incelenmezse çok eksik tanınacağı doğrudur; ama insanları değerlendirmek için bireyi incelemekle başlamak gerektiği ve her bireyin eğilimlerini çok iyi tanıyacak olan kişinin, bu eğilimlerin toplum içindeki birleşik etkilerini tahmin edilebileceği de doğrudur” (Rousseau,2014:'a',328).

Oysa gerçekte özgür olmak için kendi kendisinin efendisi olmayı öğrenen ve kalbine hükmedilebilen bir bireyin eğitimiyle (*Emile* gibi) erdemlilik hüküm sürebilmektedir (Tütüncü,2013:315). Tam da Rousseau'nun erdemli insanı, duygularını nasıl zapt edeceğini bilen, aklını ve vicdanını kullanan, ödevini yerine getiren ve dolayısıyla kendine tutturduğu düzeni sürdüren bir insandır (Tütüncü, 2013:315).

Çocuklar her zaman uyanık tutulmalıdırlar bunun yolu sıkıcı eğitim değildir, çocukları hareketsiz kıldığından böyle bir eğitimi çocuklar anlayamazlar ve bundan nefret ederler.

Aksine, onlara hoşlanacakları, zevk alacakları ve onları hareketli kılacak bir eğitim verilmelidir. Çocuklar toplu halde eğlenerek, ortak bir amaçla ve oyunlarla aralarında rekabet ve yarışma ile birlikte eğitim almalıdırlar. Çünkü buradaki amaç onları meşgul etmek değil sağlam bir bedene sahip olmalarını sağlamak, onlara çeviklik ve rahatlık kazandırmak değil, bu çocukları küçük yaşlarda düzene, eşitliğe, kardeşliğe, rekabete bütün yurttaşların gözü önünde yaşamaya ve genel bir onay almaya alıştırmaktır (Rousseau,2008,'c':103). Toplumsal bir insan için çalışmak kaçınılmaz bir görevdir. Bu durum zengin veya yoksul, güçlü veya zayıf, çalışkan veya tembel olsun bütün insanların görevi olduğundan insanın çalışkan, kararlı, sabırlı, gayretli, cesaret dolu olmasını, düş gücünü zengin tutmasını kötülöklere duyarlı, ölümü doğal bir süreç olarak görmesini bunun için de özgür yaşamayı ve insani eyleme az bağlanarak ölmeyi öğrenmesinin en iyi yolu olarak görölmektedir (Atak,2006:39). Bu bağlamda eğitim, dünyaya saf ve tertemiz gelen çocukların yine onlar kadar saf ve temiz olan doğaya yönelmelerini sağlar. Çocukların biyolojik ve psikolojik gelişimlerini ön plana alarak çevreleriyle duygusal bağ kurmalarını, doğadan dönüşle ortaya çıkan kötölüklerin telafisi için bilgi ve bu bilgiyle bağlı özgürlüğü hissetmeleri sağlanmalıdır (Bakır,2007:112). Bu nedenle, toplumsallaşma, tam anlamıyla bireyin topluma uyumu ile mümkün olmaktadır ve Rousseau'nun deyişleriyle toplumdaki mülkiyet ve güç eşitsizliklerinin aşılmasıyla insanla toplum arasında ilişki kurulup, sağlıklı bir toplumsallaşma sağlanmalıdır.

Bu bağlamda, Rousseau'nun eğitime yönelik felsefi bakış açısı, insanın doğasında iyi olduğu ve doğanın gücünün insanı en iyi eğitim aracından daha güzel eğittiğidir. İnsanın alışkanlıklarına son verilse de hiçbir şekilde doğasının gidişatına tam anlamıyla engel olunamamaktadır. Bu nedenle doğanın eğitimini olanaklı kılmak için insanı gözlemleyerek, inceleyerek, çocuğı herhangi bir nesne ve kurumun şekillendirmesine izin vermeden Rousseau'nun ilkeleri ve kuralları göz önünde bulundurularak, Rousseau'nun incelemelerinin (gözlemlerinin) ortaya çıkardığı yanlışları tekrarlamadan, insanın toplumda var olabilmesini sağlamak ve toplumsallığın, toplumun getirilerinin eleştirilerine kulak asmak önemli olmaktadır. Bu durumu geçerli kılmak için de insan özündeki *amour de soi'nin* (kendini koruma içgüdü) ve merhamet içgüdülerinin toplumsal yaşamda tekrar egemen kılınması gerekmektedir. Rousseau'nun toplumsallaşma vurgusunun temelinde insanın özündeki bu içgüdülerinin toplumda değeri daha da artarak yaşamı güzelleştiren herkesin mutlu ve eşit olduğu bir ortamın yaratılmasında önem kazanmaktadır. Dolayısıyla toplum insan ilişkisinin oluşturduğu nitelikler alt başlıkta değinilecektir.

2.3. ROUSSEAU'DA TOPLUMSALLAŞMA ve EĞİTİLME

Rousseau'da bulunan üç eğitim kavramı, onun eğitim anlayışının açıklanması için önem arz etmektedir. Onun eğitim kavramlarının ilki doğa durumunda eğitim, toplumsallaşmada görülen eğitim bir diğeri ise toplum sözleşmesi ile hayata geçirilen yurttaşlık eğitimi ya da olumlu eğitimidir. Rousseau, eğitim kavramlarını insanın doğasından hareketle toplumsal gerçekliği eleştirmesi sonucunda ele almış ve kendine özgü olumlu eğitimi geliştirmiştir. Olumlu eğitimle mevcut toplumsal düzenden yani olandan hareket ederek olması gerekeni vurgulamıştır.

Toplumla bireyler arasındaki toplumsallığın oluşturulmasında yasaların meydana getirdiği bütünlük, doğal durumla toplumsal durum kavramsallaştırmalarının ayrımını açıklamaktadır. Doğanın hareketlerinin sonucunda oluşan zorunluluk yasası, insan hayatındaki eğitimin, seçimlerin ve toplumsallaşmanın temelini oluşturmaktadır.

Wood'a göre Rousseau *Emile*'de insan doğasının toplumsal tanımını pekiştirmiştir. Burada Rousseau, görünüşte özel yalıtılmış bir bireyin gelişimini ele almıştır. Rousseau, öğrencisinin öz benlik hissini bile başkalarıyla ilişkide ortaya çıktığı önermesinden başlamış, dolayısıyla Rousseau, öğrencisinin kişiliğini gelişimini ve yönünü diğerleriyle ilişkisinin niteliğine bağlamıştır. (Wood, 2012:220). Rousseau'ya göre;

“Doğal tutkularımız çok sınırlıdır, bunlar bizim özgürlüğümüzün araçlarıdır, amaçları yaşamamızı korumaktır; bizi boyunduruğu altına alıp yıkan tüm tutkular bize başka yerlerden gelir; bunları bize veren doğa değildir, biz bunları doğanın zararına özümseriz.

Bizim tutkularımızın kaynağı, tüm öteki tutkuların kökeni ve ilkesi, insanla birlikte doğup onu hiç bırakmayan tek kaynak, öz sevgidir. İlkel, doğuştan, her şeyden önce gelen bir tutkudur bu. Tüm ötekiler bir anlamda olsa olsa bunun değişikliğe uğramış şekilleridir. Bu anlamda da tümü doğaldır denebilir. Ancak bu değişikliklerin çoğunun yabancı nedenleri vardır ki bu nedenler olmasa meydana gelemezlerdi. Bu değişiklikler bize yarar sağlamadıkları gibi, zararlıdır da; asıl amaçlarından sapıp ilkelerine aykırı davranırlar; işte o zaman da insan kendini doğa dışında bulur ve kendisiyle çelişkiye düşer”(Rousseau,2014:'a',283-284).

Rousseau'ya göre sevgi dolu tutkular öz sevgiden; kin dolu, öfke dolu duygularsa öz saygıdan doğmaktadır. İnsanı özünden iyi yapan şey az gereksinimi olması ve kendisini az farkla başkalarıyla kıyaslamasıdır; onu özünden kötü yapan şey de çok gereksinimi olması ve başkalarını düşüncesine çok önem vermesidir. Dolayısıyla ona göre, çocukların ve yetişkinlerin tutkularının iyiliğe yada kötülüğe nasıl yöneltilebildiğini görmek kolaydır. İnsanlar her zaman yalnız yaşayamazlar; bu nedenle de her zaman iyi yaşamaları güçtür. Bu güçlükte de zorunlu olarak onların gereksinimleri ile birlikte artacaktır. Özellikle bu nedenle toplumun tehlikeleri yüreğimizde bir yeni gereksinimlerin yol açtığı bozukluğu engellemek için beceri ve özen göstermemizi daha çok gerekli kılmaktadır. (Rousseau,2014:'a',285-286).

Rousseau, insanlığın başlangıçtaki doğası hakkında iki ilkedden söz eder, ilki kendini sevme içgüdüsüdür (*amour de soi*). Bu güdü kendini koruma içgüdüsüdür. Kendi ön kabullerinden doğal durumun- mülkiyet ve hükümet öncesi-kendimizi korumanın, başkalarının kendilerini korumalarına en az ziyan verici bir koşul olduğu; barışa az değil daha çok olarak sağladığıydı (Wood,2012:220). Bunun yerine Hobbes, kendini koruma doğal içgüdüsünü toplumun ürünü olan ve yasaları gerekli kılan pek çok tutkunun tatmin edilmesi ihtiyacına bağladı. Bu da vahşi insanların doğal olarak iyi olduğu anlamına gelmemektedir. Sadece, kendini korumayı zorunlu kılan toplumsal koşulların varlığını kabul etmeyi gerektirir. "*İnsanın ikinci başlangıç içgüdüsü merhamet (pitié), başka insanların ıstırap çekmesinden içsel bir hoşlanmama durumudur*". Bu nitelikler uygun koşullarda Rousseau'ya göre insan türünün ortaklaşa korunmasını teşvik eder. Eğer bu doğal içgüdü bastırılır yada çağdaş toplum tarafından gölgede bırakılırsa o zaman sosyal koşulların bir işlevi olan bu duygu, insanları, çıkarlarını karşılıklı düşmanca olduğu algılamasına zorlar (Wood,2012:220-221). "*(...) insanlar arasındaki diğer eşitsizlikler ne türlü olursa olsun, ister psikolojik yada doğuştan yeteneklilik kökenli olsun, efendiler ile hizmetkârlar arasındaki ayırımın, emekçilerin emeğine başkalarının el koymasını ve son olarak yöneticiler ve yönetilenler bölünmesinin açıklayıcısı, mülkiyetin icadıdır. Bu aynı zamanda amour de soi'nin amour propre'a, kendini koruma içgüdüsünün aktif bencilliğe ve öz çıkarına ilişkin çelişkilere dönüşümüne yol açar*"(Wood,2012:221).

İnsanlar doğuştan iyi ve eşittirler. Toplumun bozulmuş düzeni insanları bozmaktadır; güçsüzler güçlüleri ezmekte; yasaların güçlülerin elinde güçsüzlere karşı bir silah olmaktadır. Bu durumda insanın hayatı dünyanın hayatından önemli olduğundan aslında önemli olan dünyayı değil insanı bilmektir. İnsan kendi hayatını yönetmeli, iyile

kötüyü, doğruyla eğriyi ayırt etmesini öğrenip hem kendini hem de diğerlerini düzeltmeli, eğitmelidir. Amaç insanların daha iyi insan olmasını sağlamaktır. Rousseaucu olumlu eğitim anlayışının temeli insanın doğasındaki özüne dönmesini sağlamaktır. Dolayısıyla Rousseau'nun eğitim olgusunu kavrayışı insanlık adına bir çıkış noktasıdır.

Doğaya göre güzel ve doğru; iyi yaşamak için tutkuları bastırmamak tersine onların olabildiğince gelişmesini sağlamak; en güçlü oldukları anda onları cesaret ve zekâ yoluyla hoşnut kılmak ve her türlü işlerini yerine getirmek gerekmektedir. Bu nedenle insanın eğitilmesi kendisi ve var olduğu toplum için ayrı bir önem arz etmektedir. Rousseau'nun *Emile* adlı eseri de aslında bir eğitime yönelik vurgudan ziyade döneminin toplumsal gerçekliğine yönelik toplumun ve toplumsal ilişkilerin eleştirisidir. Eğitilme ise insanın gelişimi ve toplumsallaşmasının en önemli somut adımıdır. Bu bağlamda Rousseau'nun eğitime yönelik felsefi bakış açısı insanın doğasındaki iyiliğine ve doğanın gücünü tekrar kazanarak yeni bir toplumsallık oluşturmasına neden olacaktır. Bu anlamda Rousseau'nun eğitim felsefesi *Emile* üzerinden insanlara bir çıkış noktası sunmaktadır. Her ne kadar *Emile'* nin eğitimi gibi bir eğitim mevcut topluma uygun olmasa da Rousseau'nun yurttaşlık eğitimiyle sağlanabilir. Çünkü Rousseau, modern toplumdaki toplumsal gerçekliği *Emile* vasıtasıyla eleştirerek insanlara toplumdaki yozlaşmışlıkları ve bağımlılıkları gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda eğitilme başlığı altında Rousseaucu olumlu eğitim önemi tartışılacaktır.

2.3.1. Rousseau Felsefesinde Doğa Eğitimi ve Olumsuzlanan Eğitim Sorunsalı

Rousseaucu olumlu eğitim kavramının anlaşılabilmesi için ilk önce Rousseau'nun eğitim olgusunu nasıl kavradığı, açıkladığı ve bu bağlamda insanın doğallığı tekrar yakalayarak toplumsallığın konumunun yeniden biçimlendirmesi ele alınacaktır. İnsanın doğasının gerçekliğini kavrayabilmesi ve aklını kullanabilmesi açısından gerekli olan bilimin ve felsefenin bir bütün halinde işe koşulması gerekmektedir. Doğru, iyi bir insan iyi bir eğitim ideali ve gereği ile ilgili sorgulamaların, yapılan değerlendirmelerin, önerilerin verilen öğütlerin hepsi eğitim felsefesinin içinde yer alarak topluma, insanlara yol göstermektedir.

Rousseau'nun amacı, eğitimle ilgili kavramların analizini yaparak, onların anlamlarını açıklığa kavuşturarak ve eleştirerek insana ve topluma dair yeni bakış açıları ile toplumsallaşmaya analitik yaklaşmaktır. Bu nedenle insan ve insana dair her şey bir anlam kazanmaktadır. İnsan diğer insanlarla paylaştığı toplumsal etkilerin sonucunda bir kişilik kazanmaktadır. Bu bağlamda insanın toplumsallaşması, toplumda aldığı ve de eğitime öğrenme eğilimleri yetenek ve ilgileri sonucunda çok farklı bir yer edinmektedir. Rousseau'ya göre: *"Bitkiler tarımla, insanlar eğitimle yetiştirilir."* Bu durum doğal bir eğitimin sonucudur (Rousseau,2014:'a',6). İnsan doğası eğitim ve toplumsal reformlar yoluyla şekillendirilip sınırsızca geliştirilebilir ve yetkinleştirilebilmektedir (Bakır, 2007:105).

Rousseau, insanların dünyaya geldiklerinde güçsüz ve pek çok şeyden yoksun olduğunu doğuştan sahip olunmayan fakat daha sonra ihtiyaç duyulan her şeyin eğitimle elde edildiğini, eğitimde de etkili olan başlıca üç unsurun: Doğa, çevre ve insanlar olduğunu vurgulamaktadır. Rousseau bu düşüncesini; *"Yeteneklerimizin ve organlarımızın gelişmesi, hep doğanın sayesinde. Bize öğretilen bu gelişimin kullanımı ise insanların eğitimidir. Bizi etkileyen nesnelere ilgili deneyimlere gelince, bu da çevrenin eğitimidir"*(Rousseau,2013: 'd',21). Eğitimde başarının sırrı, bu üç unsurun uyumlu bir birlikle insan üzerine etki etmesidir (Bakır, 2007:114).

Rousseau, eğitim kavramını üç boyutlu olarak ele almaktadır. Bu boyutların ilki doğa durumundaki eğitimidir. Rousseau bu eğitim sitemini mevcut eğitimden farklı ele almaktadır. Söz konusu eğitimi *Emile'* ye uygulayarak insanın doğasına özgü niteliklerinin mükemmelliğini aslında her şeyi insanları bozduğunu vurgulayarak göstermeye çalışmaktadır. Ona göre doğal eğitim kendiliğinden insanın özelliklerini geliştirebileceğini açıkça göstermektedir. Onun ikinci eğitim kavramı ise toplumsallaşmada görülen eğitimidir ki, modern toplumun hayatında hüküm sürmektedir. Zaten bu eğitimi olumsuz anlamda kullanmakta ve toplumsal gerçekliği eleştirirken vurgulamaktadır. Üçüncü eğitim kavramı ise onun olumlu eğitim kavramıdır. Rousseau, bu kavramı insanın doğasından yola çıkarak geliştirip toplumsallaşmadaki sorunları ortadan kaldırmayı insanın doğasındaki özgürlüğünü ve eşitliğini tekrar kazanması için bir yurttaşlık eğitimi ile yetiştirilmesini ön plana çıkartmaktadır.

İnsanın gelişiminde çocukluğundan yakınılmaktadır fakat insan çocuk olarak hayata başlamasaydı insan ırkı yok olabilirdi. Zayıf olarak doğduğundan güce, her şeyden yoksun olarak doğduğundan yardıma, aptal olarak doğduğundan düşünme yeteneğine gereksinim duyulmaktadır. İnsanın doğduğunda sahip olmadığı ve

büyüdüğünde gereksinim duyduğu her şey insanlara eğitimle verilmektedir(Rousseau,2014:'a',6).Böylesi bir eğitim insanlara doğadan, insanlardan ya da şeylerden gelmektedir. Yeteneklerin ve organların içsel gelişmesi doğanın eğitimi, bu gelişmenin insanlara öğretilen kullanımı insanların eğitimi, insanları etkileyen nesnelere hakkında kendi deneyimleriyle edindiği bilgi de şeylerin eğitimidir. Dolayısıyla insanlar üç türlü öğretmen tarafından yetiştirilmektedir. Bu öğrencinin kendisiyle uyuşması ve iyi yetişmesi için bu üç eğitimin derslerinin birbirine uyumlu olması gerekmektedir. Yoksa öğrenci kendisiyle uyumlu bir eğitim almış olmayacaktır. Söz konusu olan bu üç eğitim tarzlarından doğanın eğitimi insanlara bağlı değildir. Şeylerin eğitimi bazı yönlerden insanlara bağlıdır. İnsanların eğitimi ise gerçekten insanların uzmanı olduğu tek eğitimidir. Bu şekilde eğitim alan çocuk, çevresindeki tüm insanların söylem ve eylemlerini tümüyle denetleyebilmektedir(Rousseau,2014: 'a',7).

Eğitim bir sanat olmadığından, eğitimin amacı doğanın amacıdır. İnsanların kusursuz olması için bu üç eğitimin birleşmesi gerekmektedir. Doğanın eğitimi dışında diğer ikisi için bir yönlendirme yapılmamaktadır. Doğa alışkanlıktan başka bir şey değildir diyenlere Rousseau:

“Yalnızca zorla edinilen ve doğayı hiçbir zaman ortadan kaldırmayan alışkanlıklar yok mudur? Örneğin, dikine büyümesi engellenen bitkilerin alışkanlığı böyle değil midir? Özgür bırakılan bitki, kendisine zorla benimsetilen eğilimi korur; ama özsu yine de ilk yönünü değiştirmemiştir. Ve bitki büyümeye devam ederse uzaması yeniden dikine olur”(Rousseau,2014: 'a',7).

İnsanların eğilimleri de aynı durumdadır. İnsan aynı konumda kaldıkça alışkanlıktan ileri gelen ve insanlar için en az doğal olan eğilimleri koruyabilmektedir; fakat durum değiştiği anda alışkanlık durmakta ve doğal olan geri gelmektedir. *“Eğitim kuşkusuz yalnızca bir alışkanlıktır”(Rousseau,2014:'a',7).* Alışkanlığa bakıldığında, doğal durumdaki insan özgürdür ve doğal düzenin içinde eğitilmektedir. Fakat uygarlığın zorunluluğundan uzaklaşılan doğal duruma dönmek ya da doğal duruma yakınlaşmak için zorunlu olarak doğaya uygun bir eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. Rousseau eğitimciler ve tüm insanlara şöyle bir hatırlatmada bulunmaktadır: *“Doğayı gözlemleyin, onun göstereceği yolu izleyin. O, çocukları sürekli olarak eğitir. Her türlü sınamalarla mizaçlarını dayanıklı kılar”* (Rousseau,2014:'a',203). İnsanın, psikolojik ve fizyolojik gelişim evreleri doğal olarak belirli bir sıralama izleyerek belirlenmektedir. Eğitim doğal olmayan eğilimler için koruyucu bir durum üstlendiğinden eğitimde

çocuğun gelişimine dikkat edilerek, doğal gelişime zıt yaklaşımlardan kesinlikle kaçınılmalıdır. Rousseau'nun ifadesiyle; *“Doğa çocukların yetişkin olmadan önce çocuk olmalarını istiyor. Bu düzeni bozmak istiyorsak o zaman ne tadı olan, ne de olgunlaşan meyveler yetiştirebiliriz”*(Rousseau, 2014:'a',50). Bu durumda uygarlığın doğadan uzaklaştırdığı insanın bir de doğal gelişimine karşı müdahale onu iyice kötü bir noktaya sürüklemektedir (Bakır,2007:113-114).

Rousseau'ya göre, uygarlıkla doğallığını yitiren, yozlaşan bir toplumdan çocuk soyutlanmalı ve iyi bir yurttaş yetiştirilmek için düzenlenen eğitimle yetiştirilmelidir. Eğitim, bireyde ilgi ve merak uyandırmalı, bireyi mantıksal, düşünmeye yönlendirmeli ve bu yolla da her tür yapmacılıktan uzak, yaparak yaşayarak öğrenmeyi sağlamalıdır. İnsana kendi varlığını hissettiren somut eylemlerle yaşadığını duyumsatmalıdır (Bakır,2007:115). İnsanın bu eylemlerinde iyi olarak sahip olduklarını bunun eşyanın doğası içinde bulunması, insana uygun ve insan yüreğine iyi uyarlanmış olması yeterli olmaktadır. İnsanların doğdukları yerlerde uygulanabilmesinde insanın hem kendisi hem de başkaları için en iyisinin ortaya çıkmış olması gerekmektedir (Rousseau,2014:'c',4).

Rousseau mutlaka insanlar bir arada yaşayacaksa, eşit ve özerk bireylerden oluşan iyi düzenlenmiş bir toplumda yaşanılmasını istemektedir. Siyaset felsefesinde, insanların özellikleri açığa çıkarılarak ve sürdürülerek bir toplumsal düzen oluşturulmalıdır. Toplumsal kurumlar insanların tutkularını ve özgüvenlerini etkilemekte ve şekillendirmektedir. Bireysel özerklikle kurumların şekillendirici etkisi yalnızca demokratik ve eşitlikçi kurumlara dayalı olan bir siyasi toplumsal düzende istenebilir ve mümkün olmaktadır. Zaten insanı ilgilendiren problemler toplumsallık içinde, toplumsallaşmayla ortaya çıkmaktadır. İnsanın toplumsallığını reddetmeyen bir insan doğasına uyum ve insanı köleleştirmeyen bir toplumsallık gereklidir. *Emile* tam da böylesi, ideal bir doğallık ve toplumsallık ilişkisini yansıtmaktadır (Tütüncü,2013:306). Rousseau'ya göre *Emile*'de;

“Her şey, yaratıcının elinden çıktığında iyidir; insanoğlunun elinde bozulur. İnsanoğlu bir toprağı başka bir toprağın ürünlerini beslemeye, bir ağacı başka bir ağacın meyvelerini taşımaya zorlar; iklimleri, elementleri, mevsimleri birbirine karıştırır, karmakarışık yapar: Köpeğinin, atını, tutsağını sakatlar; her şeyi alt üstü eder, her şeyin biçimini değiştirir, biçimsizliği, aykırı yaratıkları seçer; hiçbir şeyi, hatta insanı bile, doğanın yaptığı şekliyle istemez” (Rousseau,2014:'a',5).

Rousseau' burada kötülükleri insan doğasına değil, kötülüklerin görüldüğü toplumsal bağlama atfetmektedir (Wood,2012:220). Bu durumda, uygarlığın doğal durumdaki insanı nasıl yozlaştırdığını göstermeye çalışmaktadır. Artık insan bütün toplumsal kökenli yetenek ve eğilimleriyle, uygarlığın körelttiği doğal merhamet duygusundan yoksun, bilgisi artarken benliğiyle ilişkisini yitiren ve gerçek ihtiyaçlarını algılayamayan, toplumsal yozlaşmanın içinde değersiz bir özne konumundadır.Bu durum arzuların çoğalmasıyla insanlığı felakete sürüklemektedir. Eğitilme bu anlamda toplumsal yozlaşmanın çarpıklıklarını gidermek için kurgulanmış bir vurgudur.

Rousseau'nun siyaset felsefesinde eğitim, eğitilme insanın insan olması için önemli olmaktadır. Gerçekte toplumsal ilişkilerin güvenle sürdürülebilmesi ve insanın özgürlüğüne kavuşabilmesi için Rousseau'nun eğitim kavramları gerekmektedir. Söz konusu eğitim kavramları çocukları eğitirken küçük yaşta düzene, eşitliğe, kardeşliğe, rekabete ve bütün yurttaşların gözü önünde yaşamaya alıştırmaktır. Aynı zamanda çocuklara merhamet duygusunu ve dostluğu tekrar kazandırarak onların modern toplumda mutluluğunu ve yaşama sevincini artırmaktır. Yoksa çocuk, modern toplumdaki gibi ezberci bir eğitim ve rekabete sürüklenirse doğasından uzaklaşarak toplumsallaşmanın içinde bir köleye dönüşür.

2.3.2. Rousseaucu Olumlu Eğitim ya da Yurttaşlık Eğitimi

Rousseau'ya özgü eğitim anlayışının özü olumlu eğitimidir. Olumlu eğitim Rousseau'nun siyaset felsefesinin toplum sözleşmesi ideali ile gerçekliğe kavuşacak olan yurttaşlık eğitimidir. Yurttaşlık eğitimi sonucunda insanlar hem doğalarına uygun bir eğitim almış olacaklar hem de toplumsal siyasal düzeni yeniden inşa edeceklerdir. Bunun için ise yurttaşlık eğitimiyle insanların özgürlük ve erdem bilincini geliştirmek gerekmektedir. Bu başlık altında ana sorunsalımız olan olumlu eğitim tartışılacaktır.

Rousseau, insan doğasının tarihsel dönüşümünü ele alırken, onun insan psikolojisindeki değişimleri vurgulaması, uygarlığın ahlaki bir eleştirisinin de zeminini hazırlamaktadır. Ona göre insan doğasının dönüşümündeki kırılma noktası (bir başka ifadeyle masumiyet çağının bitip, yozlaşmanın hâkim hale gelmesi),özel mülkiyetin ortaya çıkışı ve toplumsal iş bölümünün sonucunda bireylerin bağımsızlıklarını yitirmesi ve toplumsal eşitsizliklerin artmasıdır (Silier,2011:147). Böylece, bireyin kendisiyle ilişkisi kendisini sevmekten, kendini beğenmişliğe; diğerleriyle ilişkisiyse, merhametten kıskançlığa doğru evrilmektedir. Bencillik ve hasetin insanlar arasındaki ilişkilerde

belirleyici olduğu bir toplum, gerçek bir toplum olmamaktadır. Çünkü herkesin diğerlerini araç olarak grdüğu bir toplumda, bireyleri bir arada tutan g, ortak yarar değil kişisel çıkar olmaktadır. Böyle bir toplumda ahlaksal özgürlük ancak gerçek ihtiyaçlarının farkında olan ve arzularının manipüle edilmesine izin vermeyecek kadar güçlü, iradeli, gerçek bireyler tarafından elde edilebilmektedir. Yozlaşmış bir toplumda böylesi güçlü bireyin zorlu bir süreçle yetiştirilebileceği ön plana çıkmaktadır (Silier,2011:147).Fakat Rousseau *Emile'* ye uygulamış olduğu eğitimle insanların zihnen ve bedenen güçlü doğal bir birey yetiştirmiştir. Olumlu eğitim neticesinde bir insanı tüm insanlık koşullarına elverişli kılmak mümkündür. Rousseau'ya göre *“İnsanın, eğitim yerinde eğitilen bir at gibi, kendisi için eğitilmesi gerekir; onu, bahçesindeki bir ağaç gibi, kendi tarzında yetiştirmelidir”*(Rousseau,2014:'a',5).ocuk doğaya dayalı eğitim anlayışıyla eğitilmelidir.çocuktaki doğal eğilimleri bastırmadan disiplin altına almadan, onları teşvik ederek, çocuğa kendini gerçekleştirmesine olanak tanımak gerekmektedir. Böyle yapılmadığı takdirde her Şey daha kötüye gider. Eşyanın bulunduğu durumda, doğar doğmaz başka insanlar arasında kendi kendine bırakılmış olan insan, tüm insanların en biimsizi olurdu. nyargılar, otorite, zorunluluk, insanların içine gömülmüş olduğu kurumlar, insanın içindeki doğayı yok eder ve yerine hiçbir Şey koyamazlardı. Doğa burada yolun ortasında tesadüfen büyümüş bir ağak gibi olduğundan yoldan geçenler onun her yerine çarparak ve onu her yöne bükerek kısa sürede yok ederdi. Bu durumda çocuğu insanların kötülüklerinden koruyup ileriye gösterecek kişi, “anne”dir. O, genç ağacı ölmeden önce yetiştirip sulamalıdır ki bir gün meyveleri ona mutluluk versin. İşte bu durumda anne çocuğun ruhunun çevresinde erkenden bir duvar oluşturmalıdır (Rousseau,2014:'a',5).

Doğal halde insanlar zgr, eşit ve mutlu olduğundan insan mutluluğuna hizmet edecek Şekilde bir doğal eğitim anlayışı tercih edilmektedir. Dolayısıyla eğitimin içeriği de yöntemleri de doğal olarak “doğal” olmalıdır. Eğitim bireyi erken bir eğitimle önce doğayla doğrudan karşılaştırma, doğal çevreyi tanıma, nesnelere arasındaki ilişkileri kavratma ve ardından da toplumsal ve ahlaki ilişkileri doğal olarak kavratmalı yalnızca okuma, yazma yada buna benzer yalın bir amaç gtmemelidir. Bu durum gerçekleştiğinde insan kendini toplum içindeki Şekliyle (bütünün bir parçası olarak) algılamakta kendini sevmek duygusuyla da halkın içinde var olmasına neden olmaktadır. *“Demokratik bir toplumda, bu kamusal beğeni özgürleşmiş insana ve özellikle kendisini ortak iyiliğe adanmış yurttaşa yöneliktir”*(Bakır,2007:117).Doğa gözlemlenip, doğanın çizdiği yolda ilerlenmelidir. Doğa ocuklara sürekli aliştırma yaptırdığından, her türlü deneme yanılma onların mizaçlarını sağlamlaştırmakta, onlara

erkenden üzüntü ve acıları tattırarak gün geçtikçe güç kazanıp yaşamını kullanabilir duruma getirmektedir. İşte bu doğanın mutlak kuralıdır. Bu kuralı bozup düzeltmeyi düşünürken doğanın yapıtının yok edildiğini doğanın emeğinin sonucuna engel olunmaktadır. Tecrübeler sonucunda nazik yetiştirilmiş çocukların diğerlerinden daha fazla hayatının sona erdiğini göstermektedir. Çocuklar güçlerini kullandıkça bir gün karşılaşacakları tehlikelere karşı yetişmiş, mevsime, iklime, hava değişikliklerine, açlığa, susuzluğa, yorgunluğa karşı vücutlarını dayanaklı kılmaktadır. *“Onları, Styks Irmağı'nın sularına daldırın. Vücut alışkanlık kazanmadan önce, istediğinizi tehlikesizce aşılabilirsiniz; ama dayanıklı duruma geldiğinde de, her türlü değişiklik onun için tehlikeli olur. Çocuk bir büyük insanın katlanamayacağı değişikliklere katlanır”* (Rousseau, 2014:'a',20-21). Bu nedenle Rousseau'ya göre doğal eğitimde ilk önce insanın duyuları ve fiziksel gücü geliştirilmelidir. Böylece insan toplumsal duruma daha rahat ayak uydurabilir. İnsanın doğasının korunması gerekmektedir. Aslanan insanın doğasındaki özelliklerin korunarak modern toplumda yaşamının kolaylaştırılmasıdır.

Rousseau, bu bağlamda uygarlık eleştirileri ile uygarlığın kaçınılmazlığına rağmen yurttaş eğitimi üzerinde durmaktadır. Ona göre *“Doktorlarımız, geometrisyenlerimiz ve ressamlarımız var bolca; ama artık bir yurttaş yok aramızda”*(Aktaran Bakır,2007:110).Uygarlık kendine hizmet eden meslek uzmanlarını yetiştirmekte fakat bu bireyler yurttaşlık bilincinden yoksun, doğal hak, özgürlük ve eşitliklerden habersiz uygarlık köleleri olmakta ve bundan dolayı da özgürlükleri ellerinden alınmaktadır. Özgürlük doğal bir hak olmasına rağmen insan hayatı boyunca somut bir biçimde güçlendirilmedikçe devam etmemektedir. Bu nedenle eğitim toplumsal kuralları, eşitliği ve kardeşliği, kısaca yurttaşlık bilincini içermelidir. Böylesi bir eğitim, toplumsal düzenlilik adına doğal ahlak ve yükümlüklerle yapılandırılarak genel irade egemenliğine bağlı sivil bir inançla, genel iradeye karşı ayrılıkları önlemek için devlet zor kullanabilmekte, bu zorlama da bir tür eğitimidir. Bu da özgür olmayan zorlamadır (Bakır, 2007:110). Bu bakımdan Rousseau, *Emile* 'de gerçek ihtiyaçlarının bilincinde olan insanı doğal bir eğitim anlayışıyla yetiştirmektedir. Kişinin hayatına egemen olabilmesi için bilinçlenmesinden ziyade doğru bilince sahip olan, insanın ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik düzenlenmiş iktisadi ve toplumsal bir yapıda yoksulluk ve aşırı çalışmadan uzak, boş zamana sahip bireyler, insani ihtiyaçları karşılamaktadır. İnsanların bütün arzularının karşılanması olanaksız olsa da en önemli ihtiyaçların karşılanabileceği bir toplum yapısını oluşturmak mümkün olmaktadır. *“Bu nedenle İktisadi büyümenin kendi başına bir amaç olarak ele alınmaması, iktisadın politikaya,*

politikanın ise herkesin (halkın) katıldığı demokratik karar mekanizmalarına tabi kılınması gerekmektedir” (Silier,2013:77-78).

“Vaughan’ın iddiasına göre, Rousseau, toplumsal insanın geçirdiği dönüşüm ve yurttaşlık eğitiminin doğallığı giderici etkisini vurgulamaktadır. İnsandan kendi öz kaynaklarını almalı ve yerine ona yabancı, başkalarının yardımı olmaksızın kullanılamayacak yeni kaynaklar verilmelidir. Bu doğal kaynaklar ne kadar zarar verilirse, insanın kazandıkları o kadar fazla ve uzun süreli, yeni kurumlar o kadar dengeli ve kusursuz olur”(Aktaran Hampsher-Monk,2004:244).

“Rousseau, sadece zenginlik, bilginin genişlemesi ve ahlaksal yozlaşmayı birbiriyle ilişkilendirmek yerine, aralarındaki sebep sonuç ilişkilerini sınıflandırma sürecini başlatarak erdemli yalınlıktan ahlaksız karmaşıklığa geçişi, geçici olarak yapılanmış bir süreç, yozlaşmanın gerçeği olarak sunmaktadır”(Aktaran Hampsher-Monk,2004:210).

Toplumsal yozlaşma sonucunda toplumdaki eşitsizlik arttığından bunun çözüm yolunu yani toplumun tekrar eşit kılınması için Rousseau’nun olumlu eğitimi şarttır. Böylece insanlar doğalarında sahip oldukları eşitliğe tekrar kavuşacaklardır. İnsanlar ne zenginlik ne bilgi yönünden birbirlerine hükmedemeyecekler kendilerinin yaşamlarını yükseltmek için çalışacaklardır. Bunu sürdürmenin yolu da Rousseau’ya özgü yurttaşlık eğitimiyle sağlanacaktır.

Rousseau, insanın sahip olmaya çalıştığı özgürlüğü zaten doğanın ona sağladığını düşündüğünden insanları tembellek ve korkaklıkla suçlayarak bir ömür boyu sürebilecek olan bir olgunlaşamama ve özgürleşememe durumuyla insanları suçlamaktadır. Dolayısıyla Rousseau, Kant’ın aydınlanma sorusuna verdiği cevabı önceden hatırlatırcasına şöyle yazmaktadır:

“Gerçek cesaret sahibi insanlar mı istiyorsunuz, o zaman Onları hekimlerin hiç bulunmadığı, hastalıkların sonuçlarının bilinmediği ve ölümün hiçdüşünülmediği yerlerde arayın. Elbette insan sürekli acı çekmesini bilir ve huzur içinde ölür; insanın yüreğini alçaltan ve ona ölmeyi unutturanlar, reçeteleriylehekimler, ilkeleriylefilozoflar, yüreklendirici konuşmalarıyla papazlardır” (Rousseau,2014: ‘a’,33).

İşte *Emile* böylesi uzmanlardan, doktor, filozof yada din adamlarından gelen, faydalı gibi görünen fakat sonuçta onu kendi yargı ve deneyimlerine yabancılaştırıcı

müdahalelerden de özerk olabilmelidir (Tütüncü,2013:309). Rousseau, *Emile*'de öğretmen, düşünmeden öğrenmeyi reddetmektedir.Rousseau'nun öğrencileri *Emile* ve *Sophie*'nin zihnini geliştirmesini anlatırken onların doğadan, tecrübeden öğrendiklerini ezberden uzak olduklarını, onlara sadece iç gelişmelerine dayanarak elde etmeye hazır oldukları durumların öğretildiğini, toplum sözleşmesiyle de bir yurttaşı eğittiğini vurgulamak, yurttaşa genel iradeye sürekli katılımı, ama toplumda yer almamasında gerekli olan bakış açılarını ve alışkanlıkları kazandırmaktadır. Bu bağlamda *Emile* yurttaşlarına ve yurduna karşı sevgi, zamanla onu daha iyi bir yurttaş, koca ve baba durumuna getirerek daha da değerlenmektedir (Tannenbaum- Schultz, 2008:337-338).

Bundan dolayı da doğrunun ortaya çıkması için çevrenin zararlı etkisi mümkün olduğunca dışarıda bırakılarak, *Emile* 'in eğitimi yalnızlık içinde yürütülerek, çocuk ruhuna planlı bir seçim ve düzenle dünyanın tam bir imgesi sunulmaktadır (Ewald,2010:171). Böylece eğitimin manası insanın hayatta kalma içgüdüsünü, gelişimi sırasında gittikçe bencillikten kurtarmaktır. Bu konuda bir kanıya varmak için insanı tümüyle oluşmuş olarak görmek gerekmektedir, eğilimlerini gözlemlemek, gelişmelerini görmek, yürüyüşünü izlemek, kısacası doğal insanı tanımak gerekmektedir. Tüm yerlerin belirlenmiş olduğu toplumsal düzende herkes kendi bulunduğu konuma göre yetiştirilmelidir (Rousseau,2014:'a',10-11).*Emile* kendi kendine düşünebilmeli, başkalarının herhangi bir etkisine girmeden gelişmeli, her anlamda kendi ayakları üzerinde durabilmeli, kendi kendine yeter olabilmelidir (Tütüncü, 2013:318).

Doğal durumda bütün insanlar eşit olduğundan, ortak eğilimleri de insanlık durumundadır ve insan olarak iyi yetiştirilen biri bununla ilgili meslekleri de kötü yapmamaktadır. Ana babanın eğiliminden önce doğa onu insan olarak yaşamaya çağırılmaktadır. Yaşamak öğretilmesi gereken en önemli meslektir. "*Benim elimden çıktığında eminim ki ne yargıç ne asker ne de papaz olacaktır; önce insan olacaktır. Bir insanın olması gereken şey olmayı bilecek, hem de gerektiğinde kim olursa olsun fark etmeyecektir, insan olmasını bilecektir, varsın felek onun mevkiini değiştirsün dursun o, daima kendi yerinde olacaktır*"(Rousseau,2014: 'a',12). Asıl incelenmesi gereken insanlık durumudur. Uygar toplumda yaşamın iyiliklerine ve kötülüklerine katlanmayı en iyi bilen kişi, en iyi yetiştirilmiş kişidir.Gerçek eğitimin kurallardan çok uygulamalara dayanması gerekmektedir. Yaşamaya başlanarak insanlar kendilerini eğitmeye başlamaktadır (Rousseau,2014:'a',11-12).

Toku 'ya göre, Rousseau eğitim felsefesinde, “Eğitimin, bireyin zihninde otorite oluşturmaya yönelik değil, zihni otoritelerden yalıtılarak, aklın gelecekteki kullanımını sağlayacak şekilde düzenlemesi gerektiğini savunur. Böylelikle bilgi, bireyin kullanılmasına bir araç olmayacak, bireyin kullanması için bir araç olacaktır” (Aktaran Bakır,2007:111) Bu bağlamda toplumsallaşmanın getirdiği yozlaşmanın aşılması için ve insan doğasının iyiliğine kavuşmasında Rousseaucu olumlu eğitim insanların kullanması için ve kendilerini geliştirmeleri için bir araç olacaktır. Aksine insanın zararına kullanılan bir eğitim yani olumsuz eğitim hem insanı hem toplumu köleleştirmeye devam edecektir. Bu nedenle eğitim insanın kullanılmasına bir araç olmayacaktır. Zaten insanın doğasındaki özgürlüğü ve eşitliği Rousseau'nun her zaman savunduğu anlamda yaşamasını sağlayacaktır. Çünkü onun için özgürlük doğal ve ahlaki bir durum sergilediğinden, özgürlük doğanın insana bir armağanı ve insanın en değerli özelliği olmaktadır. İnsanlık özgürlüğünü yitiriyorsa bu doğadan kopuşu göstermektedir. Telafisi de yine doğaya ve onun verdiği ahlakla mümkün olmaktan olduğundan Rousseaucu “olumlu eğitim” bunu sağlayacak etkili bir araç olmaktadır. Doğal olmayan eğilimler içine giren insanı yeniden doğal bir yönelim içine sokmak gerektiğinden bunun çözümü de “olumlu eğitimle” sağlanmalıdır. Rousseau'ya özgü eğitim doğal olmalı ve doğal olmayan eğilimlerden sıyrılmalıdır. Ona göre doğal olmayan eğitim, uygarlık, birlikte ortaya çıkan sosyal bilimlerin de körüklediği yozlaşma ve bencilliktir. Bu nedenle Rousseau tüm insan hayatında ve eğitimde doğa bilimlerinin esas alınması gerektiğini söylemekte ve tüm yaşamı boyunca da insanların doğal durumda iken özgür ve ahlaki anlamda iyi olduklarını fakat doğadan ayrılmalarıyla ahlaki bozulmanın ve özgürlüğün kaybolmaya başladığını belirtmektedir (Bakır,2007:111). İnsanlar ancak ahlaki eğitim yoluyla rekabetten ve hıstan arınıp erdemli olabilmekte ahlaki eğitimle gerçek ihtiyaçlarını yapay arzularından ayırt edebilmektedir. Yoz bir toplumda yaşayan birey ahlaksal özgürlük kazanabilir fakat bu bir anlam ifade etmemektedir. Fakat ideal bir devlet kurulup devlet kamu yararına uygun politikalar uygularsa ve vergilerle zenginlerden alıp yoksullara kaynak aktarırsa gerçek ihtiyaçlar karşılanabilir böylece politik özgürlüğe de kavuşabilir (Silier,2013:40). İnsan hayatında gerekli olan, insanın ilgi ve yetenekleri ölçüsünde farkındalığını artırarak yaşamını devam ettirebileceği deneyimler kazandırmaktadır.

Rousseau, *Emile*'de insan doğasının toplumsal tanımını pekiştirmekte, görünüşte özel biçimde yalıtılmış bir bireyin gelişimini ele alırken, özbenlik hissinin dahi başkalarıyla ilişkide ortaya çıktığı önermesinden başlayarak *Emile*'in kişiliğinin, gelişimi ve yönünü diğerleriyle ilişkisinin niteliğine bağlamaktadır (Wood,2012:220-221). *Emile*

uygarlaşmasıyla gelişen yönetim biçiminin neden olduğu kaçınılmaz yozlaşmalara zenginlik ve güç eşitsizliklerine, azınlığın çoğunluğun emeğini sömürmesine ve toplumun ticari ağlarla ya da mutlakiyetçi devletin dayatmalarıyla bir arada tutulmasına karşı güçlü olma eğitimi almakta ve bir yurttaş olarak değil de bir insan olarak eğitilmektedir (Wood,2012:222).

Emile'in kişiliği oluştuktan sonra aldığı siyasi eğitim bir zaman gerçek siyaset dünyasından korunurken toplum sözleşmesi ilkelerini öğrenmektedir. Öğrendikleri onu yozlaşmaya karşı hazırlayacak ve sivil topluma girdiğinde özerkliğini korumasına yardımcı olacaktır. Dolayısıyla, *Emile* kendi zamanının ve mekânının, toplumsal gerçekliğin çarpıcı bir yaklaşımı olarak ele alınmaktadır. Rousseau, yapay bir çevrede yalıtılmış bir bireyi ele alarak, dünyanın son haline apaçık bir eleştiri sunmakta ve umutsuzluğunu dile getirmektedir. Wood 'a göre "*Mülkiyet ve eşitsizlik temelleri üstüne inşa edilen toplumdaki hiçbir hayır çıkmaz. Toplum sözleşmesi umutsuzluk düşüncesinden, bir biçimde Emile'i geri çekildiği, toplumsal koşulların aşıldığı bir sivil düzen fikrine doğru bir sıçramadır; sivil toplumun bütünüyle yeni bir temelin üstünde yükselebileceğini hayal etmektir*" (Wood, 2012:222-223). Doğallığı esas alan bir eğitim planı şeklinde tasarlanan *Emile*'de, doğal dine uygun olarak yetiştirilecek çocukların güdüleri bastırılmaktan, zamansız biçimlendirilmekten, kurallarla denetlenmek yerine her birinin zamanı geldiğinde gelişimi sağlanmaktadır. Rousseau, doğal durumdan toplumsal duruma geçişe yönelik savunduğu siyaset düşüncesine göre bireyin ruhsal gelişiminin bir değerlendirmesini yapmaktadır (Toku,2005:271).

Bu nedenle, öğrenci soyut bir insan, insan yaşamının tüm aksaklıklarıyla karşı karşıya bir insan olarak ele alınmalıdır. Ona acıya katlanmayı öğretmek değil, onu acıyı hissetmeye alıştırmak gerekmektedir. Adam olduğunda kendisini korumasını yazgının darbelerine, dayanmasını, zenginliği ve yoksulluğu hiçe saymasını, gerektiğinde en zor koşullarda yaşaması gerektiği öğretilmelidir. En önemlisi de onun ölümünü engellemek değil onu yaşatmaktır. Yaşamak solumak değil; davranmaktır; organlarını duyularını yetilerini, varlığını bilincine vardırıran kendinin tüm parçalarını kullanmasını ve yaşamı hissetmesini sağlamaktır (Rousseau,2014:'a',12-13).

Dolayısıyla, toplumsallaşmanın getirilerinin en aza indirilmesi için, eğitime önemli bir yer verilmesi gerekmektedir. İnsanın mümkün olduğunca toplumun çarpıklıklarından, yozlaşmalarından arındırılarak insan-doğa ve toplumun bütünselliğinin katkısıyla bütün kötülüklerden soyutlayarak bir eğitime gerçekleştirilmelidir. Rousseau bu eğitilmeyi toplum sözleşmesi ya da yurttaşlık eğitimiyle sağlamaktadır. Mevcut toplum içindeki

eğitim ise olumsuz bir eğitimidir. Modern toplumda insanların yetiştiği adeta insanların birbirinin kurdu olduğu bir sistemdir. Toplum eğitimi insanların kullanmasında bir araç olarak yerine getirmektedir. Rousseau, dönemindeki toplumsa ilişkilerin çarpıklığını ve siyasi sistemin getirilerinin çıkar çatışmalarını topluma yaptığı eleştirilerle gözler önüne sermiştir. İnsanın doğasındaki vicdanın, merhametinin yerini alan, toplumsallaşma düzeyindeki insandaki adalet duygusu siyasal ve toplumsal alanda bir bütünlüğün sağlanarak, tarihsel gerçeklik düzleminde bir eğitim insanın doğasındaki saflığı göz önünde bulundurularak yeniden yapılandırılmalıdır.

DEĞERLENDİRME

Rousseau'nun siyaset felsefesinde toplumsallaşmanın getirileri eleştirilirken birey yüceltilmektedir. İnsanının yaşamı ve hayatta kalabilmesi için gerekli olandoğal bir eğitimidir. Söz konusu olan insanın kendi kendinin ve değerlerinin farkında olarak gücünü dengeleyebilmesi, tutkularını ve duyularını değerlendirerek pozitif anlamda yetkinleşmesini sağlayarak, toplumda var olabilmek için aklını hiç kimseye bağımlı olmadan, kul-köle olmadan sadece kendi kendine ayakta kalmayı öğrenmesi gerekmektedir. İnsan, doğa durumunda sahip olduğu merhamet ve kendini koruma igdsnn kullanarak toplumda da eşit ve zgr yaşamalıdır. Bunun için deRousseau, insanıdoğadaki bütünlüğünü *Toplum Sözleşmesi* adında tasarladığı topluma yönelik oluşturduğu ütopyasını *Emilie*'ye uyguladığı eğitim yöntemiyle hayata geçirmektedir. Böylece insan, tekrar insani özelliklerini kullanarak toplumda var olabilsin. Rousseau'nun kamusal ve özeli birleştiren nerileri daha demokratik bir toplum yaratılması için insanın toplumsallaşmasına olumlu katkılar sağlamaktadır. Rousseaucu anlamda olumlu eğitim yani yurttaşlık eğitimi insanların zgr ve erdemli bireyler olarak yetişmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Rousseau'ya özgü eğitim anlayışı 18yy. Aydınlanmasında yaşanılan toplumsal yozlaşmaların toplumsal bir eleştirisidir. Olumlu eğitim anlayışı ile Rousseau, insanlara egemenliklerini özgürlüklerini ve mutluluklarını tekrardan kazandıracaktır. Modern toplumdaki eğitim yani genel geçer eğitim olumsuz bir eğitim sistemidir ve bu eğitim sisteminde bir ders bitip öbür ders başlar ve çocukların bütün gün boyunca biriken yazılacak, ezberlenecek, tekrar edilecek ve bir dahaki derse hazırlanacak ödevler gecenin geç vaktine kadar çocukları köreltmektedir. Aksine Rousseaucu olumlu eğitimde ise ocuk doğasına uygun olarak eğitilmekte hiçbir şekilde ezber, klasik eğitim

anlayışı yoktur. Bu nedenle çocuk doğasında özgür kendi kendinin farkında duygularının, tutkularının ve gücünün elverdiği şekilde doğayla birlikte ve bulunduğu toplumsal sistem içinde kendi egemenliğini elinde bulundurmaktadır. Buda insan olmanın insana verdiği bir onurdur. İnsan, olumlu eğitim sonucunda eğilimleriyle ödevleri arasında bocalamayacak doğal duygularını koruyacak hem insan hem de yurttaş olacaktır. Aynı zamanda hem kendisi hem de başkaları için iyi olacaktır.

SONUÇ

J.J.Rousseau, siyaset felsefesinde insanın toplumsallaşması ve eğitim sorunsalı bağlamında toplumun çelişkilerini sorgulamakta ve bu sorgulamayı gerçekleştirirken de toplumsallığa, doğa-insan-toplum 'un birlikteliğinin ve birbirlerini etkilemelerinin ortaya çıkartılmasında var olan toplumsallığın üzerinden 18.yy daki tarihsel gerçekliğini

sorgulamaktadır. Rousseau'nun eleştirileri, özellikle dönemin katı ve rasyonalist akılcılığına ve hayatın getirilerinin akılcı bir bakış açısıyla çözümlenebileceği görüşlerini temel alan aydınlanma felsefesine karşı yönelmiştir. Bu kapsamda Rousseau, döneminin burjuva toplumsal ilişkilerini eleştiri odağına yerleştirmiştir. Bu yönüyle, Rousseau, Kıta Avrupası için bir kırılma noktasıdır.

Rousseau'nun siyaset felsefesinde siyasal ve toplumsal yapının tarihsel ve kuramsal eleştirisi bulunmaktadır. Bu kapsamda onun felsefesinde insan doğuştan özgür ve eşittir, iyidir, mutludur. Fakat kazandığı özgürlüğünü ve eşitliğini yitirmiştir. Bu nedenle eleştirinin özünde genelde eşitlik ve özgürlüğü temele alan doğallık, insanlık, adalet ve merhamet-vicdan bulunmaktadır. Söz konusu kavramları yaşamı boyunca söylemi ve eylemine yansımıştır. Bireysel insanın varlığına ve mutluluğuna verdiği değer kuşkusuz tartışma götürmez. İnsana zarar veren bütün kötülükleri ve olumsuzlukları toplumsal yaşama ve toplumsal ilişkilere bağlamaktadır. O'na göre bütün kötülükler birbirini doğurmuştur. İlk olarak eşitsizlik, sırasıyla, servet, lüks ve aylıklık birbirini takip ederek toplumdaki insan doğasının alışkanlıklarını değiştirip dönüştürerek insanı kendisine yabancılaştırmıştır.

Rousseau'ya göre, iyi bir toplumsal yaşam için doğaya uyumluluk yeterlidir. Bu nedenle başkalarının koyduğu kurallara göre eğitilen insanların özgür olamayacağını ve köleleşeceğini savunarak eğitim sisteminin insanlar üzerindeki olumsuz etkilerini göstermektedir. Rousseau, toplum sözleşmesi ve radikal eğitim görüşüyle, insanın kişiliğine zarar vermek yerine, insanın yaşantısına ilişkin bilgi ve beceriyi destekleyen toplumsal bir çevreyle insanın yaşantısına ilişkin bilgi ve becerinin insana kazandırılması taraftarıdır. Bu nedenle çocuğun doğal özgürlüğünün korunması ve içsel özgürlüğünün geliştirilmesi üzerinde durmakta ve bu bağlamda "doğaya geri dönme" düşüncesiyle döneminin toplumsal eşitsizliğine ve çatışmalarına yol açan toplum düzeninin, kurumlarının insanın doğasına uygun bir şekilde değiştirilmesini vurgulamaktadır. Bu nedenle döneminin yozlaşmış toplumsal ilişkilerini ön plana çıkaran ve yeren bir söylemle kendine has bir ütopya geliştirmiştir. Bu ütopya söz konusu olan insan ve toplumdur. Rousseau'nun söz konusu ütopyası, *Emile* ve *Toplum Sözleşmesi* adlı eseriyile toplumsal yaşamda yankı bulmuştur. Çünkü Rousseau'nun siyaset felsefesinde, sadece kurgudan olguya gerçekleşen bir durum yoktur. Aynı zamanda olgudan kurguya ve kurgudan tekrar olguya doğru gerçekleşen bir yöneliş bulunmaktadır. Bu nedenle eleştirileri kurgusal olduğu ölçüde olgusal, tarihsel bir perspektifte salınır. Rousseau'nun toplumsal gerçekliğe, kuramsal ve eleştirel olarak

yaklaşması, onun aktarmış olduğu yaşantı düzeyindeki gerçekliklerin, asıl niteliğinin ortaya çıkartılarak tartışılmasını gerektirmiştir.

Rousseau'nun ütopyası, eleştirel bir yapıya sahiptir. Bu amaçla Rousseau, baskısız bir toplumda özgür insanlar arasında oluşturulmuş bir toplum sözleşmesiyle, genel mutluluk ve refahın sağlandığı, demokratik bir toplum ve kurumlarının kurulmasını düşünmektedir. Rousseau, tüm yurttaşlar için eşitliği ve özgürlüğü ön plana çıkartmaktadır. İnsanların, toplumu ayakta tutan adalet anlayışıyla kendi yetenekleri ve eğilimleri doğrultusunda eğitilmesi ve yönlendirilmesiyle, kendi kendini gerçekleştiren, kendi güç ve hakları doğrultusunda yaşamaya dayalı ve genel iradeye dayanan eşit ve özgür bir toplum ve devlet tasarlamıştır. Rousseau, tasarısıyla, kralın mutlaklığı ile aristokrasinin ayrıcalıklığı karşısında bir duruş sergilemektedir. Onun eğitim anlayışında, ilkel toplumlardaki doğal insanın sahip olduğu erdemleri yeniden canlandırmak, kendi kendine yeten, gücü ile tutkularını dengeleyebilen, erdemli ve sağlıklı demokratik topluma uygun bireyler yetiştirmek yatmaktadır.

Rousseau'nun eğitime yönelik bakış açısı, insanın doğasında iyi olduğu ve doğasının insanı en iyi eğitim aracından daha mükemmel eğittiğidir. İnsanın alışkanlıkları yok edilmeye çalışılsada hiçbir zaman doğasının gidişatına engel olunamamaktadır. Dolayısıyla, Rousseaucu eğitim doğanın eğitimini olanaklı kılmak için insanı gözlemleyerek çocuğu herhangi bir kurum ve nesnenin biçimlendirmesine izin vermeyi amaçlamaktadır. İnsanın toplumda yaşamını sürdürebilmesi için, toplumsallığa ve doğasına uygun bir eğitim alması şarttır. Bu nedenle Rousseau'nun felsefesinde üç eğitim kavramı öne çıkmaktadır. Onun önem verdiği eğitim kavramlarından ilki doğa durumunda eğitimidir. Bu eğitim, insanın doğasına uygun olarak eğitilmesini sağlamaktadır ve kısmen de olsa olumludur. Rousseau'nun diğer bir eğitim kavramıyla yakın amaçlara sahiptir. Rousseau'nun bu eğitim kavramı onun en çok değer verdiği ve Rousseaucu eğitim felsefesinin özü olarak kabul edilebilecek toplum sözleşmesi yoluyla eğitim yani yurttaşlık eğitimidir. Rousseau'nun eğitim kavramının olumlu eğitim olarak ele alınması gerekmektedir. Çünkü diğer eğitim kavramı olan toplumsallaşmadaki yani mevcut toplumsal düzendeki genel geçer eğitim, modern toplumdaki olumsuz eğitimidir ki insan yaşamı için tehlikelidir.

Rousseau'nun amacı insanlığın toplumsallığını reddetmeyen bir insan doğasına uyum ve insanı köleleştirmeyen bir toplumsallığın gerçekleştirilmesidir. Rousseau, söz konusu amacını yurttaşlık eğitimi yani olumlu eğitimle gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle olumlu eğitim, toplumların tekrar insan tarafından doğasına uygun bir değer

sistemiyle ve siyasi kurumları hayata geçirmesiyle başarılılabilecektir. Yoksa Rousseau'nun eğitim sistemini anlamak ve yaşatmak mümkün olmayacaktır.

Rousseau bu bağlamda insan-toplum-doğa arasında olumlu eğitim anlayışıyla bütünleşik bir yapı oluşturmayı ve toplumu yeniden yapılandırmayı düşünmektedir. Aynı zamanda Rousseaucu eğitim anlayışında, insanın zihninde otoriteler oluşturulması değil aksine insanın zihninin otoritelerden yalıtılarak aklın olumlu şekilde kullanımının sağlanması amaçlanmaktadır. Bu anlamda Rousseau'ya özgü olumlu eğitim, insanın kullanılmasına bir araç olmayacak, aksine insanın kullanması için bir araç olacaktır. Böylece insan özgürlüğüne geri dönebilecektir.

Rousseau'da insan-yurttaş ya da doğal insan- toplumsal insan ikiliği gerçek anlamına kavuşmaktadır. Çünkü insan yalnızca toplumda gerçekleşen eğilimlerden oluşan bir doğaya sahip olduğundan, insan -yurttaş ikiliği aşılmaz bir çelişkiye ya da uyumlulaşmış bir ikiliğe de dönüşebilmektedir. Dolayısıyla *Emile'* nin eğitiminde kullanılan ilkelerle oluşturulmuş doğal insanla, gerçek bir toplum yaratılabilmektedir. Bu durumun olanaklı olması Rousseau'nun felsefesindeki olumlu eğitimin modern topluma uygulanmasıyla mümkün hale gelmektedir. *Emile'* nin hiç kimsenin etkisi altına girmeden kendi kendine düşünebilmesi, kendi ayakları üzerinde durabilmesi ve kendi kendine yeterli olabilmesi halinde insan doğasına özgü nitelikler tekrar kazanılabilecektir.

Rousseau'ya özgü olumlu eğitim anlayışıyla *Emile'* nin ışığında modern birey iyi bir yurttaş olarak özgürlüğünü ve doğasını korumaya çalışabilecektir. Bunun sonucunda insanlar yaşanabilir bir toplumda ve toplumsallaşma içinde eşit, özgür ve mutlu olacaklardır. Ayrıca Rousseau'nun felsefesi, insanlığa iyi düzenlenmiş kurumlarıyla yeniden doğalarına dönebilecekleri bir düzen sağlayacak ve topluma, eğitim ve eğitime verdiği değer ve katkılarıyla eğitim sistemine kazanç sağlanacaktır. Böylece erdemli insan sadece bedeniyle değil ruhuyla da özgür, kendi aklını ve iradesini kullanan, vicdanının ve duygularının özgür bir uygulayıcısı olacaktır. Rousseau'nun bu eğitim sistemi sayesinde insan, duygularını yerinde kullanabilen, akli ve vicdaniyle ödevlerini yerine getirebilen, kalbine hükmedebilen ve kendi kendisinin efendisi olabilen gerçekten insan doğasına uygun davranan erdemli bir birey yetiştirilebilecektir.

Rousseau'nun siyasi düşünce yapısında aydınlanma düşünürlerinin aksine akıl, iş ve para odaklı modern siyaset ve felsefe düşüncesi bulunmamaktadır. Doğa halinde insanın bütünselliği toplum halinde parçalanmaktadır. Var olan toplum halinde insanın bütünselliğini sağlayabilmek için toplum sözleşmesi oluşturulmaktadır.

Rousseau,böylece hem Fransız siyasal düşüncesi hem de genel siyasal düşünce içinde genel irade ile halk egemenliğini ön plana çıkartmaktadır. Bu bağlamda Rousseau'nun genel irade kavramı, toplumdaki kaynaklı eşitsizliklerin toplum tarafından ve toplumla (devlet) bir şekilde çözülebileceğini vurgulamaktadır. Böylece parlamento dışı halk siyasal alana girerek siyasal bir nitelik kazanmaktadır.Rousseau'nun hayatı boyunca savunusunu yaptığı düşünce, mülkiyet, güç ve eşitsizliğin olduğu bir toplumda özgürlüğün gerçekleştirilemeyeceğidir. Böylece toplumsallaşma için gerekli olan kavramları vurgulayarak, insanlığa siyaset felsefesiyle çığır açmaktadır. Aslında yapmaya çalıştığı şey tekil olarak insanın varlığını vurgulamaktır.

Rousseau yaşadığı dönemde yükselen bir dünya görüşünün ilk etkili eleştirmeni olarak insanın toplumsallaşma ve eğitime gerek birey,yurttaş, halk gerekse toplum sağlığı için insanın eğitimi ve eğitilmesi sorunu onun felsefesinde doğadan, ahlaktan ve siyasetten ayrı düşünülmemektedir.Önemli olan insan aklının gelecekte sağlıklı bir şekilde kullanılması için eşitlik ve özgürlüğün şart olmasıdır. Toplumda, insanı insandan ayırmak mümkün değildir fakat onun bakış açısı var olan topluma, doğmalara ve gerçekliklere dikkat edilmesini sağlamaktır.

KAYNAKÇA

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, **Ulus - Devlet Ya da Halkın Egemenliği**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2010.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, -ZABCI, Filiz çulha, –Ergün, Reyda, **Kral – Devletten Ulus- Devlete**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2009.

- AKAL, Cemal Bâli, “**Rousseaucu Cumhuriyet Spinozacı Devlete Karşı**”, Toplum Bilim Dergisi, sayı 92, Ankara 2002 (s 105-119).
- AKAL, Cemal Bali, **Sivil Toplumun Tanrısı**, Afa Yayınları, İstanbul 1990.
- AKBULUT,Örsan Ö., **Siyasal Düşüncenin Toplumsal Tarihi** Yayınlanmamış Ders Notları, TODAİE, Ankara 2015.
- AKBULUT, Örsan Ö., **Siyaset ve Yönetim İlişkisi Kuramsal ve Eleştirel Bir Yaklaşım**, Turhan Kitabevi, Ankara 2009.
- AKDEMİR, Ferhat, “**Aydınlanma ve Modernitenin Romantik Eleştirmeni: J.J.Rousseau**”, Ekev Akademi Dergisi, sayı 44, 2010 (s 61-72).
- ALTHUSSER, L, **Politika ve Tarih**, Çev. Alaeddin Şenel, Ömür sezgin, Verso Yayınları, Ankara 1987.
- AMİTTAY, Jacob Ben, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay,-Levent Köker, Savaş Yayınları, Ankara 1983.
- ARAS, Gökşen, “**İnsan ve Toplum: Edebiyat ve Değerler Eğitimi**”, Akademik Bakış Dergisi, sayı 44, Celalabat 2014, (s 1-18).
- ARNHART, Larry, **Siyasi Düşünce Tarihi Plato’dan Rawls’a**,çev. Yok, Adres Yayınları, Ankara 2005.
- ARSLAN, Ahmet,**Felsefeye Giriş**,Adres Yayınları, Ankara 2003.
- ARSLAN, Zühtü, “**Rousseau’nun Hayaletleri Yeni Devlet Eski Söylem**”, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, sayı 21, Ankara 2002 (s 12-29).
- ATA, Bahri, “**Rousseau, Emile ve Tarih Öğretimi**”, Milli Eğitim Dergisi, sayı 159, 2003 (s 42-49).
- ATAK, S.Ahmet, “**J.J.Rousseau’nun İnsan Yaşamına Bakışı**”, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, sayı 7, 2006 (s 119-126).
- AYBEK, Şahin,**Siyaset Felsefesine Giriş**,Maya Akademi, Ankara 2008.
- BAĞCE, H.Emre, “**Rousseau’da Toplum Sözleşmesi, Siyasal Meşruiyet ve Katılımcı Demokrasi**”, I. Uluslararası Müzakereci Demokrasi Sempozyumu Bildiri Kitabı, 15-16 Nisan 2009, İstanbul 2010, (s 106-117).
- BAKIR, Kemal, “**Jean-Jacques Rousseau’nun Natüralist Eğitim Anlayışı**”, sayı 15, 2007 (s 103-122).
- BAL, Hüseyin, “**Siyaset Felsefesinde Ele Alınış Biçimiyle Özgürlük Meselesi(Üç Farklı Özgürlük Anlayışı)**”, Turkish Studies,cilt 9/2, Ankara 2014 (s 291-304).
- BAL, Metin, “**Rousseau ve Şiddetin Kaynağı Olarak Eşitsizlik**”, Doğu Batı Düşünce Dergisi, sayı 43, Ankara 2007 (s 87-98).
- BERTLEK, Seydi Battal, “**Rousseau’nun Din Anlayışı ve Emile Romanındaki Çocuk Din Eğitimi**”, Akademik Bakış Dergisi, sayı 35, Celalabat 2013 (s 1-9).
- BOUTHOU, Gaston,**Politika Sanatı**,çev. Sebahattin Eyüboğlu,-Vedat Günyol,Cem Yayınevi, İstanbul 1997.

BUHR, M.,-SCHROEDER,W.,-BARCK,K., **Bilimsel Düşüncelerin İlkeleri 2 Aydınlanma Hareketi ve Felsefesi**, çev. Veysel Atayman, Bilim Yayınları, İstanbul 1984.

CORCUFF, Philippe,**Siyasetin Büyük Düşünürleri**,çev. Aziz Ufuk Kılıç, Versus Kitap, İstanbul 2008.

ÇELEBİ, Aykut, “**Demokratik Bir Anayasanın Siyasal Yapıtaşları Halk Egemenliği Ve Siyasal Temsilin Demokratikleştirilmesi**”, Toplum Bilim Dergisi, sayı 124, Ankara 2012 (s 36-59).

DEMİR, Aysel,“**Hak, Adalet ve Özgürlük Bağlamında Rousseau**”, Akademik Bakış

ERDİNÇ,Tahsin, “**Jean-Jacques Rousseau, Görüşleri ve Demokratik Sistem Üzerindeki Etkileri**”, Hukuk Fakültesi Mecmuası, sayı 19, (s 289-327).

EWALD, Oskar, **Fransız Aydınlanma Felsefesi**, çev.Gürsel Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2010.

GÖZE, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul 2013.

HAMPSHER-MONK, Lain,**Modern Siyasal Düşünce Tarihi**,çev. Yeşil Özer, Say Yayınevi, İstanbul 2004.

HEYWOOD, Adrew, **Siyaset**, çev. Bekir Berat Özipek, Adres Yayınları, Ankara 2010.

HEYWOOD, Andrew, **Siyaset Teorisine Giriş**,çev. Hızır Murat Köse, Küre Yayınları, İstanbul 2012.

KADIOĞLU, Şevket, “**Rousseau’nun Yalnız Gezenin Düşlerin ’de Mutluluk Arayışı**”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 31, sayı 2, Ankara 2007(s 181-203).

KAHRAMAN, Hasan Bülent, “**Post – Fenomenolojik Devlet Tasavvuru Hegelci ve Arendtçi Kısıtlamalar ve Yeni Bir Sivil Toplum İnşa Olanığı**”, Doğu- Batı Dergisi, sayı 21, Ankara 2002 (s 45-60).

KAHRAMAN, Hasan Bülent, “**Modern Türk Siyasetinin Rousseaucu Kısıtlamaları Üstüne Rousseau-Kant Bağlamında Bir Değerlendirme**”, Toplum Bilim Dergisi, sayı 93, Ankara 2002 (s 55-81).

KORKMAZ, Murat,- ÖKTEM, Gönül, “**Rousseau’nun Eğitim Anlayışı**”, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, cilt 3, sayı 1, 2014 (174-186).

LECERCLE, J.L., **Jean Jacques Rousseau Hayatı ve Eserleri, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma**, çev. Rasih Nuri İleri,Say Yayınları, İstanbul 1998.

MİLLER, David,-COLEMAN, Janet,- CONNOLLY, William, RYAN,Alan, **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**, çev. Bülent Peker- Nevzat Kıraç, Ümit Yayıncılık, Ankara 1995.

MOLLAER, Fırat, “**Modern Bilim ve Kapitalizmin Erken Bir Eleştirisi: J.J.Rousseau’nun Felsefesi**”, Kaygı Dergisi, 2005, (s 49-66).

ORHAN, Özgüç, “**Türkiye’de Rousseau Algısına Eleştirel Bir Bakış, Atatürk Rousseau’dan Etkilenmiş miydi?**”, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 17, İstanbul 2014.

ORHAN, Özgüç, “**J.J.Rousseau’da Genel İrade Kavramı**”, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 14, İSTANBUL 2012 (s 1-25).

RAYNAUD, Philippe,- RİALS, Stephane, **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**,çev.İsmail Yerguz,- Necmettin Kamil Sevil, -Emel Ergun, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

ROSEN, Michael,- WOLFF, Jonathan,**Siyasal Düşünce**, çev. Sevda Çalışkan, - Hamit Çalışkan, Dost Kitapevi, Ankara 2006.

ROUSSEAU, Jean Jacques, **Ekonomi Politik Üzerine Söylev**, çev. İsmail Yerguz, Say Yayınları, İstanbul 2008 ‘c’.

ROUSSEAU, Jean Jacques, **İtirafılar II**, çev. Serkan Özburun, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003 ‘e’.

ROUSSEAU, Jean Jacques, **Anayasa Projeleri**, çev. İsmail Yerguz, Say Yayınları, İstanbul 2008 ‘a’.

ROUSSEAU, Jean Jacques,**Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev**, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013 ‘a’.

ROUSSEAU, Jean Jacques, **Dillerin Kökeni Üstüne Deneme**, çev. Ömer Albayrak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013 ‘b’.

ROUSSEAU, Jean Jacques, **Emile yada Çocuk Eğitimi Üzerine**, çev. Mehmet Baştürk,- Yavuz Kızılcım, Kilit Yayınları, Ankara 2013,’d’.

ROUSSEAU, Jean Jacques, **Emile ya da Eğitim Üzerine**,çev.Yaşar Avunç,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014 ‘a’.

ROUSSEAU, Jean Jacques, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**,çev.Rasih Nuri İleri, Say Yayınları, İstanbul 1998.

ROUSSEAU, Jean Jacques, **İtirafılar I**, çev. Serkan Özburun, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2008 ‘d’.

ROUSSEAU, Jean Jacques,**Siyasal Fragmanlar**, çev. İsmail Yerguz, Say Yayınları, İstanbul 2008 ‘b’.

ROUSSEAU, Jean Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, çev.Vedat Günyol,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014 ‘b’.

ROUSSEAU, Jean Jacques, **Yalnız gezerin Düşleri**, çev. Nihal Yormaz, Alakarga Anlatı, İstanbul 2013 ‘c’.

SARICA, Murat,**100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi**,Gerçek Yayınevi, İstanbul 1996.

SAVRAN, Gülnur Acar, **Sivil Toplum ve Ötesi**, Dipnot Yayınları, Ankara 2013.

SEZER, Devrim, “**Çoğulluk ve Politika Rousseau, Arendt, Cumhuriyetçilik**”, Toplum Bilim Dergisi, sayı 124, Ankara 2012 (s 7-35).

SİLİER, Yıldız, “**Marx ve Rousseau Eşitsizlik ve Özgürlük**”, Doğu - Batı Düşünce Dergisi, sayı 55, Ankara 2011 (s 139-154).

SİLİER, Yıldız, **Özgürlük Yanılsaması**, Yordam Kitap, İstanbul 2013.

ŞENEL, Alâeddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara 2011

TANNENBAUM, Donald, - SCHULTZ, David, **Siyasi Düşünce Tarihi**, çev. Fatih Demirci, Adres Yayınları, Ankara 2008.

THOMSON, David, **Siyasi Düşünce Tarihi**, çev. Ali Yaşar Aydoğan, -Cengiz Şişman, - Hüseyin Yılmaz, -İzzet Akyol, -Mehmet Demirhan, - Süleyman Kor, - Hasan T.Kösebalaban, -Kenan Çayır, - M.Süreyya Er, Şule Yayınları, İstanbul 1997.

TİMUÇİN, Afşar, **Düşünce Tarihi**, BDS Yayınları İstanbul 1992.

TOKU, Neşet, **Siyaset Felsefesine Giriş**,Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.

TUNÇAY, Mete, **Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi**,İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

TÜTÜNCÜ, Koray, “**Demokratik ve Özerk Bireyin Yetiştirilmesi: Jean Jacques Rousseau’nun Emile ’inden Neler Öğrenebiliriz?**”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt 9, sayı 2 2013 (s 303-327).

WOOD, Ellen Meiksins, **Özgürlük ve Mülkiyet**, çev. Oya Köymen, Yordam Kitap, İstanbul 2012.

YAKUPOĞLU, M.Mukadder, “**İnsanın Kendi Doğasıyla Savaşı**”, Doğu – Batı Düşünce Dergisi, sayı 48, Ankara 2009 (s 95-101).

ZABUN, Beyhan, “**Eğitimin Siyasal Sosyalleştirme İşlevi: Cumhuriyet Dönemi İlk Sosyoloji Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Siyasal Sosyalleştirme**”, Akademik Bakış Dergisi, sayı 31, Celalabat 2012 (s 1-12).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Kezban BÖYÜKYILMAZ

Doğum Yeri Ve Tarihi : Karabük / Eskipazar 23 .07 .1976

Eğitim Durumu

Ön Lisans : Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksek Okulu
Turizm Otel İşletmeciliği ve Yöneticiliği

Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı

Yüksek Lisans Öğrenimi : -

Bildiği Yabancı Diller : Almanca / İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri : -

İş Deneyimi

Stajlar : Öğretmen (Almanca / İngilizce)

Projeler : -

Çalıştığı Kurumlar : Milli Eğitim Bakanlığı

İletişim

Eposta Adresi : nostanperle@hotmail.com

Tarih : 23. 10. 2015